VISIT…

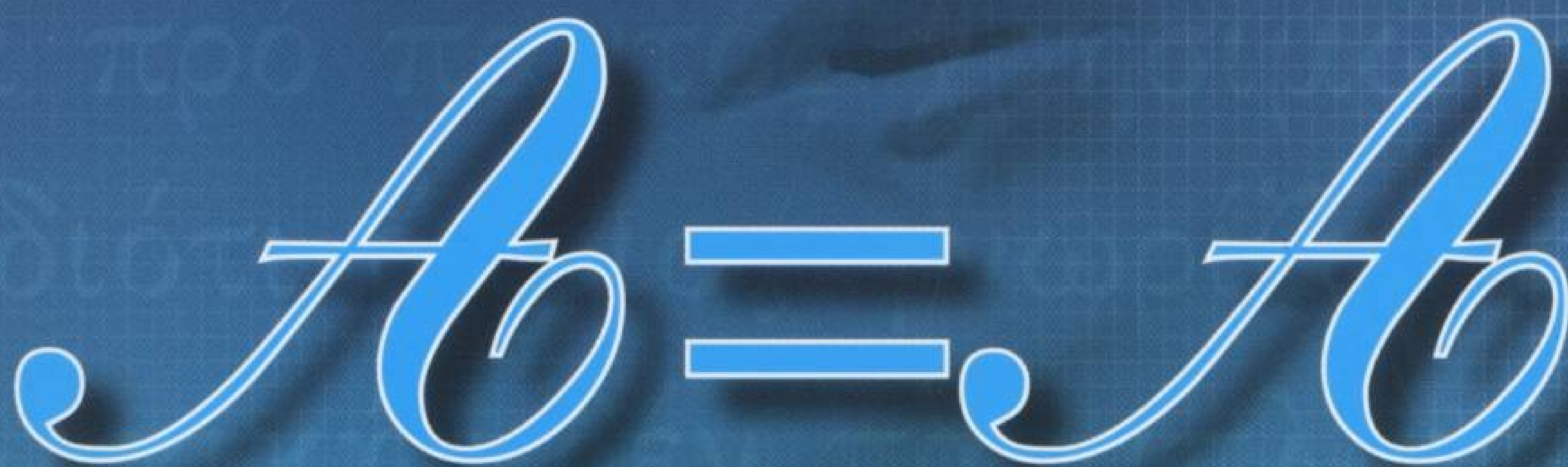
LANZAROTE

Caliente.com

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΠΛΕΥΡΗΣ

Η ΛΟΓΙΚΗ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΟΥ ΟΡΘΩΣ ΔΙΑΝΟΕΙΣΘΑΙ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝ

ΑΘΗΝΑΙ 2004

Στό βιβλίον αὐτό παρουσιάζεται συνοπτικῶς ἡ ἐπιστήμη τῆς Λογικῆς καί περιγράφονται ὅλα ὅσα τήν διέπουν. Τό θέμα εἶναι δύστροπον, ἀλλά ἐνδιαφέρον καί πρό παντός χρησιμώτατον, διότι ὅποιος γνωρίζει τήν Λογικήν δέν παραπλανᾶται καί ἀποκτᾶ τήν ἱκανότητα νά γίνεται πειστικός. Ἐπί πλέον ὁ ὀρθός τρόπος σκέψεως προκαλεῖ εὐχαρίστησιν. Συνεπῶς δέν ὑπερβάλλομεν ἄν ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ γνῶσις τῆς Λογικῆς ἀποτελεῖ ἐφόδιον τοῦ βίου.

ISBN: 960-8358-10-8

Ὁ Κωνσταντῖνος Πλεύρης ἐτελείωσε τήν Γαλλικήν Σχολήν τοῦ Λεοντείου Λυκείου καί ἔλαβε πτυχίον Νομικῆς (πανεπ. Θεσσαλονίκης), Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν («Πάντειον Πανεπιστήμιον») καί Κοινωνιολογίας (ΝΟΕ Παρισίων). Εἶναι Δικηγόρος παρ' Ἀρείῳ Πάγῳ καί ἀσχολεῖται μέ τήν πολιτικήν.

Διετέλεσε καθηγητής Πολιτικῆς Κοινωνιολογίας στίς Σχολές τῶν Σωμάτων Ἀσφαλείας καί στήν Σχολήν Γενικῆς Μορφώσεως Ἀξιωματικῶν τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ.

Ἔχει κυκλοφορήσει μίαν σειράν βιβλίων ἱστορικοῦ, πολιτικοῦ, φιλοσοφικοῦ καί κοινωνιολογικοῦ περιεχομένου, πού ἐπραγματοποίησαν ἐκδόσεις στά Ἀγγλικά, Ἰταλικά, Ἀραβικά.

Ἐπί δεκαετίαν ἐπεμελεῖτο κι ἐπαρουσίαζε στό «ΤΗΛΕΑΣΤΥ» τήν ἐκπομπήν «Ἱστορικές Μνῆμες» καί τώρα στό «EXTRA» τήν ἐκπομπήν «Ἐδῶ Ἑλλάς».

Τό συγγραφικόν του ἔργον, πού εἶναι αὐστηρῶς ἐπιστημονικόν, ἀναγνωρίσθηκε στό ἐξωτερικό π.χ. ἀναγόρευσις εἰς ἐπίτιμον καθηγητήν Πανεπιστημίου Γκουανταλαχάρας, βιβλιογράφησις ἐργασιῶν του, ἀνακοινώσεις εἰς ἐπιστημονικά περιοδικά, συνέδρια κ.τ.λ. Ἔχει κάνει πολλές διαλέξεις καί ἐδημοσίευσε ἄρθρα σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά.

Γιά τίς πολιτικές του ἰδέες φυλακίσθηκε ἐπί ἑπταετίας, δικάσθηκε καί καταδιώχθηκε μαζί μέ τούς συνεργάτες του ἐπί Δημοκρατίας.

Κωνσταντινος Α. Πλευρης

Η Λογικη

Παρουσιασις της Επιστημης του Ορθως Διανοεισθαι

Α≈Α

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝ ΑΘΗΝΑΙ 2004

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝ
Ἱπποκράτους 85, 106 80, Ἀθῆναι
Τηλ. 210.360.53.05

ISBN: 960-8358-10-8

Στήν Φαιναρέτην μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΑΝΕΘΕΣΕ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ νά ἐκπαιδεύσῃ τόν Ἀλέξανδρον. Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται («*Ἀλέξανδρος*» 7) ὅτι στό Ἱερόν τῶν Νυμφῶν, πού εὑρίσκετο στήν μακεδονικήν πόλιν Μίεζαν ἐγκατεστάθη ἡ νέα Σχολή τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπου ἐφοίτησε ὁ Ἀλέξανδρος πού ἦτο 13 ἐτῶν, μαζί μέ πολλούς συνομηλίκους του, μέ τούς ὁποίους ἀργότερον ἐκυρίευσαν ὁλόκληρον τόν κόσμον. Ὁ Πλούταρχος μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι στήν ἐποχήν του ἐδείκνυαν τά λίθινα θρανία καί τούς χώρους, πού εἶχαν διαμορφώσει, διά περιπάτους ὑπό σκιάν: *«ὅρου μέχρι νῦν Ἀριστοτέλους ἕδρας τε λιθίνης καί ὑποσκίους περιπάτους δεικνύουσιν»*.

Μετά άπό μερικούς μῆνας ὁ Φίλιππος συνήντησε τόν 'Αριστοτέλην καί τόν ἠρώτησε σχετικῶς μέ τήν διδασκαλίαν του, ὅπως θά ἔκανε ὁ κάθε γονεύς. Πῶς πηγαίνουν τά μαθήματα; Καλῶς ἀπαντᾶ ὁ 'Αριστοτέλης. Τούς μαθαίνεις ἀριθμητικήν; Ὄχι ἀκόμη, ἀποκρίνεται ὁ 'Αριστοτέλης. Τούς μαθαίνεις γραμματικήν; Ὄχι ἀκόμη. Τούς μαθαίνεις γεωγραφίαν, ἱστορίαν; Ὄχι ἀκόμη. Τότε λοιπόν τί τούς μαθαίνεις τόσον καιρό; ἀπορεῖ ὁ Φίλιππος. **Τούς μαθαίνω νά σκέπτωνται!** ἀπαντᾶ ὁ φιλόσοφος.

Πραγματικῶς ἡ σημαντικωτέρα μάθησις στόν ἄνθρωπο εἶναι νά γνωρίζη νά σκέπτεται. Δυστυχῶς αὐτό τό μάθημα στά σχολεῖα τό ὑποτιμοῦν, ἐνῷ θά ἔπρεπε νά ἦτο πρωτεῦον. Εἶναι ἡ **λογική**, τήν ὁποίαν πρῶτος ἵδρυσε ὡς ἐπιστήμην, ἀνέλυσε καί ἐξήντλησε ὁ 'Αριστοτέλης. Τήν λογικήν ἐδίδαξε στόν 'Αλέξανδρον καί εἰς αὐτήν ἐβασίσθη ἐκεῖνος, διά νά γίνη κοσμοκράτωρ.

Εὐγνωμονῶν τόν 'Αριστοτέλην, ἀργότερον, ὁ Μέγας 'Αλέξανδρος θά εἴπη, ὅτι ἀγαπᾷ τόν 'Αριστοτέλην ὄχι ὀλιγώτερον ἀπό τόν πατέρα του, διότι στόν μέν πατέρα του ὀφείλει τό «ζῆν» στόν δέ 'Αριστοτέλην τό «εὖ ζῆν» (Πλούταρχος, ἔνθ. ἀνωτ. 8).

Πολύ πρίν ἀπό τόν 'Αριστοτέλην ἡ λογική καί διά τήν ἀκρίβειαν μέρη αὐτῆς ἠρευνήθησαν, ἀπό φιλοσόφους, ὅπως ὁ Παρμενίδης, ὁ Ζήνων, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Πυθαγόρας, ὁ 'Αναξαγόρας, ὁ Δημόκριτος, πού μάλιστα ἔγραψε βιβλία μέ τίτλον: «*Περί λογικοῦ*», «*Περί νοῦ*» κ.τ.λ. ὁ Πρόδικος, ὁ Πρωταγόρας κ.τ.λ. καί ἀκόμη περισσότερον ὁ Σωκράτης καί ὁ Πλάτων. Στόν 'Αριστοτέλην ὅμως ὀφείλεται ἡ συστηματική ἀνάλυσίς της, ὥστε δικαίως ἀναγνωρίζεται ἀπό ὅλους ὡς ὁ ἱδρυτής τῆς Λογικῆς. Τά βασικά του ἔργα εἶναι τά ἀκόλουθα ἕξη: «*Κατηγορίαι*» (ἐξετάζει ἐννοίας) «*Περί Ἑρμηνείας*» (ἐξετάζει κρίσεις) «*'Αναλυτικά πρότερα*» (ἐξετάζει συλλογισμούς), «*'Αναλυτικά ὕστερα*» (ἐξετάζει ὁρισμούς, ἀποδείξεις κ.τ.λ.), «*Τοπικά*» (ἐξετάζει διαζευκτικούς καί πιθανούς συλλογισμούς) «*Περί σοφιστικῶν ἐλέγχων*» (ἐξετάζει τά σοφίσματα), πού ἅπαντα ὁμοῦ ἀπεκλήθησαν «*Ὄργανον*» ἐκ μιᾶς φράσεως τοῦ 'Αριστοτέλους, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τήν λογικήν ἐπιστήμην «*...οὐ σμικρόν ὄργανον*» («*Τοπικά*» 163, 69).

Λογική εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ ὀρθῶς διανοεῖσθαι. Ἑπομένως ἀποτελεῖ τήν βάσιν ὅλων τῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι διά νά ὁδηγοῦνται εἰς ὀρθά συμπεράσματα ὀφείλουν νά ἀκολουθοῦν πιστῶς,

ὅτι ὁρίζει ἡ λογική. Κατόπιν αὐτῆς τῆς βεβαίας διαπιστώσεως καθίσταται ἐμφανής ἡ ἀξία τῆς λογικῆς, διά τόν πολιτισμόν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀκόμη γίνεται δεκτόν, ὅτι ἡ ἱκανότης τοῦ ἀνθρώπου νά διακρίνη τό ἀληθές ἀπό τό ψευδές ὀνομάζεται λογικόν, τό ὁποῖον ἔχει ἀρχάς, πού διέπουν καί κατευθύνουν τήν διανοητικήν λειτουργίαν.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς λογικῆς διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Στήν «τυπικήν λογικήν» (ἄλλως *«στοιχειολογία»*) ὅπου ἐξετάζονται τά στοιχεῖα τῆς νοήσεως καί οἱ θεμελιώδεις νόμοι τῆς νοήσεως, πού τά διέπουν καί πρός τούς ὁποίους τά νοητικά στοιχεῖα ὀφείλουν νά συμφωνοῦν, διά νά εἶναι τυπικῶς ὀρθά καί στήν *«μεθοδολογίαν»* (γενική, ἤτοι στηρίζεται παντοῦ καί εἰδική, ἤτοι ἐφαρμόζεται εἰς συγκεκριμένον χῶρον), ἡ ὁποία περιλαμβάνει διανοητικάς ἐνεργείας, πού λέγονται μέθοδοι καί διά τῶν ὁποίων ὁδηγούμεθα στό **οὐσιαστικῶς ἀληθές συμπέρασμα**, ἀπαραίτητον πέραν τῆς τυπικῆς ὀρθότητός του.

Ἡ λογική λοιπόν εἶναι ἡ ἐπιστήμη, πού ἀντικείμενον ἔχει τήν ὀρθήν νόησιν.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς λογικῆς εἶναι εὔκολος καί χρησιμωτάτη. Εὔκολος, διότι εἶναι ἁπλουστάτη

καί ἐκμαθαίνεται συντόμως. Χρησιμωτάτη, διότι τήν μεταχειριζόμεθα στόν καθημερινόν βίον, ὁποιαδήποτε κιἄν εἶναι ἡ κυρία ἀπασχόλησίς μας.

Θά παραθέσω κατόπιν, τελείως συνοπτικῶς τό περιεχόμενον καί τήν δομή τῆς λογικῆς ἐπιστήμης. Ταύτην ἀνέπτυξαν ἀποκλειστικῶς οἱ πρόγονοί μας, εἰς ἐποχήν, κατά τήν ὁποίαν ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοί τοῦ κόσμου εὑρίσκοντο εἰς ζωώδη κατάστασιν, ἄνευ ἐξαιρέσεως. Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἠσχολοῦντο μέ τάς ἐννοίας, τάς κρίσεις, τούς συλλογισμούς κ.τ.λ. καί καθώριζαν τούς νόμους τῆς λογικῆς ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοί τοῦ κόσμου, δίχως ἐξαίρεσιν, διεβίουν πρωτογόνως. Ἦσαν οἱ βάρβαροι. **Ὅλοι τους.** Ἐπ' αὐτοῦ οὐδεμία ἀμφιβολία. Ἡ ἀλήθεια αὐτή σημαίνει, ὅτι πρέπει νά ὑπερηφανευώμεθα, διά τήν πνευματικήν προσφοράν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς στόν πολιτισμόν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ρωμαῖοι οἱ ὁποῖοι ἐμορφώθησαν Ἑλληνικῶς κυρίως εἰς Ἀθήνας μετέφεραν στήν Δύσιν τήν ἐπιστήμην, τήν φιλοσοφίαν καί τήν τέχνην τῆς Ἑλλάδος. Πρωταγωνιστής τῆς μεταλαμπαδεύσεως τοῦ πολιτιστικοῦ φωτός ὑπῆρξε ὁ Βοήθιος (5ος μ.Χ. αἰών) ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως μέ τήν λογικήν ἐπιστήμην, τήν ὁποίαν ἐσπούδασεν

εἰς Ἀθήνας. Αἱ μεταφράσεις του, στά λατινικά, τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπετέλεσαν τήν βάσιν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας. Καθ' ὅλον τόν μεσαίωνα ἐκυριάρχει ἀπολύτως ἡ Ἀριστοτελική λογική. Κατόπιν καί ὑπό τήν ἐπιρροήν τῶν Βυζαντινῶν φιλοσόφων καί ἐπιστημόνων ἐνεφανίσθησαν στήν Δύσιν οἱ πρῶτοι μελετηταί τῆς λογικῆς. Ὑπῆρξαν ἁπλοί ἀντιγραφεῖς τῶν Ἑλληνικῶν, Ἑλληνιστικῶν καί Βυζαντινῶν ἀναλύσεων περί λογικῆς. Διά τήν ἀκρίβειαν ὑπῆρξαν κακοί ἀντιγραφεῖς.

Φαίνεται ὅτι πρῶτος πού ἐχρησιμοποίησε τόν ὅρον «λογική» εἶναι ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης (περίπου τό 500 π.Χ.) ὁ ὁποῖος καί πρῶτος ἀνέπτυξε τήν θεωρίαν τῆς σχετικότητος. Ὁ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός (*«Πρός Λογικούς»* VII, 7) θεωρεῖ ἱδρυτήν τῆς λογικῆς τόν Παρμενίδην (περί τό 500 π.Χ.). Οἱ φιλόσοφοί μας ἐνίοτε ὠνόμαζαν τήν λογικήν διαλεκτικήν. Ἐκτός τῶν φιλοσοφικῶν, ρητορικῶν, ἐπιστημονικῶν Σχολῶν κ.τ.λ. ἐνεφανίσθησαν οἱ λεγόμενοι ὑπομνηματισταί (ἐκ τοῦ ὑπομνηματίζω) οἱ ὁποῖοι συνέγραψαν βιβλία ἑρμηνευτικά τῶν ἀπόψεων τῶν ἐπιστημόνων τῆς λογικῆς π.χ. ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Ρόδιος (1ος π.Χ. αἰών), ὁ Ἑρμῖνος, ὁ Ἀσπάσιος, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς κ.ἄ. πού συνέγραψαν τόν 1ον μ.Χ. αἰῶνα καί περαιτέρω. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρω τόν Πορφύριον (3ος μ.Χ. αἰών), τόν Ἀμμώνιον τοῦ Ἑρμείου (5ος μ.Χ. αἰών) κ.τ.λ. Πλῆθος φιλοσόφων, ἐπιστημόνων, ρητόρων καί ὑπομνηματιστῶν ἐπαρουσίασαν τήν λογικήν, εἰς ὅλην τήν ἔκτασίν της καί τό βάθος της καί ἀνέλυσαν τό περιεχόμενον τῆς λογικότητος, πού εἶναι συμφωνία, πρός τούς νόμους τῆς νοήσεως.

Τούς τελευταίους αἰῶνας θά ἐμφανισθοῦν στόν χῶρο τῆς λογικῆς ἐπιστήμης μεγάλα ὀνόματα ξένων ὅπως: Καρτέσιος, Βούντ, Φίχτε, Κάντ, Ἕγελος, Μίλς, Βάκων, Χόμπς, Χοῦσερλ, Βόλφ, Κόντ, Λίτβιγκ, Λάϊμπιντς, Νατόρπ, Βίντελμπαντ, Ἔρντμαν κ.τ.λ. Ὅλοι των ὅμως δέν λέγουν κάτι νέον, ἁπλῶς ἐπαναλαμβάνουν ἐν γνώσει των κι' ὄχι σπανίως ἐν ἀγνοίᾳ των τούς Ἀρχαιοέλληνας σοφούς. Πάντως οἱ περισσότεροι ξένοι κινοῦνται στό ὑλικό τῆς λογικῆς, πού ἐπαρουσίασαν πρῶτοι οἱ Ἕλληνες γύρω ἀπό τούς ὁποίους καί αἱ ξέναι διατριβαί π.χ. ὁ Λουτοσλάβσκι θά ἀναφερθῇ στήν πλατωνική λογική, τό ἴδιο κι' ὁ Χάρτμαν. Ὁ Μάγερ στήν συλλογιστική τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Μπάρθ στήν ἐργασία τῆς Στοᾶς, τό ἴδιο κι' ὁ Στάϊν κ.τ.λ.

Ἡ λογική μᾶς χρειάζεται διότι:

α) Μᾶς προσφέρει τήν δυνατότητα, κατ' ἐπιστημονικόν τρόπον νά διακρίνωμεν τήν ἀλήθειαν ἀπό τό ψεῦδος.

β) Νά ἐπισημαίνωμεν τάς διαστροφάς τῆς ἀληθείας σκοπίμους ἤ μή, ὥστε νά μήν ἐξαπατώμεθα.

γ) Νά στηρίζωμεν τήν γνώμην μας μέ πειστικόν τρόπον στήν συζήτησίν μας, στήν ὁμιλίαν, στήν συγγραφήν.

δ) Νά σκεπτώμεθα ὀρθῶς, ὥστε νά ἀποφεύγωμεν σφάλματα, πού θά μᾶς μειώσουν στήν συναναστροφήν μας, μέ τούς τρίτους.

Ὁ **λόγος** ἐξεκίνησε ἀπό τούς Ἀρχαιοέλληνας καί σημαίνει πᾶν ὅ,τι λέγει κάποιος, ἐνῶ πρᾶξις εἶναι πᾶν ὅ,τι πράττει. Ὡσαύτως μέ τήν λέξιν λόγος ἐννοεῖται ἡ <u>λογική σκέψις</u>. Διά τοῦ λόγου σχετίζεται ὁ νοῦς, πρός τήν πραγματικότητα. Ὑπάρχει ἀκόμη κι' ὁ ἐνδόμυχος, ὁ ἐσωτερικός ἐν τῇ διανοίᾳ λόγος, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται ἐνδιάθετος καί κατά τήν ἰσχύουσαν Ἀρχαιοελληνικήν θεώρησιν εἶναι *«πᾶς λόγος ἐν νῷ διαλαμβανόμενος»* ἐξ οὗ καί τό *«ἐνδιαθέτως λέγειν»* ἤ ὁμιλεῖν ἀπό καρδίας.

Ὅσα ἀκολουθοῦν δέν ἔχουν ἀπαίτησιν πλήρους

ἐργασίας, ἀλλ' ἀποβλέπουν στό νά ἐνημερώσουν στοιχειωδῶς τόν ἀναγνώστην, στό ἀντικείμενον τῆς λογικῆς, ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἀποκλειστικόν Ἑλληνικόν Πνευματικόν μεγαλούργημα.

Κωνσταντῖνος Πλεύρης
Παιανία 2004

1. ΟΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΝΟΜΟΙ ΤΗΣ ΝΟΗΣΕΩΣ

ΟΤΑΝ ΛΕΓΩΜΕΝ ΝΟΜΟΣ ΕΝΝΟΟΥΜΕΝ ΜΙΑΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗΝ ἤ ποσοτικήν σχέσιν, πού ἰσχύει ἄνευ ἐξαιρέσεων. Ἄν ἔχῃ ἐξαιρέσεις λέγεται κανών. Ὡρισμένοι νόμοι πού διέπουν κάποιαν ἐπιστήμην θεωροῦνται λόγῳ τῆς σπουδαιότητός των βασικοί, δι' αὐτό καλοῦνται θεμελιώδεις. Στήν λογικήν ὀνομάζονται καί **λογικαί ἀρχαί** (πρότασις μή ἀποδεικνυομένη δι' ἄλλης, δηλαδή αὐταπόδεικτος) καί εἶναι αἱ ἀκόλουθοι.

α) **Ἡ ἀρχή της ταυτότητος** ἡ ὁποία σημαίνει, ὅτι κάθε τι νοεῖται τό ἴδιο ἀκριβῶς μέ τόν ἑαυτόν του, ἤτοι μέ τό σύνολον τῶν γνωρισμάτων του. Σχηματικῶς ἡ ἀρχή αὐτή ὁρίζεται μέ τό Α

εἶναι Α ἤ ἀλλοιώτικα τό Α εἶναι α+β+γ+δ (ἐφ' ὅσον αὐτά ἀποτελοῦν τήν ὁλότητα τῶν γνωρισμάτων τοῦ Α): *«Δεῖ πᾶν τό ἀληθές αὐτό ἑαυτῷ ὁμολογούμενον εἶναι πάντη»* ('Αριστοτέλης *«Ἀναλυτικά πρότερα»* 47,α,8).

β) **Ἡ ἀρχή τοῦ ἀποκλειομένου τρίτου**, ἡ ὁποία σημαίνει, ὅτι κάθε τι εἶναι ἤ δέν εἶναι. Δηλαδή μεταξύ τοῦ εἶναι καί τοῦ δέν εἶναι δέν νοεῖται κάτι τρίτον π.χ. ἡ γυνή εἶναι ἔγκυος ἤ δέν εἶναι. Ἡ σχηματική παράστασις αὐτῆς τῆς ἀρχῆς ἀποδίδεται μέ τό Α εἶναι Β ἤ δέν εἶναι Β. Σαφῶς ὁ 'Αριστοτέλης ἐδίδαξεν τό *«πᾶν φάναι ἤ ἀποφάναι ἀναγκαῖον»* (*«Μετά τά φυσικά»* 1012,β,11).

γ) **Ἡ ἀρχή τοῦ ἀποχρῶντος λόγου**, ἡ ὁποία σημαίνει, ὅτι κάθε τι προέρχεται, ἀπό τήν αἰτίαν του. Ἡ ἀρχή αὐτή δέχεται, ὅτι στήν πραγματικότητα ἰσχύει ἡ σχέσις: αἴτιον-ἀποτέλεσμα. Στήν διανοητικήν λειτουργίαν τό αἴτιον καλεῖται λόγος, ἐπί τοῦ ὁποίου βασιζόμεθα. Εἶναι ἀδύνατον νά γίνη κάτι, δίχως τήν αἰτίαν του ὥρισεν ὁ Πλάτων, στό *«Τίμαιον»* (28α): *«Παντί γάρ ἀδύνατον χωρίς αἰτίαν γένεσιν σχεῖν»*. Ὅλα τά ὄντα ἔχουν τήν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεώς των: *«Εἰσίν ἑκάστῳ τῶν ὄντων λόγοι»* (Πλάτων: *«Εὐθύδημος»* 285 Ε) διά νά καταλήξωμεν εἰς κάτι, πού καλεῖται ἀκολουθία. Στήν διανόησι λοιπόν ἡ σχέσις αἴτιον-ἀποτέλεσμα, ὁρίζεται ὡς λόγος-ἀκολουθία. Ὁ λόγος πού ὀνομάζεται καί γνωστικός λόγος ἐξηγεῖ τήν ἀκολουθίαν.

δ) **Ἡ ἀρχή τῆς ἀντιφάσεως**, (ἐκ τοῦ ἀντίφημι) ἡ ὁποία σημαίνει, ὅτι τό κάθε τι δέν μπορεῖ ταὐτοχρόνως νά εἶναι καί νά μήν εἶναι ἤ ἀλλοιῶς ἡ ἀρχή αὐτή ἀπορρίπτει τήν ἐναντιολογίαν, δηλαδή τήν βεβαίωσιν καί ἄρνησιν ταὐτοχρόνως τοῦ ἰδίου πράγματος. Τό σχῆμα της διατυποῦται ὡς ἀδύνατον τό Α νά εἶναι ὄχι Α. Ὁ Παρμενίδης ἀπεφάνθη ἐπιγραμματικῶς: *«Ἔστιν ἤ οὐκ ἔστιν»*. Ὁ Πλάτων ἐπίσης ἐτόνισε (*«Εὐθύδημος»* 293 Δ) ὅτι εἶναι ἀδύνατον τό ἴδιο πρᾶγμα νά εἶναι καί νά μήν εἶναι ταὐτοχρόνως: *«ἀδύνατον ἐστι τό αὐτό εἶναι τε καί μή εἶναι»*. Τέλος ὁ 'Αριστοτέλης (*«Μετά τά Φυσικά»* Δ,3,1005,β,19) θεωρεῖ ἀδύνατον τό ἴδιο πρᾶγμα νά ὑπάρχη καί νά μήν ὑπάρχη: *«τό αὐτό ἅμα ὑπάρχει καί μή ὑπάρχειν...»*.

2. ΑΙ ΕΝΝΟΙΑΙ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕ ΤΙ (ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΝ, ΚΑΤΑ-στασις, ἰδιότης, ἐνέργεια κ.τ.λ.) ἔχει περισσοτέρας παραστάσεις π.χ. γνωρίζει πολλάς παραστάσεις τοῦ ἀδελφοῦ του, ὁ ὁποῖος βαδίζει, κοιμᾶται, τρώγει, ὁμιλεῖ κ.τ.λ. Ἔτσι ὅταν λέγει ὁ ἀδελφός μου δέν ἔχει στήν συνείδησίν του ὡρισμένη παράστασι τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλά ἕνα πνευματικό δημιούργημα τῆς νοήσεως, πού ὀνομάζεται **ἔννοια** καί ἀποδίδει ἐν τῷ νῷ ὅλα τά σταθερά χαρακτηριστικά, πού ἔχουν οἱ παραστάσεις τοῦ ἀδελφοῦ του.

α) Αἱ διακρίσεις τῶν ἐννοιῶν

Ἡ ἔννοια π.χ. τοῦ ἀδελφοῦ, μητρός, ἡλίου

κ.τ.λ. πού εἶναι μεμονωμένα ὄντα, λέγεται ἀτομική. Ἡ ἔννοια πού δέν ἀναφέρεται εἰς μεμονωμένα ὄντα, ἀλλά εἰς σύνολα ὄντων, πού διαθέτουν σταθεράς καί βασικάς ὁμοιότητας π.χ. φυτόν, ζῶον κ.τ.λ. λέγεται γενική. Ἑπομένως ἔννοια καλεῖται ἡ **νοητική σύλληψις**, πού περιέχει τά σταθερά χαρακτηριστικά ἑνός ἀντικειμένου τῆς νοήσεως ἤ ἑνός συνόλου ὁμοειδῶν ἀντικειμένων καί ἀλλέως ἔννοια εἶναι τό νοερόν περιεχόμενον ἑνός ὅρου, πού ἀναφέρεται εἰς ἀπροσδιόριστον ἀριθμόν ὑποκειμένων.

Ἡ ἔννοια μπορεῖ νά ἐκφράζεται μέ μίαν λέξιν π.χ. δρόμος ἤ μέ περισσοτέρας π.χ. Λευκή Φυλή, ὁπότε αἱ λέξεις αὐταί ὀνομάζονται ὅρος.

Περαιτέρω αἱ ἔννοιαι διακρίνονται εἰς κοινάς, πού δέν προέρχονται ἀπό γνῶσιν τοῦ πράγματος, ἀλλά δημιουργοῦνται ἐκ συνειρμῶν καί εἰς λογικάς, πού προέρχονται ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ πράγματος π.χ. κοινήν ἔννοιαν περί ἀτομικῆς ἐνεργείας ἔχουν οἱ χωρικοί καί λογικήν ἔννοιαν περί ἀτομικῆς ἐνεργείας ἔχει ὁ ἀτομικός ἐπιστήμων.

ϐ) Αἱ διαιρέσεις τῶν ἐννοιῶν

Αἱ ἔννοια διαιροῦνται κατά τό ποιόν, κατά κατηγορίαν καί κατά περιεχόμενον. Ειδικώτερον:

ϐ1) Κατά τό ποιόν αἱ ἔννοιαι δηλώνουν κάτι ὡρισμένον (ἄνθρωπος) ἤ δηλώνουν τί δέν εἶναι κάτι (ἄγευστος). Αἱ πρῶται ὀνομάζονται θετικαί καί αἱ δεύτεραι ἀρνητικαί.

ϐ2) Κατά τήν κατηγορίαν αἱ ἔννοιαι εἶναι ἔννοιαι ὄντων καί ἐκφράζονται μέ οὐσιαστικά π.χ. ἀστήρ, ζῶον. Εἶναι ἔννοιαι ἐνεργειῶν ἤ καταστάσεων τῶν ὄντων καί ἐκφράζονται μέ ρήματα π.χ. διαβάζω, ἀσθενῶ. Εἶναι ἔννοιαι ἰδιοτήτων τῶν ὄντων καί ἐκφράζονται μέ ἀφηρημένα οὐσιαστικά π.χ. ἔντιμος, δειλός καί τέλος εἶναι ἔννοιαι σχέσεων τῶν ὄντων καί ἐκφράζονται μέ τάς προσηκούσας λέξεις π.χ. ἀνόμοιος, ὑψηλότερος.

ϐ3) Κατά τό περιεχόμενον αἱ ἔννοιαι εἶναι πνευματικαί, πού ἀναφέρονται εἰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος π.χ. λογοτεχνία, ἐπιστήμη. Εἶναι ἔννοιαι μαθηματικαί, πού ἀναφέρονται εἰς ποσότητας γενικῶς π.χ. ἑκατόν, τετράγωνον καί εἶναι ἔννοιαι φυσικαί, πού ἀναφέρονται στά ὄντα ἤ εἰς συμβαίνοντα στήν φύσιν, δίχως τήν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν π.χ. κεραυνός, λέων.

γ) Τά γνωρίσματα τῶν ἐννοιῶν

Ὅπως προανεφέραμε ἡ ἔννοια περιλαμβάνει τά σταθερά κοινά χαρακτηριστικά τῶν παραστάσεων ἑνός ὄντος. Ἕκαστον ἐξ αὐτῶν λέγεται γνώρισμα τῆς ἐννοίας π.χ. τῆς ἐννοίας ἀδελφός τά γνωρίσματα εἶναι ἄνθρωπος, ἀνήρ, λευκός, ὑψηλός κ.τ.λ. Κατά συνέπειαν τό γνώρισμα τῆς ἐννοίας εἶναι μία ἄλλη ἔννοια πού ἐκφράζει ἕνα ἀπό τά χαρακτηριστικά πού τήν ἀποτελοῦν.

Τά γνωρίσματα διακρίνονται εἰς:

γ1) Οὐσιώδη, στά ὁποία ἀνήκουν ὅσα γνωρίσματα εἶναι ἀναγκαῖα, διά νά σχηματισθῆ ἡ ἔννοια καί ἐπουσιώδη ὅσα γνωρίσματα δέν εἶναι ἀναγκαῖα, διά νά σχηματισθῆ ἡ ἔννοια π.χ. οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς νήσου ἀποτελεῖ, ὅτι εἶναι ξηρά πού κεῖται ἐν μέσῳ θαλάσσης καί ἐπουσιῶδες, ἄν ἔχη βλάστησιν ἤ ὄχι.

γ2) Θεμελιώδη καλοῦνται τά πρωταρχικά γνωρίσματα τῆς ἐννοίας καί παράγωγα ὅσα ἀπορρέουν ἐκ τῶν θεμελιωδῶν π.χ. θεμελιῶδες γνώρισμα τοῦ ὕδατος εἶναι ὅτι εἶναι ὑγρόν καί παράγωγον, ὅτι καταστέλλει τήν δίψαν.

δ) Βάθος καί πλάτος τῶν ἐννοιῶν

Βάθος μιᾶς ἐννοίας λέγεται ἡ ὁλότης, τό σύνολον τῶν γνωρισμάτων της π.χ. βάθος τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος εἶναι ζῶον, λογικόν, δίπουν κ.τ.λ. Ἀπό τήν ἄποψιν τοῦ βάθους αἱ ἔννοιαι διακρίνονται εἰς:

δ1) ἁπλᾶς, πού ἔχουν ἐλάχιστα γνωρίσματα π.χ. ἡ ἔννοια ὄν, πού διαθέτει μόνον ἕνα γνώρισμα, δηλαδή τήν ὕπαρξιν, ἄλφα πού διαθέτει μόνον τό σχῆμα του.

δ2) συνθέτους, πού ἔχουν πολλά γνωρίσματα π.χ. φυτόν, μέταλλον.

Πλάτος μιᾶς ἐννοίας λέγεται τό σύνολον τῶν ἀντικειμένων, πού αὐτή ἐκφράζει π.χ. πλάτος τῆς ἐννοίας αὐτοκίνητον εἶναι αἱ ἔννοιαι μηχανή, κιβώτιον ταχυτήτων, τροχοί κ.τ.λ. Ἀπό τήν ἄποψιν τοῦ πλάτους αἱ ἔννοιαι διακρίνονται εἰς:

δ3) ἀτομικάς, πού περιέχουν ἕνα μεμονωμένον ἀντικείμενον π.χ. Γαλλία.

δ4) γενικάς, πού περιέχουν πολλάς ὁμοίας ἐννοίας π.χ. μέταλλον. Ἡ ἔννοια μέταλλον περιλαμβάνει ὡς **εἶδος** αὐτῆς τήν ἔννοιαν σίδηρος δηλαδή ἡ ἔννοια μέταλλον εἶναι **γένος**, ὡς πρός

τήν ἔννοιαν σίδηρος, πού εἶναι εἶδος ὡς πρός τήν ἔννοιαν μέταλλον.

Κάθε ἔννοια ἔχει βάθος καί πλάτος. Μέ τό πρῶτον συλλαμβάνομεν (φέρομεν στήν συνείδησίν μας) ὅσα περιέχει μιά ἔννοια. Μέ τό δεύτερον ποῖα εἶναι αὐτά. Ὅταν γνωρίζωμεν τό βάθος μιᾶς ἐννοίας αὐτή ὀνομάζεται σαφής καί ὅταν γνωρίζωμεν τό πλάτος της αὐτή λέγεται εὐκρινής. Ἐάν γνωρίζωμεν τό βάθος καί τό πλάτος μιᾶς ἐννοίας, τότε αὐτή καλεῖται ἀκριβής ἤ τελεία. Τοὐναντίον πρός τάς σαφεῖς καί εὐκρινεῖς ἐννοίας εἶναι αἱ ἀσαφεῖς καί αἱ συγκεχυμέναι.

Ὁ πολύς κόσμος ὁμιλεῖ συνήθως μέ ἀσαφεῖς ἐννοίας καί συγκεχυμένας στήν καθημερινή ζωή. Ἀντιθέτως αἱ ἐπιστῆμαι προχωροῦν μόνον μέ σαφεῖς καί εὐκρινεῖς ἐννοίας.

ε) **Αἱ σχέσεις μεταξύ τῶν ἐννοιῶν**

Ὅλαι αἱ ἔννοιαι σχετίζονται μεταξύ των. Τήν σχέσιν τῶν ἐννοιῶν προσδιορίζει ἡ λογική, κατά τό βάθος καί κατά τό πλάτος τῶν ἐννοιῶν. Εἰδικώτερον:

ε1) Σχέσεις ἐννοιῶν κατά βάθος ἔχομεν εἰς δύο περιπτώσεις: ὅταν αἱ ἔννοιαι ἔχουν κοινά

γνωρίσματα π.χ. κύκλος, σφαῖρα καί ὅταν αἱ ἔννοιαι ἀποτελοῦν γνωρίσματα ἄλλης ἐννοίας π.χ. Γάλλος, Ἄγγλος εἶναι ἔννοιαι, πού ἀποτελοῦν γνωρίσματα τῆς ἐννοίας Εὐρωπαῖος.

Στήν πρώτην περίπτωσιν, πού αἱ ἔννοιαι ἔχουν ὅλα τά γνωρίσματά των κοινά καλοῦνται ἰσοδύναμοι ἤ ταυτοβαθεῖς π.χ. δέκα, ἕξη σύν τέσσαρα. Ἄν πάλιν δέν ἔχουν κοινά ὅλα τά γνωρίσματά των, ἀλλά μερικά, ἔστω ἕνα αἱ ἔννοιαι αὐταί λέγονται συγγενεῖς κι' ἄν δέν ἔχουν οὔτε ἕνα κοινό γνώρισμα λέγονται ἀσύγκριτοι π.χ. κάθισμα, φιλία. Ἐν τέλει, ὅταν τά κοινά γνωρίσματα τῶν ἐννοιῶν εἶναι περισσότερα αἱ ἔννοιαι ὀνομάζονται ὅμοιαι π.χ. ξίφος-μάχαιρα καί ἀνόμοιοι, ἄν τά κοινά των γνωρίσματα εἶναι ὀλιγώτερα π.χ. δένδρον-ἔπιπλον.

Στήν δευτέραν περίπτωσιν πού αἱ ἔννοιαι, δύο ἤ ἄνω, ἀποτελοῦν γνωρίσματα μιᾶς ἄλλης ἐννοίας ὀνομάζονται σύμφωνοι π.χ. νέα, γυνή πού μποροῦν νά εἶναι γνωρίσματα τῆς ἐννοίας μήτηρ. Ἄν αἱ ἔννοιαι, δύο ἤ ἄνω, δέν μποροῦν νά ἀποτέλουν γνωρίσματα μιᾶς τρίτης ἐννοίας ὀνομάζονται ἀντίθετοι, καθ' ὅσον ὅταν ἡ μία εἶναι γνώρισμα τῆς τρίτης ἐννοίας

ἀποκλείεται νά εἶναι καί ἄλλη π.χ. ἡ ἔννοια, πού ἔχει τό γνώρισμα τοῦ ὑγροῦ ἀποκλείεται νά ἔχη καί τό γνώρισμα τοῦ στερεοῦ. Περαιτέρω αἱ ἀντίθετοι ἔννοιαι διαιροῦνται εἰς ἀντιφατικάς, κατά τάς ὁποίας ἡ θέσις τῆς μιᾶς ἀναγκαίως προκαλεῖ τήν ἄρνησιν τῆς ἄλλης ἤ ἡ ἄρνησις τῆς μιᾶς ἀναγκαίως προκαλεῖ τήν θέσιν τῆς ἄλλης π.χ. ζωντανός-νεκρός καί εἰς ἐναντίους κατά τάς ὁποίας ἡ θέσις τῆς μιᾶς ἐννοίας αἵρει τήν ἄλλην, ἀλλά ἡ ἄρσις τῆς ἄλλης δέν ἐπιφέρει ὑποχρεωτικῶς τήν θέσιν τῆς μιᾶς π.χ. αἱ ἔννοιαι ὑγρόν-στερεόν εἶναι ἐνάντιοι, διότι ἡ θέσις τῆς ἐννοίας ὑγρόν ἀποτελεῖ ἄρνησιν τῆς ἐννοίας στερεόν, ἀλλά ὅ,τι δέν εἶναι στερεόν δέν σημαίνει, ὅτι ὁπωσδήποτε θά εἶναι ὑγρόν, διότι μπορεῖ νά εἶναι ἀέριον ἤ ἀλλοιώτικα ἡ ἔννοια Γάλλος εἶναι ἐναντία, πρός τήν ἔννοιαν Ἄγγλος, διότι ὅποιος δέν εἶναι Ἄγγλος δέν σημαίνει ὅτι ὑποχρεωτικῶς θά εἶναι Γάλλος, ἐπειδή μπορεῖ νά εἶναι Ἰταλός, Γερμανός κ.τ.λ. Ἑπομένως αἱ ἀντιφατικαί ἔννοιαι διακρίνονται, ἀπό μοναδικότητα στήν ἀντίθεσιν, ἐνῶ αἱ ἐνάντιοι δέν ἔχουν μοναδικότητα στήν ἀντίθεσιν, δηλαδή ἡ ἄρνησις τῆς μιᾶς δέν ὁδηγεῖ

ἀπαραιτήτως στήν θέσιν τῆς ἄλλης, ἀλλά στήν θέσιν τρίτης, τετάρτης κ.τ.λ. ἐννοίας π.χ. αἱ ἔννοιαι κινητό-ἀκίνητο εἶναι ἀντιφατική, διότι ἡ μία ἀποκλείει τήν ἄλλην κατά τρόπον μοναδικόν, δηλαδή ὅτι δέν κινεῖται, εἶναι ἀκίνητον ἤ ὅτι δέν εἶναι ἀκίνητον, κινεῖται. Αἱ ἔννοιαι π.χ. καθήμενος-ὄρθιος εἶναι ἔννοιαι ἐνάντιοι, διότι δέν εἶναι αἱ μοναδικαί ἀντίθετοι, καθόσον ἡ ἄρσις τῆς μιᾶς δέν συνεπάγεται τήν θέσιν τῆς ἄλλης, ἀφοῦ ὁ μή καθήμενος δέν εἶναι ὑποχρεωτικῶς ὄρθιος, μπορεῖ νά εἶναι γονυκλινής, ἐξαπλωμένος κ.τ.λ.

ε2) Σχέσεις ἐννοιῶν κατά πλάτος ἔχομεν, εἰς περιπτώσεις, πού δύο ἤ περισσότεραι ἔννοιαι ἔχουν τό ἴδιο πλάτος, ὁπότε λέγονται ταυτοπλατεῖς ἤ ἡ μία ἔννοια εἶναι εὐρυτέρα καί ἄλλη στενωτέρα, δηλαδή ἡ δευτέρα ὑπάγεται στό πλάτος τῆς πρώτης π.χ. ζῶον-πτηνόν, ὁπότε λέγονται ὑπάλληλοι ἤ ἐάν δύο ἤ περισσότεραι ἔννοιαι περιλαμβάνονται μαζί στό πλάτος ἄλλης ἐννοίας, ὁπότε ὀνομάζονται παράλληλοι π.χ. Αἰγύπτιος, Λίβυος, πού ὡς ἔννοιαι περιέχονται στήν ἔννοιαν Ἄραψ, ἤ στήν περίπτωσιν πού τά πλάτη τῶν ἐννοιῶν

συμπίπτουν ἐν μέρει π.χ. αἱ ἔννοιαι νέος-φοιτητής, διότι ὑπάρχουν νέοι πού εἶναι φοιτηταί, δηλαδή τά πλάτη των κατά μέρος συμπίπτουν ἀφοῦ μερικοί νέοι εἶναι φοιτηταί. Αἱ ἔννοιαι αὐταί καλοῦνται ἐναλλάσσουσαι.

3. ΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΓΛΩΣΣΑΝ κρίνω (αἰολικῶς κρίννω) σημαίνει ἐκφέρω ἀπόφασιν, ἀφοῦ ἐξετάσω κάποιο θέμα, ἤτοι δικάζω κι᾿ ὁ δικαστής καλεῖται κριτής. Στήν λογικήν κρίσιν γίνεται κάτι ἀντίστοιχον πρός τήν δικαστικήν, δηλαδή ἡ νόησις διασκέπτεται καί ἀποφασίζει περί τῆς σχέσεως τῶν ἐννοιῶν καί ἡ ἀπόφασίς της ὀνομάζεται κρίσις (κατά Πλάτωνα *«ἐμπλοκή»* κατ᾿ Ἀριστοτέλην *«ἀπόφανσις»*). Ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ κρίνειν προέρχεται ἡ κρίσις. Εἰδικώτερον τώρα:

α) Ἡ νόησις τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τήν ἱκανότητα νά ἐπισημαίνη τά κοινά σταθερά χαρακτηρι-

στικά τῶν παραστάσεων καί δι' αὐτῶν νά σχηματίζῃ τάς ἐννοίας. Περαιτέρω ἡ νόησις τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τήν ἱκανότητα νά ἐπισημαίνῃ τάς σχέσεις, πού ἔχουν αἱ ἔννοιαι μεταξύ των καί δι' αὐτῶν νά σχηματίζῃ τάς κρίσεις π.χ. ὁ λέων εἶναι ζῶον, ὁ σίδηρος δέν εἶναι φυτόν.

Ἡ εὕρεσις τῆς λογικῆς σχέσεως μεταξύ τῶν ἐννοιῶν ὀνομάζεται **κρίσις**. Συνάγεται λοιπόν, ὅτι αἱ ἔννοιαι εἶναι τό ὑλικόν τῶν κρίσεων. Κάθε κρίσις συγκροτεῖται ἀπό τρία στοιχεῖα, ἀπό τό Ὑποκείμενον (Υ) ἀπό τό Συνδετικόν (-) καί ἀπό τό Κατηγορούμενον (Κ). Ἑπομένως σχετιζομένη μία ἔννοια, μέ κάποια ἄλλη διαπιστώνομεν, ἄν ἔχουν σχέσιν ἤ δέν ἔχουν σχέσιν π.χ. ὁ λέων εἶναι ζῶον. Ἄρα αἱ ἔννοιαι λέων καί ζῶον ἔχουν λογικήν σχέσιν. Ἀντιθέτως ὁ σίδηρος δέν εἶναι φυτόν. Ἄρα αἱ ἔννοιαι σίδηρος καί φυτόν δέν ἔχουν λογικήν σχέσιν. Ἡ ἀπόδοσις ἤ ἡ ἄρνησις μιᾶς ἐννοίας εἰς ἄλλην λέγεται *«κατηγόρησις»*.

Οἱ **τύποι τῆς κρίσεως** εἶναι Υ εἶναι Κ ἤ Υ δέν εἶναι Κ.

Εἰδικώτερον ὅταν λέγωμεν Ὑποκείμενον ἐννοοῦμεν τήν ἔννοιαν, περί τῆς ὁποίας ἀποφαινόμεθα. Ὅταν λέγωμεν Συνδετικόν ἐννοοῦμεν τό ρῆμα, πού ἐκφράζει τήν σχέσιν, μεταξύ Ὑποκειμένου καί Κατηγορουμένου καί τέλος ὅταν λέγωμεν Κατηγορούμενον ἐννοοῦμεν τήν ἔννοιαν πού ἀποδίδομεν ἤ δέν ἀποδίδομεν στό Ὑποκείμενον. Νά προσθέσωμεν ἐδῶ, ὅτι συμβαίνει τό Συνδετικόν καί τό Κατηγορούμενον νά ἐκφράζωνται ἤ ἄλλως νά ἐκφέρωνται, διά μιᾶς ἐννοίας π.χ. τό ὕδωρ πίνεται (τό ὕδωρ εἶναι πόσιμον), τό ζῶον θνήσκει (τό ζῶον εἶναι θνητόν).

Ἐάν τό Υ καί τό Κ εἶναι ἕν, τότε ἡ κρίσις λέγεται <u>ἁπλή</u>. Ἐάν τό Υ ἤ τό Κ εἶναι περισσότερα τοῦ ἑνός, τότε ἡ κρίσις καλεῖται <u>σύνθετος</u>.

6) **Τά εἴδη τῶν κρίσεων.** Αἱ κρίσεις διαιροῦνται εἰς κρίσεις κατά <u>ποιόν</u>, κατά <u>ποσόν</u>, κατά <u>τρόπον</u> καί κατά τήν <u>ἀναφοράν</u>. Συγκεκριμένως:

61) Κρίσις κατά τό ποιόν ὀνομάζεται ἡ θετική ἤ ἡ ἀρνητική μορφή της. Ἄν τό Κ ἀποδίδεται στό Υ π.χ. ὁ λέων εἶναι ζῶον, τότε ἡ κρίσις λέγεται <u>καταφατική</u>. Ἄν τό Κ ἀποκλείεται ἀπό τό Υ, τότε ἡ κρίσις λέγεται <u>ἀποφατική</u> π.χ. ὁ σίδηρος δέν εἶναι φυτόν.

62) Κρίσις κατά τό ποσόν ὀνομάζεται ἐκείνη, πού χαρακτηρίζεται ἀπό τό πλάτος τῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου της π.χ. ὅταν τό πλάτος τοῦ ὑποκειμένου τῆς κρίσεως εἶναι ὅλο τό πλάτος τῆς ἐννοίας του, τότε ἡ κρίσις λέγε-

ται γενική π.χ. ὅλα τά ζῶα εἶναι θνητά. Ὅταν τό πλάτος τοῦ ὑποκειμένου τῆς κρίσεως εἶναι μέρος τῆς ἐννοίας του, τότε ἡ κρίσις καλεῖται μερική π.χ. κάποιοι ἄνθρωποι εἶναι ὀκνηροί. Ὅταν τό πλάτος τοῦ ὑποκειμένου τῆς κρίσεως εἶναι ἀτομική ἔννοια, τότε ἡ κρίσις ὀνομάζεται ἀτομική π.χ. ὁ Πλάτων εἶναι μέγας φιλόσοφος. Ὅταν τό πλάτος τοῦ ὑποκειμένου δέν εἶναι ὡρισμένον, κατά ποσόν π.χ. λέγουν ὅτι ἡ ἀρετή εἶναι ἀγαθόν, ὅπου ἡ ἀρετή ἀναφέρεται, δίχως ποιοτικόν προσδιορισμόν, τότε ἡ κρίσις εἶναι ἀδιόριστος.

63) Κρίσις κατά τόν τρόπον καλεῖται ἐκείνη, πού ὁρίζεται, ἀπό τόν βαθμόν βεβαιότητος της, ὁ ὁποῖος λέγεται τρόπος. Ἔτσι ἔχομεν βεβαιωτικάς κρίσεις, διά τάς ὁποίας εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι, ὅτι εἶναι ἀληθεῖς π.χ. ἡ γεωμετρία εἶναι ἐπιστήμη. Ἔχομεν ἀποδεικτικάς κρίσεις ἤ ἀναγκαίας, τῶν ὁποίων δεχόμεθα τήν ἀλήθειαν, ἐπειδή στηρίζονται εἰς βεβαίας κρίσεις, βάσει τῶν ὁποίων ἀποδεικνύονται π.χ. τά θεωρήματα τῆς γεωμετρίας. Καί τέλος ἔχομεν προβληματικάς κρίσεις ἤ πιθανάς, κατά τάς ὁποίας ἀμφιβάλλομεν, διά τήν ἀλήθειαν των π.χ. ἴσως αὔριον βρέξῃ.

64) Κρίσεις κατά τήν ἀναφοράν εἶναι ὅσαι καθορίζονται ἀναλόγως, πρός τούς περιορισμούς, μέ τούς ὁποίους τό κατηγορούμενον ἀποδίδεται στό ὑποκείμενον. Ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖον τό Κ ἀποδίδεται στό Υ ὀνομάζεται ἀναφορά, ἐξ ἧς προκύπτουν αἱ κρίσεις κατά τήν ἀναφοράν, πού διακρίνονται εἰς κατηγορικάς (ἀπόδοσις Κ εἰς Υ δίχως περιορισμό π.χ. ὁ λέων εἶναι ζῶον) εἰς ὑποθετικάς (ἀπόδοσις Κ εἰς Υ μέ ὑποθετικήν πρότασιν π.χ. ἐάν πυροβολήσῃς κάποιον μπορεῖ νά τόν φονεύσῃς), διαζευκτικάς (μή ἀπόδοσις ἑνός Κ εἰς ἕνα Υ, ἀλλά τό Υ ἤ τό Κ ἀποτελοῦνται ἀπό ἀντιθέτους ἐννοίας, πού συνδέονται διαζευκτικῶς καί ἡ σύνδεσις τῆς μιᾶς μέ τόν ἕναν ὅρο ἀποκλείει ὅλας τάς ἄλλας π.χ. ἕνα στοιχεῖον εἶναι ὑγρόν ἤ στερεόν ἤ ἀέριον). Περαιτέρω ἡ διαζευκτική κρίσις ὀνομάζεται διαιρετική, ὅταν μέ αὐτήν διαιροῦμεν μίαν γενικήν ἔννοιαν στά εἴδη της π.χ. τά φυτά εἶναι δένδρα ἤ θάμνοι κ.τ.λ.

4. ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΙ

Η ΕΝΝΟΙΑ, Η ΚΡΙΣΙΣ ΚΑΙ Ο ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΜΟΡΦΑΙ τῆς διανοήσεως.

Ὅταν διαπιστώνωμεν τήν σχέσιν μεταξύ δύο ἐννοιῶν ἔχομεν, ὅπως εἴδαμε, τήν κρίσιν. Αὐτή σχηματίζεται, εἴτε μέ τάς αἰσθήσεις μας π.χ. τό δωμάτιον εἶναι θερμόν, εἴτε μέ τόν νοῦν μας π.χ. ἡ εὐγένεια εἶναι ἀρετή, εἴτε βασιζόμενοι εἰς ἄλλας κρίσεις π.χ. ὅλα τά ζῷα ἀναπνέουν - ὁ ἐλέφας εἶναι ζῶον - ἄρα ὁ ἐλέφας ἀναπνέει. Στήν τελευταίαν περίπτωσιν, κατά τήν ὁποίαν σχηματίζομεν μίαν κρίσιν, ἐξ ἄλλων κρίσεων, κατά λογικήν ἀναγκαιότητα, τότε ἔχομεν **συλλογισμόν**.

Ἑπομένως ὁ συλλογισμός εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ

μυαλοῦ νά σχηματίζῃ ἀπό γνωστάς κρίσεις μίαν νέαν κρίσιν, τῆς ὁποίας ἡ βεβαιότης ἀποτελεῖ ἀναγκαῖον ἐπακόλουθον, τῶν ἄλλων βεβαίων κρίσεων, πού ἐλήφθησαν ὑπ᾽ ὄψιν π.χ. ἕν ἀεροσκάφος κατέπεσεν - ὅλοι οἱ ἐπιβαίνοντες ἐφονεύθησαν - ὁ κύριος Χ ἦτο ἐπιβάτης τοῦ ἀεροσκάφους - ἄρα ὁ κύριος Χ ἐφονεύθη. Στό ἀνωτέρω παράδειγμα βλέπετε, ὅτι ἐκ βεβαίων κρίσεων κατελήξαμεν στό βέβαιον συμπέρασμα, πού εἶναι ἀναγκαῖον λογικόν ἐπακόλουθον (*«ἐξ ἀνάγκης συμβαίνειν»* Ἀριστοτέλης: *«Ἀναλυτικά πρότερα»* 24 β 19) τῶν προαναφερθεισῶν κρίσεων.

Ἐκ τοῦ τρόπου καί τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κρίσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγεται τό συμπέρασμα διακρίνωμεν τούς συλλογισμούς, εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: στούς ἀμέσους καί στούς ἐμμέσους.

α) **Ἀμέσους συλλογισμούς** ἔχομεν, ὅταν τό συμπέρασμα συνάγεται ἐκ μιᾶς καί μόνης κρίσεως, δίχως ἐμφανοῦς παρουσίας ἄλλης. Ἐκ παραλλήλου οἱ ἄμεσοι συλλογισμοί γίνονται μέ πολλούς καί διαφόρους τρόπους. Ἀναφέρω μερικούς:

α1) διά τῆς σχέσεως ὑπαλληλίας ἤ ὑπαγωγῆς τῶν κρίσεων π.χ. ὅλα τά ἔπιπλα εἶναι χρήσιμα - ἄρα μερικά ἔπιπλα εἶναι χρήσιμα.

α2) διά τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ποιοῦ, δηλαδή μέ τήν

μετατροπήν μιᾶς καταφατικῆς κρίσεως εἰς ἀποφατικήν π.χ. ὁ Λεωνίδας ἦτο γενναῖος - ἄρα ὁ Λεωνίδας δέν ἦτο δειλός.

α3) διά τῆς ἀλλαγῆς τῆς ἀναφορᾶς, κατά τήν ὁποίαν μεταβάλλεται μία ὑποθετική κρίσις εἰς διαζευκτικήν ἤ ἀντιστρόφως π.χ. τό πρᾶγμα εἶναι κινητόν ἤ ἀκίνητον ἄρα ἄν τό πρᾶγμα εἶναι κινητόν δέν εἶναι ἀκίνητον.

α4) διά τῆς ἀντιστροφῆς τῶν κρίσεων, μέ τήν ὁποίαν μετατρέπομεν τήν μίαν κρίσιν εἰς συμπέρασμα τῆς ἄλλης π.χ. ὅλα τά πνευματικά εἶναι ἀσώματα - ὅλα τά ἀσώματα εἶναι πνευματικά.

α5) διά τῆς ἀντιθέσεως ἀντιφατικῶν κρίσεων, κατά τήν ὁποίαν τό ἀληθές κάποιας κρίσεως σημαίνει τό ψεῦδος τῆς ἀντιφατικῆς της π.χ. ὅλα τά ζῶα ἀναπνέουν (ἀληθές). Μερικά ζῶα δέν ἀναπνέουν (ψευδές) καί ἀπεναντίας τό ψεῦδος κάποιας κρίσεως σημαίνει τήν ἀλήθειαν τήν ἀντιφατικῆς της π.χ. ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὑγιεῖς (ψεῦδος) μερικοί ἄνθρωποι δέν εἶναι ὑγιεῖς (ἀληθές).

α6) διά τῆς ἀντιθέσεως τῶν ἐναντίων κρίσεων, ὁπότε τό ἀληθές τῆς κρίσεως σημαίνει ἀναγκαστικῶς τό ψεῦδος τῆς ἐναντίου της π.χ.

τά ἀεροπλάνα ἵπτανται (ἀληθές). Οὐδέν ἀεροπλάνον ἵπταται (ψευδές).

Πάντα τά ἀνωτέρω καί ἀρκετά ἄλλα συγκαταλέγονται στά εἴδη τῶν ἀμέσων συλλογισμῶν.

β) **Ἐμμέσους συλλογισμούς** ἔχομεν, ὅταν τό συμπέρασμα συνάγεται ἐκ τοῦ συσχετισμοῦ δύο κρίσεων. Εἰδικώτερον οἱ συλλογισμοί αὐτοί λέγονται ἔμμεσοι, ἐπειδή τό συμπέρασμά των δέν ἐξάγεται ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως, δηλαδή μέ τήν χρησιμοποίησιν ἑνός τρίτου δεδομένου, μέ τό ὁποῖον συνδέομεν δύο ἄλλα καί σχηματίζομεν μίαν νέαν κρίσιν π.χ.

Ὅλοι οἱ Ἀξιωματικοί εἶναι ἔνστολοι
Ὁ Λοχαγός εἶναι Ἀξιωματικός
ἄρα ὁ Λοχαγός εἶναι ἔνστολος.

Διαπιστώνομεν τήν σχέσιν τῶν ἐννοιῶν Λοχαγός καί ἔνστολος, καθόσον αἱ δύο αὐταί ἔννοιαι σχετίζονται, πρός τρίτην ἔννοιαν, τόν Ἀξιωματικόν.

Ἑπομένως κάθε ἔμμεσος συλλογισμός ἔχει τρεῖς ὅρους πού εἶναι:

α) τό ὑποκείμενον τοῦ συμπεράσματος (ἐλάσσων ὅρος) πού συμβολίζεται μέ τό γράμμα Υ.

β) τό κατηγορούμενον τοῦ συμπεράσματος (μείζων ὅρος) πού συμβολίζεται μέ τό γράμμα Κ.

γ) ἡ μεσάζουσα ἔννοια (μέσος ὅρος) πού συμβολίζεται μέ τό γράμμα Μ.

Ἐν συνεχείᾳ νά διευκρινίσωμεν, ὅτι αἱ δύο πρῶται κρίσεις τοῦ ἐμμέσου συλλογισμοῦ λέγονται προκείμεναι ἤ προτάσεις. Ἡ τρίτη κρίσις, ἡ ὁποία προκύπτει, ἀπό τάς προκειμένας καλεῖται συμπέρασμα. Ἐκ τῶν προκειμένων τώρα ἡ πρώτη ὀνομάζεται μείζων πρότασις (εὐρυτέρα) καί ἡ δευτέρα ἐλλάσων (στενωτέρα). Ἡ ὀνομασία αὐτή ὀφείλεται στό γεγονός, ὅτι ἡ πρώτη περιλαμβάνει τόν μείζονα ὅρον καί ἡ δευτέρα τόν ἐλλάσονα. Τέλος, διά νά ὁλοκληρώσωμεν τήν ὀνοματολογίαν καί αἱ τρεῖς προτάσεις ὁμοῦ καλοῦνται στοιχεῖα τοῦ συλλογισμοῦ.

Ἄς παραδειγματίσωμεν τά ἀνωτέρω:

Τό ζῶον εἶναι θνητόν
Ὁ Ἐλέφας εἶναι ζῶον
ἄρα ὁ Ἐλέφας εἶναι θνητός.

Κατά ταῦτα τό «*ζῶον*» εἶναι ὁ μέσος ὅρος (Μ). Τό «*θνητόν*» εἶναι τό κατηγορούμενον (Κ). Ἑπομένως τό παραστατικόν σχῆμα μέχρι ἐδῶ εἶναι Μ-Κ. Κατόπιν ὁ «*Ἐλέφας*» εἶναι τό ὑποκεί-

μενον (Υ) καί τό «ζῶον» εἶναι ὁ Μ. ἤτοι παρίσταται ἡ πρότασις: Υ-Μ καί τέλος συνάγεται τό συμπέρασμα ὅτι: Υ (ἐλέφας) εἶναι Κ (θνητός).

Οἱ ἔμμεσοι συλλογισμοί διακρίνονται εἰς τρία εἴδη: Εἰς **παραγωγικούς, ἐπαγωγικούς** καί **ἀναλογικούς**. Συγκεκριμένως:

α) Παραγωγικός συλλογισμός (παραγωγή) ὀνομάζεται ἐκεῖνος, πού ἀπό τά γενικά συνάγει τά μερικά π.χ.

Ὅλα τά ζῷα ἀναπνέουν
ὁ Ἐλέφας εἶναι ζῶον
ἄρα ὁ Ἐλέφας ἀναπνέει.

β) Ἐπαγωγικός συλλογισμός (ἐπαγωγή) ὀνομάζεται ἐκεῖνος, πού ἀπό τά μερικά συμπεραίνωμεν τά γενικά π.χ.

Ὁ Ἀετός, ὁ Κόραξ κ.τ.λ. εἶναι πτηνά
Ὁ Ἀετός, ὁ Κόραξ κ.τ.λ. ἔχουν πτερά
ἄρα ὅλα τά πτηνά ἔχουν πτερά

γ) Ἀναλογικός συλλογισμός (ἀναλογία) ὀνομάζεται ἐκεῖνος, πού ἀπό τά μερικά συνάγομεν, διά κάποιο ἄλλο μερικόν π.χ.

Ὅσοι ἀθληταί νικοῦν τιμῶνται
Ὁ Α ἀθλητής ἐνίκησε
ἄρα ὁ Α ἀθλητής ἴσως τιμηθῆ.

Ἐπί τῶν ἀνωτέρω διακρίσεων θά κάνωμεν τάς ἀκολούθους ἀναλύσεις:

α) Εἴδη τοῦ παραγωγικοῦ συλλογισμοῦ ἔχομεν πολλά, ὡς πρός τήν ἀναφοράν τῶν κρίσεων. Εἰδικώτερον κατά τήν ἀναφοράν ὁ παραγωγικός συλλογισμός ὑποδιακρίνεται εἰς ὑποθετικόν (ἔχει τήν μείζονα ὑποθετικήν ἤ καί τάς τρεῖς κρίσεις του), διαζευκτικόν (ἔχει τήν μείζονα διαζευκτική καί τάς ἄλλας κατηγορικάς), κατηγορικόν (ἔχει καί τάς τρεῖς κρίσεις κατηγορικάς) καί τό δίλημμα, τό ὁποῖον θά ἐξετάσωμεν ἰδιαιτέρως. Κατά τόν ἀριθμόν τῶν κρίσεων οἱ συλλογισμοί διακρίνονται εἰς ἁπλοῦς (δύο προκείμεναι καί τό συμπέρασμα) καί εἰς συνθέτους (περιέχουν πολλούς ἁπλοῦς). Ὅταν οἱ ἁπλοί ἤ οἱ σύνθετοι συλλογισμοί διατυποῦνται εἰς συνοπτικήν μορφήν καλοῦνται βραχυλογικοί καί εἶναι συνήθεις, διότι στήν ὁμιλίαν παραλείπονται τά εὐκόλως ἐννοούμενα.

Περαιτέρω ἀναλύσεις εἶναι κοπιώδεις. Ὑπάρχει τεράστιον γνωστικόν πεδίον, πού ἀναφέρεται στούς κανόνας τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ, στούς συνθέτους παραγωγικούς συλλογισμούς (πολυσυλλογισμοί) στά συλλογιστικά σχήματα, στήν ἀναγωγή τῶν συλλογισμῶν καί εἰς ἄλλα πολύπλοκα θέματα τῆς συλλογιστικῆς, πού

μᾶλλον θά ἀποθαρρύνουν τόν ἀναγνώστη νά ἀσχοληθῆ, μέ τήν μελέτην τῆς λογικῆς, διότι εἶναι δύσκολα καί συνεπάγονται ἀντιπάθειαν.

5. ΤΟ ΔΙΛΗΜΜΑ

ΤΟ ΔΙΛΗΜΜΑ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ, ΠΟΥ ΣΥΝΔΥΑΖΕΙ ὑπόθεσιν καί διάζευξιν,

π.χ. *ἐάν ὁ Παλαιολόγος ἦτο δειλός ἤ θά ἐδραπέτευε ἤ θά ἐσυνθηκολόγει.*

Ὁ Παλαιολόγος οὔτε ἐδραπέτευσε, οὔτε ἐσυνθηκολόγησε.

Ἄρα ὁ Παλαιολόγος δέν ἦτο δειλός.

Τά διλήμματα διαιροῦνται εἰς ἁπλᾶ καί εἰς πολύπλοκα. Τά ἁπλᾶ ἔχουν διάζευξιν (ἤ συμπλοκήν) μόνον στό ἕνα μέλος τῆς μείζονος προτάσεως

π.χ. *ἐάν ἀναπνέη εἶναι ζῶον ἤ φυτόν*

ἀλλ' οὔτε εἶναι ζῶον ἤ φυτόν

ἄρα δέν ἀναπνέει.

Τά πολύπλοκα διλήμματα ἔχουν διάζευξιν (ἤ συμπλοκήν) καί στά δύο μέλη τῆς μείζονος, π.χ. ὁ γνωστός συλλογισμός πού ἀποδίδεται στόν Χαλίφη Ὀμάρ διά τήν τύχην τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ἐάν τά βιβλία τῆς βιβλιοθήκης συμφωνοῦν
μέ τό Κοράνι εἶναι περιττά.
Ἐάν διαφωνοῦν εἶναι ἐπικίνδυνα,
ἀλλ' ἤ συμφωνοῦν ἤ διαφωνοῦν,
ἄρα εἶναι περιττά ἤ ἐπικίνδυνα, ὁπότε πρέπει
νά καταστραφοῦν.

Χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ἀναφέρομεν, ὅτι ψευδῶς κατηγορεῖται, διά τόν ἐμπρησμόν τῆς βιβλιοθήκης ὁ Χαλίφης Ὀμάρ, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριζε τήν Ἑλληνικήν Γραμματείαν. Τήν πυρπόλησιν τῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης διέπραξαν οἱ Ἑβραῖοι.

Τό δίλημμα (διπλοῦν λῆμμα) λέγεται ἔτσι, διότι στόν συλλογισμόν αὐτόν ἡ διάζευξις στήν μείζονα πρότασιν περιλαμβάνει δύο ἐνδεχόμενα (λήμματα) ἐάν περιλαμβάνη τρία λέγεται τρίλημμα καί ἄν περιέχη περισσότερα ὀνομάζεται πολύλημμα.

Ἡ ὀρθότης τῶν διλημμάτων ἀπαιτεῖ: α) ἡ διάζευξις νά εἶναι πλήρης στήν μείζονα καί β) ἡ θέσις ἤ ἡ ἄρνησις τῶν λημμάτων στήν ἐλάσσονα νά εἶναι ἐπίσης πλήρης.

6. ΤΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑ ΕΧΕΙ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΝ καί εἶναι ἁπλοῦς βραχυλογικός συλλογισμός, κατά τόν ὁποῖον παραλείπεται μία προκειμένη, ὡς εὐκόλως ἐννοουμένη. Λόγῳ τῆς παραλήψεως τό ἐνθύμημα καλεῖται καί *«κολοβός συλλογισμός»*.

Ἡ παράλειψις τῶν εὐκόλως ἐννοουμένων ἐξυπηρετεῖ τήν λεγομένην **«οἰκονομία τῆς νοήσεως»** κατά τήν ὁποίαν παρουσιάζονται καί χρησιμοποιοῦνται τά ἀπαραίτητα.

Ἡ γλωσσική (γραπτός ἤ προφορικός λόγος) διατύπωσις τῶν συλλογισμῶν δέν πραγματοποιεῖται μέ τήν πλήρη μορφή τους, καθώς συμβαίνει

στήν λογικήν, ἀλλά χάριν τῆς **βραχυλογίας** παραλείπονται ὅποιο ἤ ὅποια ἐννοοῦνται π.χ. τά πτηνά εἶναι ζῶα, τά ζῶα εἶναι ὀργανισμοί, ἄρα τά πτηνά εἶναι ὀργανισμοί (πλήρης μορφή συλλογισμοῦ). Τά πτηνά ὡς ζῶα εἶναι ὀργανισμοί (ἐνθύμημα, καθότι παρελήφθη, ὡς ἐννοουμένη ἡ προκειμένη «τά ζῶα εἶναι ὀργανισμοί»).

Ἐνθυμήματα μπορεῖ νά εἶναι καί ὑποθετικοί συλλογισμοί (ὑποθετικόν ἐνθύμημα) π.χ. ἀναπνέει, ἄρα ζῆ, πού ἀντιστοιχεῖ στόν ὑποθετικό συλλογισμό, ἄν ἀναπνέῃ, ἄρα ζῆ. Ἐνθυμήματα μπορεῖ νά εἶναι ἐπίσης διαζευκτικοί συλλογισμοί (διαζευκτικόν ἐνθύμημα) π.χ. ὁ δεῖνα Ἀξιωματικός ὑπηρετεῖ στό Ναυτικό ἤ στήν Ἀεροπορίαν, ἀφοῦ δέν εἶναι στόν Στρατό.

Τό ἐνθύμημα θεωρεῖται ἀτελής συλλογισμός, διότι δέν ἐκφέρεται μία προκειμένη, ἀλλ᾽ ἐξυπακούεται, καθόσον ἐνυπάρχει στόν νοῦν.

Τά ἐνθυμήματα διακρίνονται εἰς ἐνθυμήματα πρώτης τάξεως, κατά τά ὁποία ἀπουσιάζει ἡ μείζων, ἐάν ἡ προκειμένη καί τό συμπέρασμα ἔχουν τό ἴδιο ὑποκείμενον π.χ. ἡ μόρφωσις εἶναι προσόν, ἄρα εἶναι ὠφέλιμος. Ἐδῶ παραλείπεται ἡ μείζων πρότασις, πού εἶναι ὅτι κάθε προσόν εἶναι ὠφέλιμον.

Τά ἐνθυμήματα δευτέρας τάξεως ὀνομάζονται ἐκεῖνα, στά ὁποία ἀπουσιάζει ἡ ἐλάσσων, ἐάν ἡ προκειμένη καί τό συμπέρασμα ἔχουν τό ἴδιο κατηγορούμενον π.χ. κάθε ἀρετή εἶναι ἀξιέπαινος, ἄρα ἡ γενναιότης εἶναι ἀξιέπαινος. Ἐδῶ παραλείπεται ἡ ἐλάσσων πρότασις, πού εἶναι ὅτι ἡ γενναιότης εἶναι ἀρετή.

Ἡ βραχυολογία τῶν ἐνθυμημάτων φθάνει μέχρι τοῦ ἀκραίου σημείου ὁ συλλογισμός νά ἀποτελεῖται μόνον ἀπό μίαν πρότασιν. Ἐδῶ καταλήγομεν στό συμπέρασμα μέ τήν μίαν προκειμένην νά λανθάνῃ καί τήν ἄλλη νά ἐκφράζεται ὡς αἰτιολογία π.χ. ἡ ἀνδρεία εὐκταία ὡς ἀρετή.

7. ΟΙ ΣΩΡΕΙΤΑΙ

Οι ΣΩΡΕΙΤΑΙ ΕΙΝΑΙ ΑΛΥΣΙΣ ΚΡΙΣΕΩΝ ΛΟΓΙΚΩΣ ΣΥΝΔΕδεμένων πού καταλήγουν είς ένα συμπέρασμα. Ἀλλέως θά ἐλέγαμε ὅτι σωρείτης εἶναι εἷς βραχυλογικός συλλογισμός, στόν ὁποῖον παραλείπονται τά ἐπί μέρους συμπεράσματα καί ἐκφέρεται μόνον τό τελικόν.

Οἱ σωρεῖται διακρίνονται εἰς ἀναλυτικούς (τούς ὁποίους πρῶτος ἐξήτασε ὁ Ἀριστοτέλης καί ὀνομάζονται ἐπίσης ἀριστοτελικοί) εἰς συνθετικούς καί εἰς ὑποθετικούς. Οἱ ἀναλυτικοί ἐκκινοῦν ἀπό μερικωτέρας ἐννοίας καί ὁδηγοῦνται εἰς γενικωτέρας π.χ.

Ὁ Ἀετός εἶναι πτηνόν,
τό πτηνόν εἶναι ζῶον,
τό ζῶον εἶναι ὀργανισμός,
ὁ ὀργανισμός θνήσκει,
ἄρα ὁ Ἀετός θνήσκει.

Οἱ συνθετικοί σωρεῖται ἐκκινοῦν ἀπό γενικωτέρας ἐννοίας καί ὁδηγοῦνται εἰς μερικωτέρας π.χ.

κάθε ὀργανισμός θνήσκει,
τό ζῶον εἶναι ὀργανισμός,
τό πτηνόν εἶναι ζῶον,
ὁ Ἀετός εἶναι πτηνόν,
ἄρα ὁ Ἀετός θνήσκει.

Εἰς ὅλας τάς περιπτώσεις βλέπετε παράθεσιν κρίσεων πού συνδέονται λογικῶς καί καταλήγουν εἰς ἕνα συμπέρασμα.

Ἐάν ὅλαι αἱ προτάσεις τοῦ σωρείτου εἶναι ὑποθετικοί ἔχομεν ὑποθετικόν συμπέρασμα π.χ.

ἐάν τό Ἔθνος ἔχει στρατόν εἶναι ἰσχυρόν,
ἐάν τό Ἔθνος εἶναι ἰσχυρόν ἀποκρούει τούς ἐχθρούς,
ἐάν τό Ἔθνος ἀποκρούη τούς ἐχθρούς δύναται
νά εἶναι ἐλεύθερον,
ἄρα ἐάν τό Ἔθνος ἔχει στρατόν δύναται νά εἶναι ἐλεύθερον.

Ἐάν ἡ τελευταία πρότασις δέν εἶναι ὑποθετική, ἀλλά κατηγορική, τότε τό συμπέρασμα εἶναι κατηγορικόν.

Πρέπει νά τονίσωμεν, ὅτι στόν σωρείτην (σωρεύονται αἱ προκείμεναι, δίχως ἐνδιαμέσους συσχετισμούς) αἱ προτάσεις ἀπαραιτήτως πρέπει νά εἶναι ἀληθεῖς, διότι διαφορετικῶς πραγματοποιεῖται **λογικόν ἅλμα** καί καταλήγομεν εἰς ψευδές συμπέρασμα.

8. ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ

ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΕΙΝΑΙ ΣΥΝΘΕΤΟΣ ΒΡΑΧΥΟΛΟΓΙΚΟΣ συλλογισμός, τοῦ ὁποίου μία ἤ περισσότεραι προκείμεναι προτάσεις αἰτιολογοῦνται, δι᾽ ἄλλων προτάσεων. Τό ἐπιχείρημα εἶναι ἐνθυμηματικός συλλογισμός, διότι ἡ μία ἤ καί αἱ δύο, ἀπό τάς προκειμένας του εἶναι ἐνθύμημα. Τό ἐπιχείρημα ἐπίσης καλεῖται *«παρενθετικός συλλογισμός»*, διότι παρατίθενται (τοποθετοῦνται πλησίον) αἱ προτάσεις ὡς αἰτιολογίαι. Ἄν μόνον ἡ μία προκειμένη ἔχει αἰτιολογίαν τό ἐπιχείρημα λέγεται ἁπλοῦν π.χ.

Τά πτηνά εἶναι ὀργανισμοί, διότι εἶναι ζῶα.
Ὁ Ἀετός εἶναι πτηνόν.
Ἄρα ὁ Ἀετός εἶναι ὀργανισμός.

Ἄν καί αἱ δύο προκείμεναι ἔχουν αἰτιολογίαν τό ἐπιχείρημα καλεῖται διπλοῦν π.χ.

Οἱ ὀργανισμοί θνήσκουν, διότι εἶναι θνητοί.
Τά πτηνά εἶναι ὀργανισμοί, διότι εἶναι ζῶα.
Ἄρα τά πτηνά θνήσκουν.

Ἄν τέλος στά ἐπιχειρήματα ὑπάρχῃ αἰτιολογία τῆς αἰτιολογίας, τότε αὐτά ὀνομάζονται πολύπλοκα π.χ.

Τό ζῶον θνήσκει, διότι εἶναι ὀργανισμός καί διότι ὁ ὀργανισμός εἶναι θνητός.
Ὁ Ἀετός εἶναι ζῶον, διότι εἶναι πτηνόν.
Ἄρα ὁ Ἀετός θνήσκει.

Τά ἐπιχειρήματα, ὅπως κάθε συλλογισμός δύνανται νά ἐκφράζωνται ὑποθετικῶς π.χ.

Ἐάν κάποιος εἶναι ἄρρωστος δέν μπορεῖ νά ἐργασθῇ, διότι δέν ἔχει δυνάμεις.
Ἐάν κάποιος ἔχει ὑψηλόν πυρετόν εἶναι ἄρρωστος.
Ἄρα κάποιος, πού ἔχει ὑψηλόν πυρετόν δέν μπορεῖ νά ἐργασθῇ.

9. Ο ΟΡΙΣΜΟΣ

ΟΤΑΝ ΣΥΖΗΤΟΥΝ ΚΑΠΟΙΟΙ ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΩΣ ΧΡΗΣΙΜΟποιοῦν ἐννοίας. Ἔχει λοιπόν βασικήν σημασίαν νά ὑπάρχῃ συμφωνία, ὡς πρός τό περιεχόμενον τῶν ἐννοιῶν. Πρέπει δηλαδή ὅταν λέγεται μία ἔννοια π.χ. δάσος, νά ἐννοοῦν ὅλοι τό ἴδιο πρᾶγμα.

Ὡς ἐπί τό πλεῖστον οἱ ἄνθρωποι δέν ἔχουν ἀκριβῶς τήν ἴδιαν ἀντίληψιν, διά μίαν ἔννοιαν π.χ. πρόοδος. Διά τήν ἔννοιαν δάσος ὅλοι συμφωνοῦν στά οὐσιώδη γνωρίσματά της. Διά τήν ἔννοιαν *«πρόοδος»* δέν συμφωνοῦν ὅλοι, ὡς πρός τά οὐσιώδη γνωρίσματά της.

Ἐπιβάλλεται λοιπόν ἀνά περίπτωσιν ἐννοίας νά καθορίζεται ἀκριβῶς τό περιεχόμενόν της, ὥστε

ὅλοι νά συμφωνοῦμεν, νά ἔχωμεν δηλαδή τήν ἰδίαν ἀντίληψιν δι' ἐκεῖνο. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μέ τόν ὁρισμόν, ὁ ὁποῖος εἶναι μία κρίσις, πού ἀποδίδει εἰς ὡρισμένην ἔννοιαν τά οὐσιώδη γνωρίσματά της.

Στήν κρίσιν τοῦ ὁρισμοῦ τό Υ εἶναι ἡ ὁριζομένη ἔννοια καί τό Κ εἶναι τά γνωρίσματά της. Μέ τόν ὁρισμόν διακρίνομεν μίαν ἔννοιαν, ἀπό τάς ἄλλας καί δίδομεν συνοπτικῶς τό περιεχόμενόν της. Ἐξ ἄλλου σκοπός τοῦ ὁρισμοῦ -πού τόν διαβάζομεν στά λεξικά, διά τάς ἐννοίας- εἶναι νά μᾶς πληροφορῇ ποία εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἔννοιας, πού ὁρίζεται: *«ὁρισμός οὐσίας τινός γνωρισμός»* διετύπωσε ἐπιγραμμματικῶς ὁ Ἀριστοτέλης (*«Ἀναλυτικά ὕστερα»* 90, δ, 30).

Στήν λειτουργία τοῦ ὁρισμοῦ παίρνομεν, ὡς πρῶτον γνώρισμα τό προσεχές γένος τῆς ὁριζομένης ἐννοίας. Τό δεύτερον γνώρισμα εἶναι ἡ εἰδοποιός διαφορά, μέ τήν ὁποίαν ἡ ὁριζομένη ἔννοια διακρίνεται ἀπό κάθε ἄλλη, ἰδίως ἀπό παραλλήλους ἐννοίας, πού ἔχουν τό ἴδιο προσεχές γένος.

Γίνεται δεκτόν ὅτι ὁ ὁρισμός ἔχει τρία στοιχεῖα, ἤτοι: α) τήν ὁριζομένην ἔννοιαν, β) τό προσεχές γένος της καί γ) τήν εἰδοποιόν διαφοράν της.

Αἱ ἁπλαί καί ἀτομικαί ἔννοιαι δέν εἶναι δυνατόν νά ὁρισθοῦν πλήρως, διότι τά γνωρίσματα τῶν ἀτομικῶν ἐννοιῶν δέν μποροῦν νά διατυπωθοῦν μέ μίαν ἔννοιαν καί διότι αἱ πλέον ἁπλαί ἔννοιαι στεροῦνται προσεχοῦς γένους π.χ. ὄν.

Οἱ ὁρισμοί διακρίνονται εἰς διάφορα εἴδη. Ἐπί παραδείγματι: α) ὁ ὁρισμός, πού ἀποδίδει τήν οὐσία μιᾶς ἐννοίας κατόπιν ἀναλύσεως τοῦ βάθους της λέγεται ἀναλυτικός ὁρισμός, β) ὁ ὁρισμός, πού ἀποδίδει τήν οὐσία μιᾶς ἐννοίας κατόπιν ἀπαριθμήσεως τῶν γνωρισμάτων της (ἀπό τά γενικά στά μερικά) ὀνομάζεται συνθετικός ὁρισμός. Αὐτός ὁ τελευταῖος καλεῖται γενετικός, ἐάν ἐκφέρη τήν σχέσι μεταξύ τῶν γνωρισμάτων καί παρουσιάζει πῶς γίνεται ἡ ὁριζομένη ἔννοια π.χ. τό φαινόμενο πού δημιουργεῖται, ὅταν αὐξήσωμεν τήν θερμοκρασία τοῦ ὕδατος λέγεται ἐξάτμισις. Στήν γεωμετρία συνήθως, ὁ γενετικός ὁρισμός ἀρχίζει μέ τήν ἀναφορά τοῦ ζητουμένου νά ὁρισθῇ, τοῦ ὁριζομένου δηλαδή π.χ. τρίγωνον εἶναι... γωνία εἶναι... κ.τ.λ., γ) ὁ ὁρισμός πού ἀναφέρεται στό πρᾶγμα, πού σημαίνει ἡ ἔννοια ὀνομάζεται πραγματικός καί δ) ὁ ὁρισμός, πού μόνον ἐξηγεῖ τό νόημα, τήν σημασίαν μιᾶς λέξεως, χωρίς νά ὑπεισέρχεται στήν οὐσία της καλεῖται ὀνοματικός, ἤ λεκτικός π.χ. ἐπουράνιος.

Ἡ ὀρθότης τῶν ὁρισμῶν προϋποθέτει τήν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν κατωτέρω κανόνων, ἤτοι:

α) Στό περιεχόμενον τῆς ὁριζομένης ἐννοίας νά μή βάζωμεν δευτερεύοντα στοιχεῖα.

β) Ὁ ὁρισμός νά καλύπτη ὁλόκληρον τό πλάτος τῆς ὁριζομένης ἐννοίας καί μόνον αὐτό.

γ) Δέν πρέπει νά ταυτολογῆ, δηλαδή νά ὁρίζη μέ χρῆσιν αὐτοῦ, πού ζητοῦμεν νά ὁρισθῆ ἤ ἄλλως δέν ἐπιτρέπεται ταυτολογία ὁρίζοντος μέ τό ὁριζόμενον π.χ. φυτολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν φυτῶν.

δ) Δέν πρέπει νά χρησιμοποιῆ πρωθύστερον σχῆμα.

ε) Νά μή δημιουργῆται κύκλος π.χ. τό πνεῦμα εἶναι ἄϋλον, ἄϋλον εἶναι τό ἀσώματον καί ἀσώματον εἶναι τό πνεῦμα.

στ) Δέν ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις ἀσαφῶν ἤ διφορουμένων ἐννοιῶν π.χ. τέχνη εἶναι ἡ ὡραιότης τῆς ζωῆς.

ζ) Δέν πρέπει ὁ ὁρισμός νά περιέχη μεταφορικάς ἐννοίας ἤ ἀλληγορίας π.χ. ὁ λέων εἶναι ὁ βασιλεύς τῶν ζώων.

η) Ἐπιβάλλεται νά ἀποφεύγωνται αἱ ἀρνήσεις. Ὁ ὁρισμός πρέπει νά λέγη τί εἶναι κάτι κι' ὄχι τί δέν εἶναι. Ὡστόσον κατ' ἀνάγκην μπορεῖ νά ἔχωμεν ἀρνητικόν ὁρισμόν, ὅπως συμβαίνει στήν

περίπτωσιν τοῦ αἰτήματος, τό ὁποῖον εἶναι μή ἀποδεικνυομένη πρότασις κι' ὄχι προφανής, ἀλλά ζητεῖ -αἰτεῖται- τήν ἀποδοχήν της.

Οἱ ὁρισμοί πού τηροῦν τούς ἀνωτέρω κανόνας εἶναι <u>κανονικοί</u>. Ἀντιθέτως ὅσοι δέν τούς τηροῦν καί μᾶς δίδουν κάποια στοιχειώδη γνῶσι τοῦ ὁριζομένου καλοῦνται <u>ἀτελεῖς</u> π.χ.

α) **Ἡ κατάταξις**. Ἐδῶ ἀποδίδομεν στήν ὁριζομένην ἔννοιαν ἕνα ἤ μερικά ἀπό τά γένη της, στά ὁποία τήν κατατάσσομεν π.χ. ὁ Πύθων εἶναι εἶδος ἑρπετοῦ.

β) **Ἡ διάκρισις**. Αὐτή σημαίνει ἀποχώρισιν τῆς ὁριζομένης ἐννοίας, ἀπό ἄλλας συγγενεῖς της, δι' ἀναφορᾶς τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς της π.χ. Ἡ ζωγραφική εἶναι τέχνη, πού χρησιμοποιεῖ χρώματα κι' ὄχι πλαστικόν ὑλικόν, ὅπως ἡ γλυπτική.

γ) **Ἡ διευκρίνισις**. Ἐδῶ ἀποδίδομεν στήν ἔννοιαν μερικά ἤ ὅλα, ἀπό τά εἴδη της π.χ. Θετικαί ἐπιστῆμαι εἶναι τά μαθηματικά, ἡ φυσική, ἡ χημεία κ.τ.λ.

δ) **Ἡ σύγκρισις**. Κατά ταύτην συγκρίνομεν, διά παραβολῆς τήν ὁριζομένην ἔννοιαν, μέ κάποιαν ἄλλην, πού εἶναι γνωστοτέρα καί ἔχει ὁμοιότητα μέ τήν ὁριζομένην, ὥστε ἔτσι νά ἔχωμεν

μίαν γενικήν ἀντίληψιν, διά τήν ὁριζομένην ἔννοιαν π.χ. ὁ Ἕγελος ὑπῆρξε ὁ Πλάτων τῆς Γερμανίας.

ε) Ἡ **περιγραφή**. Αὐτή σημαίνει τήν ὑποκατάστασιν τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς μιᾶς ἐννοίας, ἀπό τάς ἄλλας, διά τῆς ἀναφορᾶς τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν της π.χ. ὁ Ἐλέφας εἶναι παχύδερμον, ἔχει προβοσκίδα, εἶναι ὀγκώδης κ.τ.λ.

στ) Ἡ **διασάφησις**. Πρός ἀντίληψιν μιᾶς ἐννοίας μεταχειριζόμεθα παραδείγματα π.χ. φιλόσοφος εἶναι ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης.

10. Η ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ

ΤΟ ΒΑΘΟΣ ΚΑΠΟΙΑΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟ ΑΝΤΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΘΑ, ἀπό τόν ὁρισμόν της π.χ. Εὐρωπαῖος. Τό πλάτος κάποιας ἐννοίας τό ἀντιλαμβανόμεθα μέ τήν διαίρεσίν της, πού γίνεται μέ πολλά κριτήρια ἤ ἀπό πολλάς ἀπόψεις π.χ. τό πλάτος τῆς ἐννοίας *«Εὐρωπαῖος»* μέ ἐθνολογικόν κριτήριον μπορεῖ νά διαιρεθῆ καί ἔτσι νά νοηθῆ, εἰς Ἕλληνας, Γάλλους, Ἄγγλους κ.τ.λ. μέ γεωγραφικόν κριτήριον εἰς βορειοευρωπαίους, νοτιοευρωπαίους, μεσευρωπαίους κ.τ.λ. Ἑπομένως διαίρεσις ὀνομάζεται ἡ ἀνάπτυξις κάποιας ἐννοίας στά προσεχῆ της εἴδη βάσει συγκεκριμένου γνωρίσματός της.

Ἡ διαίρεσις ἐκφέρεται μέ μία κρίσιν (σύνθετον,

διαζευκτικήν κ.τ.λ.) τῆς ὁποίας Υ εἶναι ἡ διαιρουμένη ἔννοια καί Κ τά εἴδη της π.χ. αἱ γωνίαι εἶναι ὀρθαί ἤ ὀξεῖαι ἤ ἀμβλεῖαι.

Κάθε διαίρεσις ἀποτελεῖται ἀπό τρία στοιχεῖα, ἤτοι: α) ἀπό τήν διαιρουμένην ἔννοιαν π.χ. «*Εὐρωπαῖος*», β) ἀπό τά μέρη, στά ὁποία διαιρεῖται π.χ. Ἕλληνες, Γάλλοι, Ἄγγλοι κ.τ.λ. καί γ) ἀπό τήν βάσιν της, πού εἶναι τό οὐσιῶδες γνώρισμα βάσει τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ διαίρεσις π.χ. κατά ποιόν, κατά ποσόν κ.τ.λ.

Περαιτέρω ἔχομεν τήν **ὑποδιαίρεσιν** πού εἶναι ἡ διαίρεσις ἑνός μέρους κάποιας διαιρέσεως π.χ. Οἱ Εὐρωπαῖοι διαιροῦνται εἰς Ἕλληνας, Γάλλους, Ἄγγλους κ.τ.λ. Οἱ Ἕλληνες ὑποδιαιροῦνται εἰς Μακεδόνας, Κρῆτας κ.τ.λ.

Μέ ἐπανειλημμένας ὑποδιαιρέσεις φθάνομεν τελικῶς, εἰς μίαν ἔννοιαν, ἡ ὁποία δέν διαιρεῖται ἄλλο πλέον. Ὁ Ἀριστοτέλης («*Πολιτικά*» Α, 1252, α 20) ἀπεφάνθη, ὅτι «*τό σύνθετον μέχρι τῶν ἀσυνθέτων ἀνάγκη διαιρεῖν, ταῦτα γάρ ἐλάχιστα μόρια τοῦ παντός*» δηλαδή: εἶναι ἀνάγκη νά διαιροῦμεν τό σύνθετον μέχρι τῶν ἀδιαιρέτων μορίων (μέρη) του, τά ὁποία εἶναι τά ἐλάχιστα μόρια (μέρη) τοῦ ὅλου.

Ἐπίσης ὑπάρχει καί ἡ **συνδιαίρεσις**, ἡ ὁποία εἶναι διαίρεσις τῆς αὐτῆς ἐννοίας μέ διαφορετικάς βάσεις, δηλαδή κατ' ἀναφοράν, τρόπον π.χ. ἡ διαίρεσις τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος μέ βάσιν τήν φυλήν (Λευκοί, Κίτρινοι κ.τ.λ.) μέ βάσιν τό θρήσκευμα (Χριστιανοί, Μωαμεθανοί κ.τ.λ.) μέ βάσιν τήν γλῶσσαν (Ἱσπανόφωνοι, Ἀγγλόφωνοι κ.τ.λ.).

Πρέπει νά σημειώσωμεν, ὅτι αἱ ἀτομικαί ἔννοιαι δέν διαιροῦνται π.χ. Σωκράτης. Τά μέρη τῆς διαιρέσεως, πού λέγονται καί μέλη ἄν αὐτά εἶναι δύο ἡ διαίρεσις ὀνομάζεται διχοτομία, ἄν ἔχη τρία ὀνομάζεται τριχοτομία κι' ἄν ἔχη περισσότερα ὀνομάζεται πολυτομία.

11. Η ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΙΣ

Η ΠΛΗΡΗΣ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΕΝΟΣ ΓΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΟΛΩΝ ΤΩΝ εἰδῶν του, μέχρι τοῦ κατωτάτου ὀνομάζεται ταξινόμησις καί διαιρεῖται: α) εἰς τεχνητήν ταξινόμησιν, πού ἔχει ὡς βάσιν διαιρέσεως μεταβλητά ἤ δευτερεύοντα γνωρίσματα τῶν ἐννοιῶν π.χ. ταξινόμησις ἐνδυμάτων βάσει τῶν χρωμάτων καί β) εἰς φυσικήν ταξινόμησιν, πού ἔχει ὡς βάσιν σταθερά ἤ οὐσιώδη γνωρίσματα τῶν ἐννοιῶν, πού διαιροῦνται π.χ. ταξινόμησις τῶν ἀνθρωπογνωστικῶν ἐπιστημῶν εἰς ἐθνολογίαν, κοινωνιολογίαν κ.τ.λ.

12. Η ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ

ΠΡΩΤΟΣ Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΩΡΙΣΕΝ («ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΥΣΤΕ-*ρα» Ι 24, 85 β 23): «Ἡ ἀπόδειξις μέν ἔστι συλλογισμός δεικτικός αἰτίας καί τοῦ διά τί».

α) **Τυπικῶς**, ὅταν ἕνας συλλογισμός εἶναι ὀρθός, ἀληθής δηλαδή, τότε κατά λογική ἀναγκαιότητα καί τό συμπέρασμα ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὀρθόν. Οὐσιαστικῶς τό συμπέρασμα εἶναι ὀρθόν (ἀληθές) ὅταν αἱ προκείμεναι τοῦ συλλογισμοῦ εἶναι ὀρθαί (ἀληθεῖς). Στήν περίπτωσιν αὐτήν ὁ συλλογισμός καλεῖται **ἀπόδειξις**.

Ἀπόδειξις λοιπόν εἶναι <u>εἷς συλλογισμός, ἀπό τόν ὁποῖον κατά λογικήν ἀναγκαιότητα προκύ-</u>

πτει μία ἀληθής κρίσις προερχομένη ἐκ τῆς βεβαίας ἀληθείας ἄλλων κρίσεων.

Αἱ προκείμεναι προτάσεις, εἰς κάθε ἀπόδειξιν, ὀνομάζονται ἀποδεικτικαί προτάσεις ἤ ἀποδεικτικοί λόγοι καί τό συμπέρασμα ἀποδεικτέα πρότασις (θεώρημα) π.χ.

Τό ξύλον ἐπιπλέει στήν θάλασσα.
Ὅλα τά δένδρα εἶναι μόνον ξύλινα.
Ἄρα τά δένδρα ἐπιπλέουν στήν θάλασσαν.

Οἱ ἀποδεικτικοί λόγοι, διά νά εἶναι ὁπωσδήποτε ἀληθεῖς κρίσεις πρέπει νά εἶναι συμπεράσματα ἄλλων ἀποδείξεων ἤ νά προέρχωνται ἀπό ἀξιώματα (αὐταπόδεικτοι προτάσεις) ἤ αἰτήματα (πρότασις μή ἀποδεικνυομένη, ἀλλά γενομένη δεκτή, ἐπειδή δέν δυνάμεθα νά τήν ἀπορρίψωμεν).

β) **Τά εἴδη τῆς ἀποδείξεως** εἶναι ἀκριβῶς, ὅσα καί τά εἴδη τοῦ τυπικοῦ συλλογισμοῦ. Ἔτσι ἔχομεν:

β1) Παραγωγικήν ἀπόδειξιν, κατά τήν ὁποίαν συμπεραίνεται ἡ ἀλήθεια τοῦ μέρους, ἐκ τῆς ἀληθείας τοῦ ὅλου.

Ὅλα τά πτηνά ἔχουν πτερά.
Ὁ Ἀετός εἶναι πτηνόν.
Ἄρα ὁ Ἀετός ἔχει πτερά.

β2) Ἐπαγωγική ἀπόδειξις, κατά τήν ὁποίαν συνάγεται ἡ ἀλήθεια τοῦ ὅλου ἐκ τῆς ἀληθείας τῶν μερῶν.

ὁ σίδηρος, ὁ χαλκός, ὁ χρυσός εἶναι μέταλλα,
ὁ σίδηρος, ὁ χαλκός, ὁ χρυσός, βυθίζονται στήν θάλασσαν.
Ἄρα τά μέταλλα βυθίζονται στήν θάλασσαν.

β3) Ἀναλογική ἀπόδειξις, κατά τήν ὁποίαν ἐπισημαίνομεν τήν ἀλήθειαν ἑνός μερικοῦ, ἀπό ἄλλο μερικόν.

Ἡ ἐπαγωγική ἀπόδειξις διακρίνεται εἰς τελείαν, ὅπου ἔχομεν ἀπόλυτον βεβαιότητα καί εἰς ἀτελῆ, ὅπου ἔχομεν σχετικήν βεβαιότητα ἤ ἄλλως πιθανότητα. Ἡ ἰδία διάκρισις ἰσχύει καί στήν ἀναλογικήν ἀπόδειξιν.

γ) **Οἱ κανόνες τῆς ἀποδείξεως** εἶναι οἱ κανόνες τοῦ τυπικοῦ συλλογισμοῦ κι' ἐπί πλέον πρέπει νά τηροῦνται οἱ κατωτέρω τρεῖς, διά νά εἶναι ὀρθή ἡ ἀπόδειξις, ἤτοι:

γ1) Οἱ ἀποδεικτικοί λόγοι ἐπιβάλλεται ἀπαραιτήτως νά εἶναι ἀληθεῖς.

γ2) Οἱ ἀποδεικτικοί λόγοι νά εἶναι σαφῶς νοητοί.

γ3) Οἱ ἀποδεικτικοί λόγοι νά συμπεραίνουν μόνον τήν ἀποδεικτέαν πρότασι καί οὐδέν ἄλλο.

Ἐάν παραβιασθοῦν οἱ κανόνες τῆς ἀποδείξεως

(ἀντικανονικοί συλλογισμοί) ἀκουσίως ὁδηγούμεθα εἰς λογικά σφάλματα, πού ὀνομάζονται **παραλογισμοί**. Ἐάν παραβιασθοῦν σκοπίμως, εἴτε χάριν ἀστεϊσμοῦ, εἴτε χάριν ἐξαπατήσεως τρίτων καταλήγομεν πάλιν εἰς λογικά σφάλματα, πού αὐτά ὀνομάζονται **σοφίσματα**.

13. ΤΑ ΣΟΦΙΣΜΑΤΑ

Η ΣΚΟΠΙΜΟΣ (ΕΣΚΕΜΜΕΝΗ) ΠΑΡΑΒΙΑΣΙΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ τῆς ἀποδείξεως καί τοῦ συλλογισμοῦ λέγεται σόφισμα.

Ἔχομεν δύο εἴδη σοφισμάτων, πρῶτον ἐκεῖνα στά ὁποία ἡ παραβίασις γίνεται μέ τήν χρῆσι λέξεων καί ὀνομάζονται «σοφίσματα παρά τήν λέξιν» καί δεύτερον ἐκεῖνα στά ὁποία ἡ παραβίασις δέν γίνεται μέ τάς λέξεις, ἀλλά ἐκτός αὐτῶν καί καλοῦνται «σοφίσματα ἔξω τῆς λέξεως».

Ὁ Ἀριστοτέλης ἔδωσε τάς ὀνομασίας αὐτάς στά σοφίσματα, διά τά ὁποία συνέγραψε ὁλόκληρον βιβλίον.

α) **Σοφίσματα παρά τήν λέξιν**. Ἐδῶ κατατάσ-

σονται διάφοροι λεκτικοί παιγνιδισμοί ἐπί τοῦ συλλογισμοῦ, πού καταλήγουν εἰς παράλληλα συμπεράσματα: *«καί γάρ οἱ λόγοι σχεδόν οἱ γελοῖοι πάντες εἰσί παρά τήν λέξιν»* ἀποφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης (*«Περί σοφιστικῶν ἐλέγχων»* 182, 6, 15).

Τό εἶδος αὐτῶν τῶν σοφισμάτων ὑποδιαιρεῖται στά ἑξῆς:

α1) Παρά τό σχῆμα τῆς λέξεως, κατά τό ὁποῖον συγχέεται, ἡ σημασία τῶν ἐννοιῶν τῶν λέξεων, πού χρησιμοποιοῦνται. Δηλαδή ἐκφέρεται ὁ ἴδιος ὅρος στάς προτάσεις μέ διαφορετική σημασίαν εἰς ἑκάστην π.χ.

Ὁ Λέων ἔχει χαίτην.
Ὁ Ἡρακλῆς ἦτο Λέων.
Ἄρα ὁ Ἡρακλῆς εἶχε χαίτην.

Τό σόφισμα ἔγκειται στό ὅτι ὁ ὅρος Λέων στήν μείζονα πρότασιν (Ὁ Λέων ἔχει χαίτην) ἐννοεῖται κυριολεκτικῶς, ἤτοι τό ζῶον Λέων. Ὁ ἴδιος ὅρος Λέων στήν ἐλάσσονα πρότασιν (Ὁ Ἡρακλῆς ἦτο Λέων) λαμβάνεται μεταφορικῶς, ἤτοι σημαίνει ὄχι τό ζῶον, ἀλλά τήν γενναιότητα.

α2) Παρά τήν σύνθεσιν καί διαίρεσιν. Στήν περίπτωσιν αὐτήν ἐννοοῦνται λέξεις, πού ἔπρεπε νά τάς ἀντιλαμβανώμεθα ἰδιαιτέρως ἤ ἀποχωρίζονται λέξεις, πού πρέπει νά τάς νοοῦμεν ἡνωμένας.

Ἐπί παραδείγματι ὅταν ὁ Ἀρχηγός τῆς Μεγαρικῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς «ἐριστικός» Στίλπων εἶδε ὅτι ὁ Θηβαῖος φιλόσοφος Κράτης ἐκυκλοφόρει μέ ἱμάτιον ἐφθαρμένον τοῦ εἶπεν: *«Δοκεῖς μοι χρείαν ἔχεις ἱματίου καινοῦ»* δηλ. μοῦ φαίνεται, ὅτι ἔχεις ἀνάγκην ἱματίου καινουργοῦς, ἀλλά ὁ Στίλπων ἐχώρισε τήν λέξιν καινοῦ εἰς καί νοῦ καί ἡ φράσις ἔγινε *«δοκεῖς μοί χρείαν ἔχεις ἱματίου καί νοῦ»* δηλ. μοῦ φαίνεται, ὅτι ἔχεις ἀνάγκην ἱματίου καί μυαλοῦ.

α3) Παρά τήν ὁμωνυμίαν, τό ὁποῖον σόφισμα ὀφείλεται στήν διπλῆν σημασίαν τῶν ὅρων.

Ὅταν ὁ Διογένης π.χ. εἶδε τόν φιλογύνην ἰατρόν Διδύμωνα, νά ἐξετάζη τόν ὀφθαλμόν μίας ὡραίας νεαρᾶς τοῦ εἶπεν: «πρόσεξε Διδύμωνα μήπως ἐξετάζων τόν ὀφθαλμόν πειράξῃς τήν κόρην», ὅπου ἡ λέξις κόρη εἶναι **ἀμφίσημος**, ἔχει δηλαδή διπλῆν σημασίαν, διότι σημαίνει τήν νέαν καί τήν κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ.

α4) Παρά τήν ἀμφιβολίαν, τό ὁποῖον προκύπτει ἐκ τῆς μή ὀρθῆς συντάξεως τῶν λέξεων, κατά τήν ὁποίαν συνήθως δέν φαίνεται σαφῶς

ποῖον εἶναι τό ὑποκείμενον. Ὁ Ἀριστοτέλης στά «*Τοπικά*» ἀναφέρει παραδείγματα π.χ. «*τό βούλεσθαι λαβεῖν μέ τούς πολεμίους*» πού σημαίνει τό νά θελήσω νά συλλάβω τούς ἐχθρούς ἤ τό νά θελήσουν νά μέ συλλάβουν οἱ ἐχθροί.

α5) Παρά τήν προσωδίαν, ὅπου δημιουργεῖται ἐξ αἰτίας τοῦ διαφορετικοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων ἤ καί πνευματισμοῦ αὐτῶν στήν ἐκφοράν τῶν λέξεων π.χ. εἶμαι γέρος, πού μέ ἀλλαγή τοῦ τονισμοῦ γίνεται εἰμαι γερός.

β) **Σοφίσματα ἔξω τῆς λέξεως** ἤ σοφίσματα παρά τά πράγματα. Στό εἶδος αὐτό τῶν σοφισμάτων ἀνήκουν ὅσα προέρχονται, ἐκ τῆς ἐσφαλμένης χρησιμοποιήσεως τῆς σημασίας τῶν πραγμάτων καί γενικῶς ὑποδιαιροῦνται στά ἀκόλουθα:

β1) Στό παρά τό συμβεβηκός ἤ ἄλλως στήν πλαστήν καθολικότητα σόφισμα, κατά τό ὁποῖον γενικεύονται προτάσεις, πού δέν ἰσχύουν εἰς ὅλας τάς περιπτώσεις, ἀλλά εἰς μερικάς μέ συνέπειαν τό συμπέρασμα νά εἶναι ψευδές π.χ.

Ὅποιος δίδει δηλητήριον φονεύει.
Ὁ φαρμακοποιός δίδει δηλητήριον.
Ἄρα ὁ φαρμακοποιός φονεύει.

Τέτοια σοφίσματα, πού γενικεύουν τήν μερικότητα κάποιων προτάσεων ἀναφέρονται πολλά στήν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα καί εἶναι ὀνομαστά, ὅπως ὁ «*κερατίτης*» (ἄν δέν ἔχασες κάτι τό ἔχεις -κέρατα δέν ἔχασες- ἄρα ἔχεις κέρατα), ὁ «*ἐγκεκαλυμένος*» (γνωρίζεις αὐτόν τόν κουκουλωμένον; -ὄχι- ἀφαιρουμένης τῆς κουκούλας τόν γνωρίζεις; -ναί- ἄρα τόν ἴδιον τόν γνωρίζεις καί δέν τόν γνωρίζεις), ὁ «ψευδόμενος» (μπορεῖ κάποιος νά ψεύδεται καί ταυτοχρόνως νά λέγῃ τήν ἀλήθειαν; -ὄχι- ἀλλά ὁ λέγων, ὅτι ἐγώ ψεύδομαι καί πράγματι ψεύδεται λέγει τήν ἀλήθειαν - ἄρα ὁ ἴδιος ταυτοχρόνως δύναται νά ψεύδεται καί νά λέγῃ τήν ἀλήθειαν κ.τ.λ. κ.τ.λ.

β2) Στό παρά τά δύο ἐρωτήματα, σόφισμα, ὅπου ἀποκρύπτεται κάποια ἀπαραίτητος προϋπόθεσις καί ζητεῖται, διά μιᾶς ἐρωτήσεως, ἀντί μέ δύο ἤ περισσοτέρας, νά ἐξαχθῇ συμπέρασμα π.χ. μόνος σου ἔκλεψες ἤ μέ ἄλλους μα-

ζί. Ἐδῶ ἀποκρύπτεται ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις, ὅτι ὁ ἐρωτώμενος ἔκανε κλοπήν.

63) Στό παρά τά περισσότερα ἐρωτήματα σόφισμα, κατά τό ὁποῖον ἀπό πολλά ἐρωτήματα ζητεῖται ἡ ἐξαγωγή ἑνός συμπεράσματος π.χ. παρά μίαν τρίχαν γίνεται κάποιος φαλακρός; -ὄχι- παρά δύο -ὄχι- παρά τρεῖς; καί φθάνομεν κάποτε νά συμπεραίνωμεν, ὅτι παρά μίαν τρίχαν, γίνεται κάποιος φαλακρός. Ἐδῶ τό λογικόν σφάλμα ἔγκειται, στό ὅτι εἰς πολλάς ἐρωτήσεις δίδεται μία ἀπάντησις.

64) Στό παρά τό μή αἴτιον, ὡς αἴτιον σόφισμα. Ὅταν κάποιο γεγονός ἕπεται ἑνός ἄλλου συμβαίνει νά θεωροῦμεν τό προηγούμενον γεγονός ὡς αἰτίας τοῦ ἑπομένου, ἐνῶ στήν πραγματικότητα δέν εἶναι. Ἁπλῶς ἔτυχε κάτι νά προηγῆται ἑνός ἄλλου, δίχως τό πρῶτον νά εἶναι αἰτία τοῦ δευτέρου π.χ. συνέπεσε ὁ ἀριθμός 13 μέ δυσάρεστα πράγματα καί μερικοί συμπεραίνουν, ὅτι τό 13 τά προκαλεῖ.

65) Στό παρά τήν ἄρσιν τοῦ ἡγουμένου καί τήν θέσιν τοῦ ἑπομένου τό σόφισμα. Τοῦτο ὁμοιάζει πρός τό προαναφερθέν καί τό συνηθίζουν οἱ ῥήτορες, οἱ ὁποῖοι συμπεραίνουν ἐκ τοῦ

φαινομένου ἀποτελέσματος π.χ. ἐπειδή ὅταν κάποιος δαρῆ κλαίει συμπεραίνουν, ὅτι κάποιος πού κλαίει ἐδάρη.

66) Στό ἀποδεικτικόν ἅλμα, κατά τό ὁποῖον λαμβάνομεν ὡς ἀποδεικτικούς λόγους προτάσεις, πού δέν ἔχουν μεταξύ των ἀναγκαίαν συνάφειαν ἤ βεβαιότητα π.χ. θά κερδίσωμεν τήν δίκην, διότι ἔχομεν δίκαιον, ὅπου ὅμως δέν ἔχει ἀποδειχθῆ, ὅτι ὅποιος ἔχει δίκαιον κερδίζει ὁπωσδήποτε τήν δίκην.

67) Στό παρά τήν λῆψιν τοῦ ζητουμένου σόφισμα, ὅπου οἱ λαμβανόμενοι ἀποδεικτικοί λόγοι εἶναι προτάσεις, πού δέν ἔχουν ἀποδειχθῆ. Παρεμφερῆ σοφίσματα εἶναι τό πρωθύστερον ἤ πρότερον ὕστερον π.χ. ἐάν συμπεραίνωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, διότι εἶναι ὑπεύθυνος σφάλλομεν, διότι διά νά εἶναι ὑπεύθυνος πρέπει νά εἶναι ἐλεύθερος. Ἡ ἐλευθερία προηγεῖται τῆς ὑπευθυνότητος. Ὁ ἀργός λόγος πού διετύπωσαν οἱ στωϊκοί, π.χ. ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς νόσου ἐξαρτᾶται ἀπό τό πεπρωμένον -ὁ ἰατρός δέν ἀλλάζει τό πεπρωμένον- συνεπῶς ἡ παρουσία του δέν θά ἐπηρεάση τήν ἐξέλιξιν τῆς νόσου. Ἐδῶ τό σφάλμα εὑρίσκεται στήν ἔλλειψιν ἀποδείξεως (ἀναπόδει-

κτον) τῆς ὑπάρξεως τοῦ πεπρωμένου. Ἡ διαλληλία ἤ κύκλος, ὅπου τό ἄγνωστον ἀποδεικνύεται δι' ἀγνώστου. Ὁ θερίζων μέ τό ὁποῖον οἱ Στωϊκοί διεκήρυξαν τήν πίστιν των, ὅτι ὅλα πραγματοποιοῦνται ἐξ ἀνάγκης κι' οὐδέν εἶναι ἐνδεχόμενον κ.τ.λ.

68) Στό σόφισμα τῆς ἑτεροζητήσεως ἤ μεταβάσεως εἰς ἄλλο γένος, ὅπου ἐξάγονται συμπεράσματα διάφορα τῆς ἀποδεικτέας θέσεως, μέσῳ τῆς χρησιμοποιήσεως εὐρυτέρου ἤ στενωτέρου τοῦ ἁρμόζοντος ἀποδεικτικοῦ λόγου π.χ. ὁ ἄνθρωπος δέν δικαιοῦται νά αὐτοκτονήση, διότι δέν δικαιοῦται νά καταστρέφη, ὅτι δέν ἐδημιούργησε. Ἐδῶ χρησιμοποιεῖται εὐρύτερος ἀποδεικτικός λόγος τοῦ δέοντος, διότι ὁ ἄνθρωπος δέν ἐδημιούργησε τά ζῶα, τά ὁποία ὅμως καταστρέφει ἤ ὁ κλέπτης εἶναι ἀθῶος, διότι μέχρι νά κλέψη ἦτο νομοταγής. Ἐδῶ χρησιμοποιεῖται στενώτερος ἀποδεικτικός λόγος, διότι ὁ κλέψας ἠδύνατο νά ἦτο τίμιος, μέχρι νά κλέψη.

Ἐκτός ἀπό τόν εὐρύτερον ἤ στενώτερον ἀποδεικτικόν λόγον ἔχομεν καί τόν παρείσακτον ἀποδεικτικόν λόγον, μέ κλασσικόν παράδειγμα τήν γνώμην, πού εἶπεν ὁ ἐκ Κνωσοῦ τῆς Κρήτης σοφός μάντις Ἐπιμενίδης (περί τό 600 π.Χ.) *«Κρῆτες ἀεί ψεῦσται»* δηλαδή οἱ Κρῆτες εἶναι πάντοτε ψεῦται, ὁ λέγων τοῦτο εἶναι Κρής - ἄρα ἡ φράσις ὅτι «οἱ Κρῆτες εἶναι πάντοτε ψεῦται» εἶναι ἀληθής καί ψευδής, διότι ὁ Ἐπιμενίδης εἶναι Κρής, ἄρα ὅταν λέγη, ὅτι οἱ Κρῆτες πάντοτε ψεύδονται, ψεύδεται καί αὐτός. Ψευδῶς λοιπόν λέγει, ὅτι οἱ Κρῆτες ψεύδονται. Συνεπῶς οἱ Κρῆτες πάντοτε λέγουν τήν ἀλήθειαν, ἀλλά τότε καί ὁ Ἐπιμενίδης λέγει τήν ἀλήθειαν, ὅταν λέγη, ὅτι οἱ Κρῆτες ψεύδονται κ.τ.λ. Στό σόφισμα αὐτό, πού ὠνομάσθη «ὁ ψευδόμενος» παρείσακτος ἀποδεικτικός λόγος εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Ἐπιμενίδου.

Τέλος ἀναφέρομεν καί τούς «ἀντιστρέφοντας συλλογισμούς» τῶν Ἀρχαιοελλήνων, πού ἀποτελοῦν ἀπαράμιλλα ὑποδείγματα τεχνικῶν σκέψεων, δι' ἐσκεμμένων παραλογισμῶν π.χ.

Αὐτή ἡ ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξος συνύπαρξις ψεύδους καί ἀληθείας, ὀρθοῦ καί λάθους, καλοῦ καί ἀγαθοῦ κ.τ.λ. ἀποτελοῦν τήν θεωρίαν τῆς ἑνότητος τῶν ἀντιθέσεων. Ὁ Σωκράτης μάλιστα ἔθεσε καί τό ζήτημα (Ξενοφῶν: «Συμπόσιον» 2, 32) ἄν τό ἀγαθόν μπορῆ νά γίνη αἰτία κακοῦ καί ἄν τό κακό μπορῆ νά γί-

νη αἰτία καλοῦ. Ναί αὐτό μπορεῖ νά γίνη καί φέρεται ὡς παράδειγμα ἡ ναυτική ἐπιδρομή πού ὡδήγησε στήν καταστροφή ὅσους ἔλαβαν μέρος («ναυτιλίας βλαβερᾶς»). Ἐκεῖνοι πού εἶχαν ὑγιείαν (ἀγαθόν) μετεῖχαν στήν ἐκστρατείαν καί ἐφονεύθησαν (κακόν). Ἐνῶ ἐκεῖνοι πού εἶχαν νόσον (κακόν) δέν μετέσχον στήν ἐκστρατείαν καί ἐσώθησαν (ἀγαθόν): «οἱ μέν διά ρώμην μετάσχοντες ἀπόλωνται, οἱ δέ δι' ἀσθένειαν ἀπαλειφθέντες σωθῶσιν».

(διά περισσότερα εἰς Κ. Πλεύρη: *«Ὁ Γέλως στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα»* ἐκδ. «Ἤλεκτρον» Ἀθ. 2003, σελ. 16-66).

14. ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΙΣ

ΚΑΘΕ ΤΙ ΠΟΥ ΥΠΑΡΧΕΙ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΙΝΑΙ ὁλότης, δηλαδή κάθε τι (πρᾶγμα, φαινόμενον, κατάστασις, ἰδιότης κ.τ.λ.) ἀποτελεῖται ἀπό στοιχεῖα, τά ὁποία ἐρευνοῦν οἱ εἰδικοί π.χ. ὁ χημικός ἐρευνᾶ τά στοιχεῖα, πού ἀποτελοῦν τό ὕδωρ, ὁ ἰατρός, τά στοιχεῖα τῶν ἀσθενειῶν, ὁ φυτολόγος, τά στοιχεῖα τῶν δένδρων κ.τ.λ.

Τά ψυχικά φαινόμενα εἶναι ὁμοίως ὁλότητες, πού περιέχουν στοιχεῖα συναισθηματικά, βουλητικά, γνωστικά κ.τ.λ. Ὁ ψυχολόγος ἐρευνᾶ αὐτά τά ἐπί μέρους στοιχεῖα.

Ὁ διαχωρισμός τῶν μερῶν (στοιχείων) ἑνός ὅλου ὀνομάζεται **ἀνάλυσις**. Ἡ ἕνωσις τῶν μερῶν

εἰς ἕνα ὅλον ὀνομάζεται **σύνθεσις**. Ὅταν ἡ ἀνάλυσις καί ἡ σύνθεσις ἀναφέρονται εἰς πράγματα αὐταί καλοῦνται πραγματική ἀνάλυσις καί πραγματική σύνθεσις. Μέ τήν σύνθεσι ἐλέγχεται ἡ ἀνάλυσις, πού ἤδη ἐκάναμε π.χ. ἀναλύοντες τό ὕδωρ χημικῶς 6λέπομεν, ὅτι περιλαμ6άνει ὀξυγόνον καί ὑδρογόνον. Ἐν συνεχείᾳ παίρνομεν κεχωρισμένως ὀξυγόνον καί ὑδρογόνον. Ἡ ἕνωσίς των (σύνθεσις) δημιουργεῖ ὕδωρ. Συνεπῶς ἐπι6ε6αιοῦται ἡ ἀνάλυσις, ὅτι τό ὕδωρ ἀποτελεῖται ἀπό ὀξυγόνον καί ὑδρογόνον. Τέλος μέ τήν πραγματικήν σύνθεσιν παρασκευάζονται προϊόντα, πού δέν ὑπῆρχαν πρίν.

Στήν λογικήν, πού μᾶς ἐνδιαφέρει, ἡ ἀνάλυσις εἶναι ἡ μέθοδος, κατά τήν ὁποίαν πηγαίνομεν ἀπό τά εἴδη στά γένη ἤ ἀλλέως ἀπό τά σύνθετα στά ἁπλά, διά τῆς ἀφαιρέσεως γνωρισμάτων. Συλλογισμοί, ἔννοιαι, κρίσεις κ.τ.λ. καθίστανται εὐκολώτερον ἀντιληπταί, ἐάν διαχωρίσωμεν τά στοιχεῖα, πού τάς ἀποτελοῦν.

Παραλλήλως, ἄν ἀπό τά γένη πηγαίνομε στά εἴδη ἤ διαφορετικῶς ἀπό τά ἁπλά, στά σύνθετα, διά τῆς προσθέσεως στοιχείων, τότε ἔχομεν σύνθεσιν π.χ. σχηματίζομεν ἐννοίας ἀπό τάς γενικάς καί ἁπλάς 6αδίζοντες πρός μερικωτέρας καί συνθέτους, διά τῆς προσθήκης γνωρισμάτων, τότε ἔχομεν σύνθεσιν, ἀντιθέτως, ἐάν δηλαδή ἀφαιροῦμεν γνωρίσματα, ὥστε ἀπό τάς μερικωτέρας νά σχηματίζωμεν γενικωτέρας ἐννοίας, τότε ἔχομεν ἀνάλυσιν. Στήν ὀνοματολογίαν τῆς λογικῆς ἐπιστήμης ἡ σύνθεσις ὀνομάζεται ἐπίσης **πρόσθεσις ἤ ἐπιδιορισμός** καί ἡ ἀνάλυσις λέγεται **ἀφαίρεσις**.

Αἱ ἀνωτέρω μέθοδοι, ἐπειδή ἀναφέρονται στή λογική, καλοῦνται λογική ἀνάλυσις καί λογική σύνθεσις.

15. ΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΜΑΞ

Λογικη κλιμαξ ονομαζεται η καταταξις των συγγενῶν ἐννοιῶν βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γνωρισμάτων τους. Δηλαδή τοποθετοῦμεν τάς συγγενεῖς ἐννοίας εἰς σειράν, ἔτσι ὥστε κάθε μία ἔννοια νά ἔχη, ἀπό τήν προηγούμενήν της ἕνα γνώρισμα ἐπί πλέον.

Ἐκκινοῦντες ἀπό ἔννοιαν μέ πολλά γνωρίσματα π.χ. ἀδελφός, δι' ἀφαιρέσεως γνωρισμάτων φθάνομεν εἰς ἔννοιαν μέ ἕνα μόνον γνώρισμα (ἀτομική) π.χ. ὄν. Αὐτή ἡ σειρά κατατάξεως τῶν ἐννοιῶν βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γνωρισμάτων τους λέγεται λογική κλῖμαξ.

Στήν λογική κλίμακα κάθε ἔννοια εἶναι γένος

ὡς πρός τήν μερικωτέραν της καί εἶδος, ὡς πρός τήν γενικωτέραν της π.χ. ἡ ἔννοια Εὐρωπαῖος εἶναι γένος ἐν σχέσει πρός τήν ἔννοιαν Ἕλλην, πού εἶναι γένος ἐν σχέσει πρός τήν ἔννοιαν Κρής κ.τ.λ. ἡ ἔννοια Κρής εἶναι εἶδος ἐν σχέσει πρός τήν ἔννοιαν Ἕλλην καί ἡ ἔννοια Ἕλλην εἶναι εἶδος ὡς πρός τήν ἔννοιαν Εὐρωπαῖος.

Ἄν λάβωμεν μίαν ἔννοιαν καί ἴδωμεν τό πλησιέστερον γένος πρός αὐτήν, τοῦτο καλεῖται προσεχές γένος τῆς ἐννοίας π.χ. ἡ ἔννοια μέταλλον εἶναι τό προσεχές γένος τῆς ἐννοίας σίδηρος καί τό προσεχές εἶδος τῆς ἐννοίας ὀρυκτόν.

Ὅταν προσθέτωμεν κάποιο γνώρισμα στήν ἔννοιαν, διά νά ἔχωμεν τό προσεχές εἶδος της τό γνώρισμα, πού προσθέτομεν ὀνομάζεται εἰδοποιός διαφορά. Ἐάν φθάσωμεν στά ἄκρα τῆς λογικῆς κλίμακος τῶν ἐννοιῶν, τότε ἔχομεν τάς ἀκραίας ἐννοίας, πού καλοῦνται γένος γενικώτατον καί εἶδος εἰδικώτατον.

16. ΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΙ

ΕΤΣΙ, ΠΡΩΤΟΣ Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΩΝΟΜΑΣΕ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥΣ τῶν ὄντων. Αὐτοί οἱ προσδιορισμοί εἶναι εἴδη ἐννοιῶν, πού δέν ἐπιδέχονται περαιτέρω ἀνάλυσιν καί μποροῦμε νά τάς ἀποδώσωμεν στά ὄντα. Αἱ κατηγορίαι (εἴδη ἐννοιῶν) κατά τόν Ἀριστοτέλην εἶναι δέκα, ἤτοι: **οὐσία, ποιόν, ποσόν, σχέσις, τόπος, χρόνος, θέσις, πάσχειν, πράττειν, ἔχειν**.

Ἡ κατηγορία τῆς οὐσίας περιέχει ἐννοίας, πού ἐκφράζουν (σημαίνουν) αἰσθητά ἤ νοητά ὄντα, αἱ ὑπόλοιποι ἐννέα κατηγορίαι καλοῦνται συμβεβηκότα, πού σημαίνουν αὐτό πού συμβαίνει στά ὄντα

ἤ ἀναφέρεται εἰς ἐκεῖνα καί τό ὁποῖον χωρίς τά ὄντα δέν δύναται νά ὑπάρχῃ.

Ἡ κατηγορία τῆς οὐσίας διακρίνεται εἰς οὐσίας πρώτας (ἀτομικαί ἔννοιαι συγκεκριμένων ὄντων π.χ. Σωκράτης) καί οὐσίας δευτέρας (γενικαί ἔννοιαι συνόλου ὄντων π.χ. ἄνθρωπος).

17. ΛΟΓΙΚΗ, ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ ΜΑΖΑ

ΤΟΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΑΙΩΝΑ ΕΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗΣΑΝ ΣΠΟΥδαῖαι πρόοδοι στήν ἐπιστήμην τῆς ψυχολογίας. Ὅλαι τῶν βασίζονται στό σύγγραμμα *«περί ψυχῆς»* τοῦ Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος καί πρῶτος ἀνέλυσε τήν οὐσίαν καί τάς δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Βεβαίως πολύ πρίν ἀπό τόν Ἀριστοτέλην οἱ Προσωκρατικοί π.χ. Ἡράκλειτος (ἀπόσπ. 45) ἀνεφέρθησαν στήν ψυχήν, ὅπως καί οἱ Πυθαγόρειοι. Ἐπί πλέον οἱ Ἱπποκρατικοί ἰατροί ὡλοκλήρωσαν ψυχοπαθολογικάς ἔρευνας, πού εἶχαν ἀρχίσει ἀπό τήν πλέον ἀρχαίαν ἐποχήν.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς λογικῆς, ἡ ψυχολογία καί ἡ κοινωνιολογία συμφωνοῦν, ὅτι ἡ λογική εἶναι ὑπό-

θεσις ἀτόμων καί ὄχι μαζῶν. Τό ἄτομον εἶναι ἔλλογον, ἐνῶ ἡ μᾶζα εἶναι ἄλογος. Τά λεγόμενα ψυχολογικά πλήθη, ὅπως προσφυῶς ἀνέλυσε ὁ Γάλλος κοινωνιολόγος Γουσταῦος Λέ Μπόν (1841-1931) στό περίφημον σύγγραμμά του: *«Ἡ ψυχολογία τῶν μαζῶν»* ἀδυνατοῦν ὡς ἑνιαία σύνολα νά σκεφθοῦν λογικῶς καί νά δράσουν λογικῶς. Αἱ μᾶζαι, ὡς ἑνότητες ἀτόμων, σκέπτονται καί δροῦν βάσει ὁρμεμφύτων, παρορμητικῶς δηλαδή καί διά τήν ἀκρίβειαν, διά τοῦ αἰσθήματος καί ὄχι, διά τῆς λογικῆς. **Αἱ μᾶζαι αἰσθάνονται, δέν σκέπτονται.**

Τό γεγονός τοῦτο διευκολύνει τούς δημαγωγούς, οἱ ὁποῖοι διά παραλογισμῶν ὁμιλοῦν καί πείθουν τά πλήθη νά τούς χειροκροτοῦν καί νά τούς ἀκολουθοῦν. Οἱ δημαγωγοί ἐν γνώσει των ψεύδονται καί παραβιάζουν ἀσυστόλως ὅλους τούς κανόνας τῆς λογικῆς. Ὅταν ἀπευθύνωνται πρός τήν μᾶζαν δέν μεταχειρίζονται ἀληθεῖς κρίσεις, οὔτε χρησιμοποιοῦν ἀληθεῖς συλλογισμούς καί ἔτσι καταλήγουν εἰς ἀναληθῆ συμπεράσματα, τά ὁποία ἀναφωνοῦν ὡς συνθήματα. Πράγματι αἱ ὁμιλίαι τῶν συγχρόνων πολιτικῶν στεροῦνται λογικῆς καί λογικοῦ περιεχομένου. Ἀποτελοῦν ἄθροισμα συνθημάτων. Οὐδέν περισσότερον. Στήν συνθηματολογία πρέπει νά ἐξάρω ἰδιαιτέρως τήν συμβολήν τοῦ Ἀνδρέα Παπανδρέου, ὁ ὁποῖος ἐσυνθηματολόγει στούς λόγους του καί στήν πρᾶξιν ἔκανε ἀκριβῶς τά ἀντίθετα ὅσων ἔλεγε, δίχως τήν παραμικράν ἐξαίρεσιν, ὥστε αἱ ὁμιλίαι του νά ἀποτελοῦν ὑπόδειγμα ἀντιφάσεων, πρός τά ἔργα του.

Πρός ἀποφυγήν παρανοήσεως, ἄς ἐξηγήσωμεν τί εἶναι τό ψυχολογικόν πλῆθος καί ἀλλοιῶς λαϊκή μᾶζα ἤ ὄχλος. *«Εἶναι ἕν ἄθροισμα συγκεντρωμένων ἀτόμων τά ὁποία τελοῦν ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, ὑπό κοινήν ψυχολογικήν ἐπιρροήν, ταυτίζουν τάς αἰσθηματικάς των καταστάσεις καί ἀντιδροῦν ὁμοιομόρφως ὡς ἑνιαία ψυχολογική ὀντότης»* (Κ. Πλεύρης: *«Πολιτική προπαγάνδα»* 2α ἔκδ. «Νέα θέσις» Ἀθ. 1995, σελ. 43 κ.ἑ.). Τά χαρακτηριστικά τοῦ ὄχλου εἶναι τά ἑξῆς τέσσαρα: α) ὕπαρξις ἀθροίσματος ἀτόμων (ἄνω τῶν δύο), β) τό φαινόμενον τοῦ ὄχλου δέν εἶναι μόνιμον, ἀλλά προσωρινόν, γ) ὕπαρξις κοινῆς ψυχολογικῆς ἐπιρροῆς ταυτοχρόνως ἀσκουμένης, πρός ὅλα τά ἄτομα τοῦ ὄχλου καί δ) ὁμοιόμορφος ἀντίδρασις τῶν ἀτόμων τοῦ ὄχλου. Στά ψυχολογικά πλήθη (ὄχλος, μᾶζα) δημιουργεῖται ἡ *«ὁμαδική ψυχή»* πού σημαίνει, ὅτι τά ἄτομα πού ἀποτελοῦν τόν ὄχλον (μαζάνθρωποι) δέν ἐνεργοῦν μεμονωμένως,

ἀλλ' ὡς συνθετικά μόρια τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς, πού εἶναι συγχώνευσις ὅλων τῶν ἀτομικῶν ψυχῶν, εἰς μίαν νέαν, τήν **ὁμαδικήν**, πού ὀνομάζεται καί μαζοψυχή καί εἶναι διαφορετική τῶν ἀτομικῶν ψυχῶν. Τό γεγονός τοῦτο δέν ἀμφισβητεῖται ὑπό τῶν κοινωνιολόγων καί ψυχολόγων. Διαφωνία ἠγέρθη μεταξύ των ὄχι ὡς πρός τήν ὕπαρξιν τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὡς πρός τήν αἰτίαν τῆς δημιουργίας της.

Ἔτσι διετυπώθησαν πολλαί ἀπόψεις, ὡς πρός τήν αἰτίαν τῆς δημιουργίας τῆς μαζοψυχῆς, πού ἀπεδόθη στόν συνδυασμόν ὑποβολῆς-μιμήσεως κατά τόν Σ. Σιγκέλε (*«Ἡ ὁμάς τῶν κακοποιῶν»*) στήν μίμησιν κατά τόν Γ. Τάρντ (*«Οἱ νόμοι τῆς μιμήσεως»*) στήν σχέσιν μέ τό αἴσθημα κατωτερότητος τῶν ἀτόμων, κατά τόν ἱδρυτήν τῆς νεωτέρας *«ἀτομικῆς ψυχολογίας»* Α. Ἄντλερ (*«Ἀνθρωπογνωσία»*) στό *«λίμπιντο»* κατά τόν Σ. Φρόϋντ (*«Ψυχολογία τῶν μαζῶν καί ἀνάλυσις τοῦ ἐγώ»*) στήν ἄμεσον ἐπαγωγήν τῶν συγκινήσεων, κατά τόν ἱδρυτήν τῆς *«ὁρμικῆς ψυχολογίας»* Μάκ Ντουγκάλ (*«Ὁμαδική ψυχολογία»*) κ.τ.λ. Ἐπικρατεστέρα θεωρεῖται ἡ γνώμη τοῦ Λέ Μπόν, ὡς ἐπαρκῶς ἀποδειχθεῖσα ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι ἡ μαζοψυχή εἶναι προϊόν τῆς ὑποβολῆς, τήν ὁποίαν

ἀσκεῖ ὁ Ἀρχηγός, καθώς καί τῆς ἀμοιβαίας ὑποβολῆς. Ὁ ρόλος τοῦ Ἀρχηγοῦ εἶναι καθοριστικός. Σημειωτέον ὅτι παντοῦ καί πάντοτε ὁ Ἀρχηγός εἶναι εἷς. Αὐτός ἐξουσιάζει.

Ἡ ὕπαρξις ἑνός ἐξουσιαστοῦ, οὔτε κἄν δύο ἀλλά εἷς, ἐπεσημάνθη ἀπό τούς Ἀρχαίους Ἕλληνας π.χ. Ὁ Θουκυδίδης (*«Ἱστορία»* Β,65) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Περικλῆς *«κατεῖχε τό πλῆθος»* κι' ὄχι ἀντιστρόφως. Πολύ δέ πρίν αὐτοῦ ὁ νομοθέτης Σόλων (639-559 π.Χ.) ἀνεφέρθη στούς ἡγέτας πού *«ἀεί τό πλῆθος ἄγοντες»* (Διογένης Λαέρτιος: *«Βίος φιλοσόφων»* Α, 2, 64).

Ἡ λογική ὡς ἐπιστήμη εἶναι ἀπέραντος. Πιστεύω, ὅτι μόνον οἱ ἀσχολούμενοι εἰδικῶς μέ αὐτήν μποροῦν νά τήν μάθουν. Ἐμεῖς οἱ ἐγκυκλοπαιδικοί ἄνθρωποι πρέπει νά γνωρίζωμεν τά βασικά της, ὥστε νά σκεπτώμεθα ὀρθῶς, νά μή μᾶς ἐξαπατοῦν καί νά παρουσιάζωμεν τάς ἀπόψεις μας μέ πειστικότητα. Αὐτή ἄλλως τε εἶναι ἡ χρησιμότης τῆς λογικῆς. Σᾶς ἔδωσα μίαν εἰκόνα, περιωρισμένην βεβαίως, τῆς λογικῆς, πού ἴσως σᾶς φανῆ χρήσιμος καί ἴσως σᾶς παρακινήση νά μελετήσετε βαθύτερον τό θέμα, ἀρχίζο-

ντες φυσικά ἀπό τόν Ἀριστοτέλην. Ἀφήσατε τούς ξένους, διότι οἱ περισσότεροι ἀνακριβολογοῦν. Χαρακτηριστικῶς σᾶς ἀναφέρω καί μέ αὐτό τελειώνω ἕνα παράδειγμα.

Σχεδόν εἰς ὅλα τά βιβλία λογικῆς, πού ἐμελέτησα, ἐδιάβασα τό τρίλημμα τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου Γοδοφρείδου Γουλιέλμου Λάϊμπνιτς (1646-1716) διά τοῦ ὁποίου ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἄριστος. Τό τρίλημμα εἶναι τό ἑξῆς:

- *Ἐάν ὁ κόσμος δέν εἶναι ἄριστος, ὁ Θεός, ἤ δέν τό ἐγνώριζε, ἤ δέν θά ἤθελε ἤ δέν θά ἠδύνατο νά δημιουργήσῃ αὐτόν ἄριστον.*
- *Ἀλλά καί ἐγνώριζε ὡς πάνσοφος καί ἤθελε ὡς πανάγαθος καί ἠδύνατο ὡς παντοδύναμος.*
- *Ἄρα ὁ κόσμος εἶναι ἄριστος.*

Ὅλα τά βιβλία πού ἐδιάβασα ἀναφέρουν αὐτό τό τρίλημμα μέ θαυμασμόν, διότι οἱ κύριοι συγγραφεῖς ἀγνοοῦν τήν λογικήν. Τό τρίλημμα αὐτό καταλήγει εἰς ψευδές συμπέρασμα καί εἶναι σόφισμα. Διότι διά νά εἶναι ὀρθόν τό συμπέρασμα πρέπει προηγουμένως νά ἀποδειχθῇ, ὅτι ὑπάρχει Θεός καί ἀφοῦ ἀποδειχθῇ, ὅτι ὑπάρχει Θεός, νά ἀποδειχθῇ, ὅτι εἶναι πάνσοφος, πανάγαθος καί παντοδύναμος. Τό νά μεταχειριζώμεθα προτάσεις

μή ἀποδειχθείσας εἶναι λογικῶς ἀπαράδεκτον καί ὁδηγεῖ εἰς λογικά σφάλματα.

Ἑπομένως ὁ Λάϊμπνιτς μᾶς ἐπαρουσίασε ἕνα τρίλημμα ἀποδεδειγμένως ψευδές. Ἐν τούτοις τό θαυμάζουν! Ἐνῶ πράγματι τό τρίλημμα δέν ἀποδεικνύει, κατά λογικήν ἀναγκαιότητα, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἄριστος.

Ὡς ἐπαγγελματίας δικηγόρος μεταχειρίζομαι τήν λογικήν στόν γραπτόν καί στόν προφορικόν λόγον. Συνήθως ἀπογοητεύομαι. Ἀναπτύσσω μίαν ἔννοιαν, τήν συσχετίζω μέ ἄλλας, κάνω κρίσεις, προχωρῶ εἰς συλλογισμούς καί οὐδείς μέ ἀντιλαμβάνεται. Ἡ λογική τῶν περισσοτέρων παραγόντων τῆς δίκης περιορίζεται εἰς συνειρμούς καί κοινάς ἐννοίας. Δέν ἔχει ἐπιστημονικήν συγκρότησιν, μέ συνέπεια νά καταλήγουν εἰς λάθος συμπεράσματα ἤ νά μή ἐννοοῦν τά ὀρθά.

Πιστεύω ὅτι ἡ γνῶσις τῆς δικονομίας δέν δίδει ἀξίαν στόν δικαστή ἤ στόν δικηγόρον, ὅσον ἡ γνῶσις τῆς λογικῆς, διότι μέ τήν πρώτην τηρεῖς ὡρισμένην νόμιμον διαδικασίαν, ἐνῶ μέ τήν δευτέραν <u>ὁδηγεῖσαι στήν ἀλήθειαν</u>.

Τό φαινόμενον τῆς ἀπουσίας τῆς λογικῆς ἐμφανίζεται γενικῶς στούς διαλόγους. Ὅσοι ἔχετε τήν ὑπομονήν νά παρακολουθῆτε συζητήσεις στήν

τηλεόρασιν θά ἔχετε ἀσφαλῶς διαπιστώσει, ὅτι δέν διεξάγονται πραγματικοί διάλογοι, μέ σκοπόν νά πείση ἡ μία πλευρά τήν ἄλλην. Γίνονται διαξιφισμοί. Ἐδῶ στήν Πατρίδα τῆς διαλεκτικῆς καί τῆς νοήσεως δέν ἐφαρμόζεται δυστυχῶς τό **διαλέγομαι**, οὔτε τό **ὀρθῶς διανοεῖσθαι**.

Στήν τηλεόρασιν δέν πραγματοποιοῦνται σωστοί διάλογοι. Διότι:

α) Δέν ὑπάρχει τάξις στήν συζήτησιν. Ὅλοι ὁμιλοῦν συγχρόνως μαζί καί ἀναγκάζουν τόν παρουσιαστή νά διαμαρτύρεται, μέ τά γνωστά «μή μιλᾶτε ὅλοι, δέν ἀκούεσθε», «παρακαλῶ δέν σᾶς ἔδωσα τόν λόγο» κ.τ.λ. Ἀλλά τίποτε. Ὁ κάθε κάφρος φλυαρεῖ, φλυαρεῖ, φλυαρεῖ, ἀδιακόπτως, ἀσταματήτως καί μέ ἀγένειαν. Ἔχω προσέξει, ὅτι εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις ὁμιλοῦν ταυτοχρόνως 4 καί 5 μαζί. Χάος. Τό δέον εἶναι νά ὁμιλῆ κάποιος, νά ὁλοκληρώνη καί νά ἀπαντοῦν στά ἐπιχειρήματα καί στά στοιχεῖα του. Οὐδέποτε, ἐπαναλαμβάνω οὐδέποτε, συμβαίνει αὐτό.

β) Οἱ τηλεπαρουσιασταί προσκαλοῦν πολλούς συνομιλητάς 6-7 καί 10 καί παραπάνω. Πῶς νά συνομιλήσουν; Ἐλάχιστα λεπτά παρέχονται στόν καθένα, πού κάτι λέγει ἤ προσπαθεῖ κάτι νά εἴπη ἐν μέσῳ διακοπῶν καί διαμαρτυριῶν τύπου «ἐγώ δέν σᾶς διέκοψα». Ὁ παρουσιαστής ἐπεμβαίνει συνεχῶς π.χ. «ὁλοκληρῶστε», «τελειώνετε», «ἔχετε ἕνα λεπτό», «καλά, πέστε δύο λόγια» καί ἄν ὁ ὁμιλητής καταλήγη κάπου ὁ τηλεπαρουσιαστής ἀνακοινώνει: «πᾶμε σέ σύντομο διαφημιστικό διάλειμμα» καί διακόπτει τόν ὁμιλητήν.

γ) Οἱ τηλεπαρουσιασταί ἐπιλέγουν τά πρόσωπα, πού καλοῦν ὄχι, μέ ἀντικειμενικά κριτήρια, ἀλλά μέ ὑποκειμενικά. Συνεπῶς ἡ σύνθεσις τῆς ὁμηγύρεως, (τό ξενόφερτον «πάνελ» τῶν ξενομανῶν) πού θά συζητήση ἐπί ἑνός θέματος δέν εἶναι τῆς ποιότητος, πού πρέπει. Ὑπάρχουν μερικοί τηλεπαρουσιασταί, πού πληρώνονται, διά νά παρουσιάσουν ὡρισμένους πολιτικάντηδες ἤ δικηγόρους ἤ ποιητάς! (πού γνωρίζουν τά πάντα) ἐπίσης δεσποινίδες δι' εὐνοήτους λόγους κι' ὅλοι των δέν λέγουν <u>γνώσεις</u>, ἀλλά <u>γνώμας</u>. Συνήθως ἐπί πολιτικῶν θεμάτων καλοῦν μόνον ὁμοϊδεάτας π.χ. κάνουν μίαν ἐκπομπήν, διά τήν 21ην Ἀπριλίου, ὅλοι οἱ συνομιληταί εἶναι ἐχθροί της. Κάνουν μίαν ἐκπομπήν διά τούς ἀριστερούς, ὅλοι οἱ συνομιληταί εἶναι φίλοι τους. Ἀλλά ἔτσι δέν προάγεται ἡ ἀλή-

θεια, ἀφοῦ οὐσιαστικῶς γίνεται μονόλογος. Ἐπί πλέον παρουσιάζεται καί τό σχιζοφρενικόν φαινόμενον, ὅποιος δέν συμφωνεῖ μαζί σου λέγει: ἐγώ δέν συνομιλῶ μέ τόν τάδε ἤ ἐγώ ὅταν μέ ἐκαλέσατε δέν ἐγνώριζα, ὅτι θά εἶναι καί ὁ δεῖνα, μέ τόν ὁποῖον ἀρνοῦμαι νά συζητήσω κ.τ.λ. Δηλαδή: α) ἀρνοῦνται τόν ἐλεύθερον διάλογον, β) στεροῦν εἰς κάποιους τό δικαίωμα νά ἐκφράσουν τήν γνώμην των καί γ) διά τοῦ ἀποκλεισμοῦ νά ἀπαγορεύουν τήν διατύπωσι ἀντιθέτων ἀπόψεων.

Αὐτά παραβιάζουν τήν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως καί φυσικά κάθε λογικόν δεδομένον.

Τήν ἔλλειψιν λογικῆς τῆς μάζης, ἀπό παναρχαίους χρόνους τήν ἀνέλυσαν καί ἐπαρουσίασαν διάφοροι Ἀρχαιοέλληνες φιλόσοφοι, πολιτικοί, λογοτέχναι, ἱστορικοί κ.τ.λ. Μετά ἀπό μερικάς χιλιάδες χρόνια οἱ ξένοι ἐπιστήμονες ἐπανέλαβαν τάς ἀπόψεις τῶν προγόνων μας οἱ ὁποῖοι ἐξεχώριζαν τήν προσωπικότητα τοῦ ἑνός, ἀπό τήν μαζοψυχή τῶν πολλῶν, στούς ὁποίους ἀπέδιδαν κακά, μειονεξίας κ.τ.λ. Ὁ ἐκ τῶν Ἑπτά Σοφῶν Βίας ὁ Πριηνεύς (6ος π.Χ. αἰών) ἀπεφάνθη ὅτι «*τούς γάρ πλείστους εἶναι κακούς*» (Διογένης Λαέρτιος: «*Βίοι Φιλοσόφων*» Α, 5, 88). Ἡ στωϊκή φιλοσοφία ὅπως τήν διετύπωσε ὁ Ζήνων (334-264 π.Χ.) παρεδέχετο, ὅτι ἡ λογική φύσις τοῦ ἀνθρώπου (ὄχι τῶν πολλῶν) εἶναι εἰς θέσιν νά τοῦ καθορίση τήν ἠθικότητα. Τήν ἀντίληψιν αὐτήν ἀντέγραψε ὁ Κάντ καί βάσει αὐτῆς ἐπαρουσίασε τό ἠθικόν μέρος τῆς φιλοσοφίας του στό βιβλίον του «*Κριτική τοῦ Πρακτικοῦ λόγου*».

Ἐπί πλέον ὁ μέγας Στωϊκός Χρύσιππος (281-208 π.Χ.) ὡμίλει καταφρονητικῶς διά τήν μᾶζαν, τούς πολλούς, τούς ὁποίους ἐθεώρει στερουμένους λογικῆς (ἄφρονας) καί μάλιστα ἐσχολίαζε, ὅτι ἐάν ἐπρόσεχε τούς πολλούς δέν θά εἶχε φιλοσοφήσει: «*Εἰ τοῖς πολλοῖς προσεῖχον, οὐκ ἄν ἐφιλοσόφησα*» (ἔνθ. ἀνωτ. 11,179). Ὁ Εὐριπίδης (480-405 π.Χ.) στήν τραγωδίαν «Ἑκάβη» (608) ἀποκαλεῖ τήν μάζαν τῶν πολλῶν «ἀκόλαστον ὄχλον» πού μόνον κακό κάνει. Περισσότερον ἐντόνως ὁ Ἡράκλειτος εἶπεν ὅτι πολλοί ἱκανοποιοῦνται, μέ τό νά εἶναι χορτασμένοι, ὅπως τά κτήνη: «*οἱ δέ πολλοί κεκόρηνται ὅκωσπερ κτήνεα*» (ἀπόσπ. 29) καί τούς διακρίνει, ἀπό τήν προσωπικότητα τοῦ ἀτόμου. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει στήν «*Ἱστορίαν*» του (Γ, 80-82) τήν ὁμάδα τῶν πολλῶν, πού τήν χαρακτηρίζει ὑποτιμητικῶς: «*ὁμίλου ἀχρηίου*». Ἔναντι τῶν πολλῶν,

πού ἀποτελοῦν τήν μᾶζαν, τόν ὄχλον, τό πλῆθος πού στεροῦνται λογικῆς σκέψεως καί πράξεως ἀντετάσσοντο οἱ *«κρείσσονες»* τοῦ Πλάτωνος (*«Νόμοι»* Γ, 690Β) οἱ *«εὖ φρονοῦντες»* τοῦ Σοφοκλέους (*«Ἀντιγόνη»* 672) οἱ *«βέλτιστοι»* τοῦ Ξενοφῶντος (*«Ἀθηναίων Πολιτεία»* 5) οἱ *«συνετοί»* τοῦ Πιττακοῦ (Διογένης Λαέρτιος: *«Βίοι Φιλοσόφων»* Α, 4, 78) οἱ *«ἔξοχοι»* τοῦ Ὁμήρου (*«Ἰλιάς»* Β 198, 1188) πού διεκρίνοντο ἀπό τόν μαζάνθρωπον (δήμου ἄνδρα) τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη εἶναι ἄνευ ἀξίας καί οὐδείς τήν ὑπολογίζει, ὅπως πρό αἰώνων ὑπεστήριζεν ὁ Σωκράτης, ὁ ὁποῖος περιεφρόνει τήν κρίσιν τῶν πολλῶν: *«τήν τῶν πολλῶν κρίσιν ἐκφαυλίζειν»* (Αἰλιανός: *«Ποικίλη ἱστορία»* Β,6). Τό νά μή συντάσσεται μέ τούς πολλούς ὁ Πυθαγόρας τό ἀπέδιδε μέ τήν ρῆσιν *«τάς λεωφόρους μή βαδίζειν»* καί συνίστα τήν συναναστροφήν μέ τόν *«ἄριστον»* (*«Χρυσᾶ Ἔπη»* 5).

Ἡ ἱστορία ἀπέδειξε ὅτι μεταξύ προσωπικοτήτων καί μάζης ἀνεπτύχθη μῖσος, διότι <u>ἡ μᾶζα δέν ἀνέχεται τήν ὑπεροχήν τῶν ἀτόμων</u>. Τοῦτο συνέβη στήν Ἑλλάδα, κατά τραγικόν τρόπον, ἀφοῦ αἱ ὑπερέχουσαι προσωπικότητες κατεδιώχθησαν, ὑπό τοῦ ὄχλου. Σχετικῶς παραπέμπω στήν ἐκτενεστέραν περιγραφήν, πού κάνω στό βιβλίον μου: *«Ὁ διωγμός τῶν Ἀρίστων»* (4η ἔκδ. *«Νέα Θέσις»* Ἀθ. 1995). Ὅταν ὑπερίσχυσαν αἱ προσωπικότητες τῶν μαζῶν, τότε τό Ἔθνος μας κατευθυνόμενον ἀπό τούς **ἐκλεκτούς** του ἐδημιούργησε Αὐτοκρατορίας καί Κοσμοκρατορίας, ὥστε μετά λογικῆς βεβαιότητος συμπεραίνομεν, ὅτι κυριαρχία τοῦ πλήθους σημαίνει παρακμή, ἐνῶ ἡ κυριαρχία τῶν ἐκλεκτῶν σημαίνει ἀκμήν.

Τί πρέπει νά γίνεται; Τό ἁπλούστερον καί φυσιολογικώτερον, ἤτοι:

α) Ἄν θέλωμεν νά μάθωμεν τήν ἀλήθειαν γύρω ἀπό ἕνα θέμα πρέπει νά ἀκούγωνται ὅλαι αἱ γνῶμαι σύμφωνοι, ἤ ἀντίθετοι καί νά μή διεξάγεται μονόλογος.

β) Ἡ συζήτησις ὀφείλει νά διέπεται ἀπό τάξιν, πού σημαίνει ὅτι τηρεῖται σειρά συνομιλητῶν στήν συζήτησιν, ὁ καθείς ὁλοκληρώνει τούς συλλογισμούς του ἐλευθέρως, δίχως διακοπάς καί ἰσοχρόνως.

γ) Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νά προσδιορίζεται τό ἀκριβές περιεχόμενον τῆς ἐννοίας, ἡ ὁποία θά συζητηθῆ. Ἐπιβάλλεται νά ὁρίζεται, ἐπακριβῶς τό τί εἶναι αὐτό, διά τό ὁποῖον θά διεξαχθῆ διάλογος. Ἡ <u>σημασιολογία</u>, νά προσδιορίσωμεν δηλαδή πρωτίστως τήν σημασίαν αὐτοῦ, διά τό

ὁποῖον θά συνδιαλαγῶμεν εἶναι ἀναγκαία π.χ. θά διεξαχθῆ συζήτησις διά τήν ὑπογεννητικότητα. Πρέπει νά ὁρίσωμεν ἐξ ἀρχῆς τί σημαίνει ὑπογεννητικότης, τί δηλαδή ἐπακριβῶς ἐννοοῦμεν, ὅταν λέγωμεν ὑπογεννητικότητα. Τήν ὁρίζομεν, συμφωνοῦμεν ἐπί τοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας ὑπογεννητικότης καί μετά προχωροῦμεν στήν συζήτησιν, ἡ ὁποία ὑποχρεωτικῶς πρέπει νά ἀκολουθῆ τούς κανόνας τῆς λογικῆς, διά νά συνάγωμεν ὀρθά συμπεράσματα.

Ἡ σημασιολογία τῶν ἐννοιῶν δέν εἶναι πάντοτε εὔκολος πρᾶξις. Τήν ἔννοιαν «ὑπογεννητικότης» εὐκόλως τήν ἀντιλαμβανόμεθα. Τήν ἔννοιαν «πρόοδος» τήν ἐννοοῦμεν μετά ἀπό ἀνάλυσιν τοῦ περιεχομένου της, ὥστε νά καταλήξωμεν στόν ὁρισμόν της, ἐπί τοῦ ὁποίου ἀπαιτεῖται συμφωνία ὅλων, διότι ἀλλοιώτικα, δηλαδή ἄν δέν συμφωνήσωμεν στό περιεχόμενον τῆς ἐννοίας, πού θά συζητήσωμεν δέν εἶναι δυνατόν νά γίνη συζήτησις, ἐπί ἑνός θέματος, πού διαφορετικῶς τό ἐννοοῦν οἱ διαλεγόμενοι.

Πάντα τά ἀνωτέρω δέν τηροῦνται στούς διαλόγους, στήν βουλή, στά δικαστήρια, στάς τηλεοράσεις. Ἔτσι ἀντί νά συμβάλλουν οἱ διάλογοι

στήν ἀλήθεια, τήν συσκοτίζουν, πλήν ἐλαχίστων τιμητικῶν ἐξαιρέσεων.

Ἤδη ἐξηγήσαμεν, ὅτι αἱ ἔννοιαι πρέπει νά ἔχουν σαφές καί ἀληθές περιεχόμενον καί αἱ κρίσεις τό ἴδιο, διά νά ὁδηγούμεθα εἰς ἀληθῆ καί σαφῆ συμπεράσματα. Ἡ **ἀοριστία** στήν ἐκφορά μιᾶς ἐννοίας ἤ στήν διατύπωσιν μιᾶς κρίσεως εἶναι λογικῶς ἀπαράδεκτος. Ἔτσι π.χ. ὅταν κάποιος πολιτικός ὁμιλεῖ, διά συμμετοχή τοῦ Λαοῦ στήν ἐξουσία, γνωρίζομεν τί σημαίνει Λαός, γνωρίζομεν τί σημαίνει ἐξουσία, ἀλλά δέν γνωρίζομεν τί σημαίνει συμμετοχή, ἀφοῦ ὁ πολιτικάντης δέν μᾶς λέγει τό περιεχόμενόν της καί πῶς θά πραγματοποιηθῆ αὐτή. Ἐπίτηδες δέν τό προσδιορίζουν, διότι ἡ προπαγάνδα διδάσκει, τήν χρησιμοποίησιν ἀορίστων ἐννοιῶν, διά νά βάζη ὡς περιεχόμενόν της ὁ καθένας ὅ,τι τοῦ ἀρέσει. Ὁμιλοῦν οἱ πολιτικοί καί λέγουν «ἔχουμε ὅραμα». Ἀλλά δέν παρουσιάζουν τό περιεχόμενον τοῦ ὁράματος, ὥστε ἡ ἔννοια ὅραμα νά εἶναι σαφής καί ἀληθής. Ἀκόμη ἀκούγομεν τά περί ἀλλαγῆς, ἐκσυγχρονισμοῦ, προόδου, μετεξελίξεως, νέου κ.τ.λ. Ὅλα αὐτά τί σημαίνουν; Οὐδείς τό διευκρινίζει. Δηλαδή οἱ πολιτικοί μεταχειρίζονται ἐννοίας ἀπροσδιορίστους καί κατ᾽ αὐτόν τόν τρόπον δημαγωγοῦν.

Κατόπιν αἱ τηλεοράσεις παρουσιάζουν διαφόρους πολιτικάντηδες συνήθως τούς ἰδίους, οἱ ὁποῖοι συνομιλοῦν μεταξύ των, ἀλληλοκατηγοροῦνται ὁ εἷς διακόπτει τόν ἄλλον καί ἐπικρατεῖ χάος. Πάντως συζήτησις μέ κανόνας λογικῆς δέν γίνεται. Κι' ὁ λαός; Τί κάνει ὁ λαός; Μά φυσικά τά ἀνέχεται ὅλα. Ὡστόσον εἶναι παρήγορον, ὅτι στήν σφυγμομέτρησι τοῦ «Εὐρωβαρομέτρου» (3-2-2004) πρῶτος στήν ἐμπιστοσύνη τοῦ Λαοῦ ἔρχεται ὁ Στρατός καί τελευταῖα τά κόμματα.

Ἄλλο σύνηθες φαινόμενον στούς τηλεοπτικούς διαλόγους εἶναι νά ὁμιλῆ κάποιος καί ταυτοχρόνως νά ὁμιλῆ καί κάποιος ἄλλος, χωρίς σταματημό καί οἱ δύο. Δέν εἶναι ἁπλῶς πού ὁμιλοῦν συγχρόνως -καί βεβαίως δέν συνομιλοῦν- ἀλλά καίτοι τούς διακόπτουν, καίτοι τούς παρακαλοῦν νά σταματήσουν, καίτοι ἐπεμβαίνουν τρίτοι, ἐκεῖνοι οἱ δύο ὡσάν νά διαβάζουν κείμενον δέν παύουν, συνεχίζουν ἀκάθεκτοι νά λέγουν, ὅσα θέλουν.

Ἐπίσης στούς τηλεοπτικούς διαλόγους μερικοί συνομιληταί ἐφαρμόζουν τήν λαϊκήν ρῆσιν: «ἄλλα λόγια νά ἀγαπιώμαστε» πού στήν προκειμένην περίπτωσιν πραγματοποιεῖται ὡς ἑξῆς: ὁ Α ἐρωτᾶ διά κάτι καί ὁ Β ἀπαντᾶ διά κάτι διαφορετικό, ἀπό ἐκεῖνο πού τόν ἐρωτοῦν. Τόν διακόπτουν

«μά ἐγώ ἐρώτησα ἄν...», «περιμένετε νά ὁλοκληρώσω καί θά δῆτε...» καί ἐξακολουθεῖ ὁ μονόλογος, ἐπί τοῦ ἀσχέτου θέματος. Τά παραδείγματα ἀφθονοῦν καί ἀποδεικνύουν, ὅτι στήν χώραν, ὅπου ἐγεννήθη ὁ διάλογος, ἀπέθανε κιόλας, ὅπως καί τόσα ἄλλα ἀνώτερα ἐπιτεύγματα.

Δυστυχῶς δέν εὑρέθη ἕνας -ἔστω ἕνας- τηλεπαρουσιαστής νά ἐπιδιώξη τήν ἐκλογίκευσι τῶν τηλεοπτικῶν συνομιλιῶν π.χ. λέγει ὁ πολιτικός: «τό κόμμα μας ἔχει προοπτικήν...» ἐδῶ ὤφειλε ὁ τηλεπαρουσιαστής νά ἐπέμβη καί νά ἐρωτήση: «Διά τήν σαφήνειαν τοῦ λόγου παρακαλῶ νά μοῦ πῆτε, ὅταν λέγετε προοπτική τί ἐννοεῖτε; διά νά καταλάβωμεν, διά ποῖον πρᾶγμα ὁμιλοῦμεν». Ἀντιθέτως οἱ τηλεπαρουσιασταί προτιμοῦν τόν ἀντιλογικόν διάλογον. Ὁ κ. Γεώργιος Παπανδρέου στό συνέδριο τοῦ κόμματος του διεκήρυξε «θά βαδίσωμεν μαζί». Πῶς θά βαδίσωμε μαζί; Ἐκτοξεύουν μίαν ἀερολογίαν καί ἀπό κάτω τά πλήθη: «Ζήτωω» καί παρακάτω «Ἐμεῖς εἴμαστε τό νέον... θά ἀλλάξουμε τήν Ἑλλάδα». Τί σημαίνει ἡ ἔννοια «νέον»; τί σημαίνει «ἀλλαγή»; Δέν τό λέγουν, ἀλλά ἐξαπολύουν τήν κενολογίαν τους πρός τά πλήθη πού οὐρλιάζουν: «Εἶσαι ὁ πρωθυπουργός...». Ἡ λογική ἀνάλυσις τῆς κρί-

σεως «ἐμεῖς εἴμαστε τό νέον» δεικνύει τό ὑποκείμενον (Υ) πού εἶναι τό «ἐμεῖς», τό συνδετικόν (-) πού εἶναι τό «εἴμαστε» καί τό κατηγορούμενον (Κ) πού εἶναι τό «νέον». Διά νά εἶναι ὀρθή καί ἀληθής αὐτή ἡ κρίσις ἔπρεπε προηγουμένως: α) νά προσδιωρίζετο τί εἶναι νέον καί β) διατί τό «ἐμεῖς» εἶναι τό «νέον».

Φυσικά δέν ἐξετάζω τό περιεχόμενον τῶν πολιτικῶν ὁμιλιῶν ἐξ ἄλλων ἀπόψεων, παρά μόνον ἀπό λογικῆς καί διαπιστώνω τό παράλογόν των καί συγκεκριμένως τήν παράβασιν ὅλων τῶν ἀρχῶν, νόμων καί κανόνων τῆς λογικῆς. Ἀλλά εἴπαμε ὁ λαός τά ἀνέχεται ὅλα. Τέτοιος λαός πού εἶναι, τέτοιοι πολιτικάντηδες τοῦ ἀξίζουν.

Ἐν τέλει δηλῶ, ὅτι χάριν τῆς ἀκριβείας πού μέ διακατέχει χρησιμοποιῶ τόν ἀπαξιωτικόν νεολογισμόν πολιτικάντης, ἀντί τῆς ἐννοίας πολιτικός, διότι σήμερον στόν δημόσιον βίον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως, δέν ἔχομεν πολιτικούς, ἀλλά πολιτικάντηδες.

Στήν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα πρός ἀποφυγήν τοῦ ἐκπεσμοῦ τῶν πολιτικῶν εἰς πολιτικάντηδες ὑπῆρχαν δύο θεσμοί (ἐξέτασις ὑποψηφίων πολιτικῶν πρό τῆς συμμετοχῆς των στά κοινά καί λογοδοσία τῶν ἀσκησάντων πολιτικήν ἐξουσίαν)

καί πολλαί δεσμεύσεις π.χ. δέν ἐδικαιοῦντο νά πολιτευθοῦν οἱ ἀστράτευτοι, οἱ ὁμοφυλόφιλοι, οἱ ἄθεοι, οἱ ἀνεπάγγελτοι κ.τ.λ. Τώρα θεσμοί προληπτικοῦ ἐλέγχου δέν λειτουργοῦν, οὔτε κατασταλτικοῦ. Ἐπίσης οἱ ἀνεπάγγελτοι, οἱ ἀστράτευτοι, οἱ ὁμοφυλόφιλοι κ.τ.λ. δέν ἔχουν κώλυμα, ἀλλ' ἔχουν προσόν, διά τήν συμμετοχήν των στήν πολιτικήν. Ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἤθη!!

Στήν ἀνακοίνωσιν τοῦ «προγράμματός» του ὁ κ. Γ. Παπανδρέου εἶπεν («Ἐλευθεροτυπία» 7-2-2004):

«Οἱ δομές καί οἱ πολιτικές διακυβέρνησης θά ἀλλάξουν. Ἀλλά θέλω νά γίνουμε ἐμεῖς πρωτοπόροι πάνω ἀπ' ὅλα γιά ἕνα νέο ἦθος, μιά νέα πρακτική στήν ἄσκηση ἐξουσίας, μιά νέα νοοτροπία στή διακυβέρνηση πού φέρνει ἀπόφαση στόν πολίτη, τόν ἔλεγχό του καί τήν κρίση στήν κοινωνία, διότι ὅταν ἀποκτοῦν ἁπλοί ἄνθρωποι φωνή, ὁ κόσμος γίνεται ἔτσι κι ἀλλιῶς καλύτερος».

Ἡ ἔλλειψις σαφηνείας καί ἀκριβείας εἶναι αὐταπόδεικτος. Διότι μᾶς λέγει θ' ἀλλάξουν δομαί καί πολιτικαί διακυβερνήσεως. Ὅλαι θ' ἀλλάξουν; ἤ μερικαί καί ποῖαι; καί θ' ἀλλάξουν πῶς; καί στήν θέσιν των τί θά καθιερωθῆ. Ἄγνωστον.

Διότι διακηρύσσει τήν θέλησίν του νά γίνη πρωτοπόρος, δι' ἕνα νέο ἦθος, μιά νέα πρακτική στήν ἄσκησιν ἐξουσίας, μία νέα διακυβέρνησι πού φέρνει ἀπόφασι στόν πολίτη, τόν ἔλεγχό του καί τήν κρίσι στήν κοινωνία. Διά ποῖον νέον ἦθος ὁμιλεῖ; ἔτσι ἀορίστως νέον ἦθος δέν σημαίνει κάτι. Πρέπει νά προσδιορίση τό ἦθος καί νά ἀποδείξη, ὅτι εἶναι νέον. Νέα προοπτική. Δηλαδή τί; πῶς θά εἶναι αὐτή στήν ἄσκησι τῆς ἐξουσίας; Ἡ νέα διακυβέρνησι πάλιν τί σημαίνει; Πῶς εἶναι; καί διατί «φέρνει ἀπόφαση στόν πολίτη». Ἀκατανόητον (ὁ κ. Παπανδρέου παραλείπει ἄρθρα, διότι σκέπτεται, ἀγγλικά καί ἀκολουθεῖ τήν σύνταξίν των). Ἀλλά μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι ὁ πολίτης ἐλέγχει (πῶς; πότε;) καί ἀναφέρεται στήν κοινωνία πού κρίνει (πῶς; πότε;) καί διατί ὅταν ἀποκτοῦν οἱ ἁπλοί ἄνθρωποι (ἀπροσδιόριστον τό ποῖοι εἶναι ἁπλοί;) φωνή ὁ κόσμος γίνεται καλλίτερος! (ἀπό ποῦ καί ὡς ποῦ; καί ποῖος ἀποδεικνύει, τό διατί δηλαδή, γίνεται ὁ κόσμος καλύτερος;).

Τό κείμενο ὁμιλίας πού παρέθεσα δέν μπορεῖ νά τύχη λογικῆς ἀποδοχῆς. Ἀοριστίαι. Οὐδέν συγκεκριμένον. Πλήρης ἀσάφεια. Ἐν τούτοις πληροφορούμεθα, ὅτι οἱ ἀκροαταί τοῦ κ. Παπανδρέου «παραληροῦσαν»! καί τόν «ἀποθέωσαν» («Νέα» 7-2-2004). Δέν ἐκπλήσσομαι ἐπειδή οἱ ἀκροαταί, ἦσαν μᾶζα, ψυχολογικόν πλῆθος καί ἐνήργει ἔτσι. Χάριν τῆς ἀληθείας θά ἀναφέρω, ὅτι τό ΚΚΕ ἀπό λογικῆς τοὐλάχιστον ἀπόψεως ὀρθῶς ἐχαρακτήρισε τήν ὁμιλίαν τοῦ κ. Γ. Παπανδρέου «ἀσυνάρτητο λόγο» («Νέα» 7-2-2004).

Τήν σκόπιμον παραποίησιν τῆς ἀληθείας τήν κάνουν τά κόμματα, κατ' ἀδίστακτον τρόπον, πού ἀποδεικνύει αὐτό πού ἀκριβῶς προεῖπα, ὅτι δηλαδή ἡ μᾶζα στερεῖται λογικῆς. Ἰδού ἕνα χαρακτηριστικόν παράδειγμα: Τήν 3ην Φεβρουαρίου 2004 ἡ Ν.Δ. ἀνεκοίνωσε τό οἰκονομικόν πρόγραμμά της. Τήν ἑπομένην διαβάζομεν είς πρωτοσέλιδον τῆς ἐφημερίδος «Νέα» ὅτι μειώνονται αἱ συντάξεις. Τήν ἰδίαν ἡμέραν διαβάζομεν εἰς πρωτοσέλιδον τῆς ἐφημερίδος «Χώρα» ὅτι αὐξάνονται αἱ συντάξεις! Τήν 4ην Φεβρουαρίου τό στέλεχος τῆς Ν.Δ. κ. Γ. Σουφλιᾶς ἀνεκοίνωσε τηλεοπτικῶς, ὅτι αὐξάνονται αἱ συντάξεις, δίπλα ἀκριβῶς ἡ ὑπουργός κ. Β. Παπανδρέου ἰσχυρίζετο, ὅτι μειοῦνται αἱ συντάξεις!

Ἀπό λογικῆς ἀπόψεως κάποιος ψεύδεται, διότι στήν λογικήν τό εἶναι δέν συντρέχει μέ τό μή εἶναι. Αἱ συντάξεις στό πρακτικόν παράδειγμα πού ἔφερα ἤ αὐξάνονται ἤ μειώνονται. Νά συμ-

βαίνουν καί τά δύο ταυτοχρόνως εἶναι λογικῶς ἀδύνατον. Ἐν τούτοις λέγονται καί γράφονται στά ΜΜΕ καί ἡ μᾶζα δέν ἀντιδρᾶ.

18. ΤΟ ΠΑΡΑΛΟΓΟΝ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η ΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΑΣ. ΧΩΡΙΣ αὐτήν οὐδεμία ἐπιστήμη θά ἦτο δυνατόν νά ἱδρυθῆ καί νά ἀναπτυχθῆ. Ἡ λογική μετέχει τοῦ δημοσίου βίου τῶν ἀνθρώπων, ὅπως αὐτός ἐκφράζεται, κυρίως διά τῆς πολιτικῆς. Ἀπαραιτήτως λοιπόν πρέπει ἡ λογική νά χρησιμοποιῆται στήν ἄσκησιν τῆς πολιτικῆς. Δέν πιστεύω ἄλλως τε, ὅτι ὑπάρχει κάποιος, πού θά ὑποστηρίξη τό ἀντίθετο καί θά ζητήση νά ἀποβληθῆ ἡ λογική τῆς πολιτικῆς.

Ἡ πεποίθησις στήν ἀξία καί τήν χρησιμότητα τῆς λογικῆς εἶναι ἀναμφισβήτητος. Οὐδείς, οὐδέποτε προέτεινε νά ἐπικρατῆ τό παράλογον.

Οὐδείς, οὐδέποτε ἰσχυρίσθη, ὅτι στήν πολιτικήν δέν πρέπει νά μεταχειριζώμεθα τήν λογικήν. Μολαταῦτα ὁ πολύς κόσμος ἀκολουθεῖ τό πολίτευμα τῆς δημοκρατίας, τό ὁποῖον εἶναι ἀντιλογικόν, διότι στηρίζεται εἰς ψεύδη καί συνεπῶς παράλογον στήν ἐφαρμογήν του.

Προσωπικῶς ἀρνοῦμαι τήν δημοκρατίαν, διά λόγους φιλοσοφικούς, κοινωνιολογικούς, πολιτικούς, ἠθικούς, ὅπως ἔχω ἀναλύσει στά βιβλία μου *«Ἀντιδημοκράτης»*, *«Κοινωνιολογία»*, *«Ὁ διωγμός τῶν ἀρίστων»*, *«Ἕλληνες φιλόσοφοι»* καί εἰς ἄρθρα καί ὁμιλίας μου, στάς ὁποίας οὐδείς ἀπετόλμησε νά μέ ἀντικρούση. Ἁπλῶς ἤ μέ ἀποσιωποῦν ἤ μέ ἀποκαλοῦν «φασίστα» κι' ἔτσι νομίζουν, ὅτι μέ ἀντιμετωπίζουν.

Προσωπικῶς ἀρνοῦμαι τήν δημοκρατίαν, ὄχι μόνο διά τούς λόγους, πού πρίν ἐξέθεσα καί ἀνέλυσα ἀλλοῦ, ἀλλά πρό παντός ἀρνοῦμαι τήν δημοκρατίαν ἀκριβῶς, διότι εἶναι καθεστώς **ἀντιλογικόν**, τελείως παράλογον θά ἔλεγα, διά τούς κατωτέρω λόγους, πού συνοπτικῶς παραθέτω:

α) Βασική ἀρχή τῆς δημοκρατίας εἶναι ἡ καλουμένη «ἀρχή τῆς πλειοψηφίας» κατά τήν ὁποίαν οἱ περισσότεροι κυριαρχοῦν. Μέ ἄλλα λόγια ἡ δημοκρατία καθιερώνει, ὅτι ἡ γνώμη τῶν

περισσοτέρων πρέπει νά ἐπιβάλλεται, διότι οἱ περισσότεροι ἐπικρατοῦν τῶν ὀλιγωτέρων. Οἱ περισσότεροι ἔχουν δίκαιον, ἐπειδή εἶναι περισσότεροι. Κατά τήν δημοκρατίαν τό ὀρθόν, τό συμφέρον, τό δέον γενέσθαι κ.τ.λ. ὁρίζονται ἀπό τήν γνώμην τῶν περισσοτέρων. Δηλαδή οἱ πέντε ἔχουν δίκαιον καί οἱ τρεῖς ἄδικον, διότι οἱ πέντε εἶναι περισσότεροι τῶν τριῶν. Ὄχι δι' ἄλλον λόγον. Οὔτε ἐξετάζεται ἄλλος λόγος, πλήν τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς. Βεβαίως οἱ πέντε μποροῦν νά ἔχουν δίκαιον καί οἱ τρεῖς ἄδικον, ὄχι ὅμως διότι εἶναι πέντε, ἀλλά δι' ἄλλους λόγους, πέραν καί ἐκτός τῆς ποσοτικῆς ὑπεροχῆς.

Ἔτσι βλέπετε νά κυβερνοῦν, ὅσοι ἐκλέγονται, ἀπό τούς περισσοτέρους.

Ὁ δημοκρατικός συλλογισμός ἐκφέρεται ὡς ἑξῆς:

Οἱ περισσότεροι ἔχουν ὀρθήν γνώμην.
Οἱ πέντε εἶναι περισσότεροι τῶν τριῶν.
Ἄρα οἱ πέντε ἔχουν ὀρθήν γνώμην.

Τό συμπέρασμα τοῦ συλλογισμοῦ, κατά τήν λογικήν, εἶναι ἀληθές, ἐάν αἱ προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ εἶναι ἀληθεῖς. Στό παράδειγμά μας ἡ πρότασις: «οἱ πέντε εἶναι περισσότεροι τῶν

τριῶν» εἶναι ἀληθής, διότι τό ἀποδεικνύει ἡ ἀριθμητική, ἀλλά στήν πρότασιν: «οἱ περισσότεροι ἔχουν ὀρθήν γνώμην» δέν ἀπεδείχθη ἡ ἀλήθεια της. Διατί οἱ περισσότεροι ἔχουν ὀρθήν γνώμην; καί οἱ ὀλιγώτεροι λανθασμένην; ποῖος τό ἀπέδειξε; ποία ἐπιστήμη τό δέχεται; μέ ποίους συλλογισμούς γίνεται δεκτόν; Ἐπί τοῦ προκειμένου οἱ πάντες σιωποῦν! Οὐδείς φιλόσοφος, οὐδείς κοινωνιολόγος, οὐδείς ἐπιστήμων ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπέδειξεν, ὅτι οἱ πολλοί ἔχουν ὀρθήν γνώμην καί οἱ ὀλίγοι ἐσφαλμένην. Ἀκόμη καί οἱ πολιτικάντηδες πού σιτίζονται ἀπό τό κοινοβούλιον οὐδέποτε ἀπέδειξαν τήν λογικήν ἐγκυρότητα τοῦ πολιτεύματος, πού τούς ἀναδεικνύει στήν ἐξουσίαν. Οὐδέποτε. Τό πολύ-πολύ, κάπου-κάπου δέχονται τά μειονεκτήματα τῆς δημοκρατίας, ἀλλά δέν βλέπουν καλλίτερον πολίτευμα ἀπό αὐτήν. Πρόκειται περί ὑπεκφυγῆς, διότι δέν ὁμιλοῦμεν περί μειονεκτημάτων, ἀλλά περί **ἀντιλογικοῦ πολιτεύματος**. Ἰσχυριζόμεθα καί ἀποδεικνύομεν, ὅτι ἡ βασική ἀρχή τῆς δημοκρατίας, ἡ ἀρχή δηλαδή τῆς πλειοψηφίας, κατά τήν ὁποίαν οἱ περισσότεροι ἐπιβάλλονται εἶναι παράλογος, καθόσον στηρίζεται στήν ἄποψιν, ὅτι ἡ γνώμη τῶν περισσοτέρων εἶναι ὀρθή, πρᾶγμα, πού δέν ἀποδεικνύεται λογικῶς.

Ἀπεναντίας ἀμέτρητοι λόγοι, ἐπιχειρήματα καί στοιχεῖα πείθουν, ὅτι οἱ περισσότεροι σφάλλουν καί ὅτι οἱ ὀλίγοι, οἱ κατά τόν Σωκράτην «ἐπαΐοντες» ἔχουν ὀρθήν γνώμην. Ἐξ ἄλλου ὁλόκληρος ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμός (πνευματικός βίος) καί ἡ τεχνολογία ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν καί παραμένουν ἔργα ὀλίγων, ἐλαχίστων, ἔργα τῶν **ἐκλεκτῶν μειοψηφιῶν**.

Θά ἠδυνάμην νά ἀρκεσθῶ στήν ἀπόρριψιν τῆς ἀρχῆς τῆς πλειοψηφίας, διά τήν ἄρνησιν τῆς δημοκρατίας. Ὑπάρχουν ὅμως κι' ἄλλοι λόγοι, ἐξ ἴσου σημαντικοί, ὅπως:

β) Ἡ δημοκρατία δέχεται περαιτέρω τήν ἀρχήν τῆς <u>ἰσότητος</u>. Διακηρύσσει δηλαδή, ὅτι ὅλοι εἴμεθα ἴσοι. Ἡ δημοκρατική ἄποψις, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι, ἀσχέτως φυλῆς, εὐφυΐας, οἰκονομικῆς καταστάσεως, φύλου, μορφώσεως κ.τ.λ. προτείνεται, ἄνευ ἀποδείξεως. Συνέπεια τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἰσότητος τῶν πάντων εἶναι ἡ ἄμεσος σύγκρουσις μέ τήν πραγματικότητα, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀνισότης. Οἱ ἄνθρωποι ὡς ὀργανισμοί διαφέρουν μεταξύ τους. Δέν εἶναι ἴσοι. Ἄλλως τε ἡ ἰσότης δέν ὑπάρχει στήν φύσιν, οὔτε στήν ζωήν. Ἔρχεται ὅμως ἡ δημοκρατία καί ἐξισώνει πλουσίους καί πτωχούς, ἐξύπνους καί βλάκας,

μορφωμένους καί ἀμορφώτους, ὡραίους καί ἀσχήμους, ἄνδρας καί γυναῖκας, ἡλικιωμένους καί νέους, λευκούς καί μαύρους, ἐργατικούς καί ὀκνηρούς, ἠθικούς καί ἀνηθίκους κ.τ.λ. Ἡ κατάργησις τῆς ἰσότητος, ἀπό τήν δημοκρατία εἶναι πλασματική, ψευδής, διότι στήν πραγματικότητα ἐπικρατεῖ ἡ **ἀνισότης**. Ἀρνουμένη ἡ δημοκρατία τήν ἀνισότητα μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἰσοπεδώνει τούς ἀνωτέρους μέ τούς κατωτέρους, ἀφοῦ καί στούς δύο δίδει, διά τῆς ψήφους τήν ἰδίαν πολιτικήν δύναμιν. Ὁ συλλογισμός τῶν δημοκρατικῶν εἶναι:

Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι.
Ὁ φιλόσοφος Πλάτων καί ὁ βυρσοδέψης Κλέων εἶναι ἄνθρωποι.
Ἄρα ὁ φιλόσοφος Πλάτων καί ὁ βυρσοδέψης Κλέων εἶναι ἴσοι.

Ἡ πρότασις τοῦ συλλογισμοῦ «ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι» δέν ἔχει ἀποδειχθῆ. Ἡ πρότασις τοῦ συλλογισμοῦ «ὁ φιλόσοφος Πλάτων καί ὁ βυρσοδέψης Κλέων εἶναι ἄνθρωποι» ἀληθεύει. Τό συμπέρασμα πάντως εἶναι λάθος, ψευδές, διότι ἡ μία, ἀπό τάς δύο προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ εἶναι ψευδής.

Ὁ παραλογισμός τῆς δημοκρατίας στήν ἰσότητα εἶναι ἀποδεδειγμένος, ἐπειδή ὁ πτωχός δέν εἶναι ἴσος, μέ τόν πλούσιον, ὁ ἄσχημος δέν εἶναι ἴσος μέ τόν ὡραῖον, ὁ ἡλικιωμένος δέν εἶναι ἴσος, μέ τόν νέον κ.τ.λ. Μολαταῦτα ἡ δημοκρατία χάριν κάποιας ψευδοῦς ἰσότητος, δίδει εἰς μίαν πόρνην ἤ εἰς ἕναν μέθυσον, τά ἴδια πολιτικά δικαιώματα, πού δίδει εἰς ἕναν καθηγητήν Πανεπιστημίου, ἤ εἰς ἕναν δικαστήν κ.τ.λ.

Ὅταν διεξάγωνται ἐκλογαί διαπιστώνετε, ὅτι στήν γραμμήν διά νά ψηφίσουν περιμένουν διαφορετικοί ἄνθρωποι, τούς ὁποίους ἡ δημοκρατία τεχνητῶς ἐξισώνει. Ὅλοι των ἔχουν μίαν ψῆφον, δίχως νά ἐξετάζεται ἡ ἀξία των. Τοῦτο ἀποτελεῖ παραλογισμόν καί ταυτοχρόνως ἀνηθικότητα, πού διαπράττεται εἰς βάρος τῶν ὑπερεχόντων. Δέκα μέθυσοι, δέκα πόρναι, δέκα βλᾶκες, δέκα κλέπται καί δέκα τοξικομανεῖς, ἔχουν πεντηκονταπλασίαν πολιτικήν δύναμιν, ἀπό ἕναν Ἀξιωματικόν, διότι ἔχουν 50 ψήφους ἐνῶ ὁ Ἀξιωματικός μίαν. Τί πρέπει νά γίνῃ; Ἡ λύσις βεβαίως ὑπάρχει. Ἐδῶ ὅμως δέν ἀναλύομεν πολιτικῶς τήν δημοκρατίαν, ἀλλά λογικῶς καί ἀποδεικνύομεν, ὅτι εἶναι παράλογος.

γ) Μετά ἀπό τό παράλογον, ὅτι ἡ γνώμη τῶν

περισσοτέρων εἶναι ὀρθή, διότι εἶναι περισσότεροι καί μετά ἀπό τό παράλογον, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι, παραθέτω τόν τρίτον παραλογισμόν τῆς δημοκρατίας, κατά τόν ὁποῖον ἐκφέρεται γνώμη ἀπό ἀνθρώπους πού δέν γνωρίζουν τό θέμα. Ἡ δημοκρατία δέχεται πλῆθος ἀνθρώπων νά ψηφίζουν ἐπί ζητημάτων, τά ὁποία ἀγνοοῦν. Ἐδῶ προϋποτίθεται τό ψευδές, ὅτι τό πλῆθος τῶν ψηφοφόρων γνωρίζει, ἐνῶ τό ἀληθές εἶναι ὅτι τό πλῆθος τῶν ψηφοφόρων δέν γνωρίζει. Ὁ συλλογισμός τῶν δημοκρατῶν στήν προκειμένη περίπτωσιν εἶναι:

Όσοι γνωρίζουν πρέπει νά ψηφίζουν.
Ὁ λαός γνωρίζει.
Ἄρα ὁ λαός πρέπει νά ψηφίζη.

Ἡ πρότασις «ὅσοι γνωρίζουν πρέπει νά ψηφίζουν» εἶναι ἀποδεκτή ὡς ἀληθής. Ἀντιθέτως ἡ πρότασις «ὁ λαός γνωρίζει» εἶναι ἀναπόδεικτος. Ἑπομένως ἀφοῦ δέν ἀπεδείχθη ἡ ἀλήθεια τῆς δευτέρας προτάσεως, τό συναγόμενον συμπέρασμα δέν εἶναι ἀληθές.

Ἡ λογική ἐπιβάλλει νά ἐκφέρη γνώμη κάποιος, διά κάτι, πού γνωρίζει κι' ὄχι διά κάτι, πού δέν γνωρίζει.

Τό ζήτημα τοῦτο ἀνέλυσαν πολλοί πνευματικοί ἄνδρες τῆς Ἀρχαιότητος, ἰδίως ὁ Σωκράτης (Κ. Πλεύρη: *«Ὁ Σωκράτης μπροστά στόν θάνατο»* 4η ἔκδ. «Ἤλεκτρον» Ἀθ. 2004, σελ. 177 κ.ἑ.).

Δέν θά συνεχίσω τήν λογικήν ἐπιχειρηματολογίαν κατά τῆς δημοκρατίας, διότι ὅσα ἀνέφερα μοῦ ἀρκοῦν διά νά καταλήξω στό τελικόν συμπέρασμα, ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι παράλογον πολιτικόν σύστημα, πού ἐπικρατεῖ ὄχι χάριν στήν λογικήν πού τό διέπει, ἀλλά ἐξ αἰτίας τῶν συμφερόντων, πού τό στηρίζουν.

Ἐξ ἄλλου δέν εἶναι ἡ πρώτη φορά στήν ἱστορίαν, πού κυριαρχεῖ τό παράλογον. Αἱ ἐκκλήσεις στήν λογικήν σπανίως ἀποδίδουν στήν ἱστορίαν.

Ἡ λογική δέχεται: α) τήν ἐλευθερίαν ἐκφράσεως ὅλων τῶν ἀπόψεων, β) τόν διάλογον, ὡς μέσον πειθοῦς, γ) τήν τήρησιν τῶν λογικῶν δεδομένων (ἀρχαί, νόμοι, κανόνες). Καί τάς τρεῖς αὐτάς προϋποθέσεις ἐφαρμογῆς τῆς λογικῆς ἡ δημοκρατία τάς ἀρνεῖται κι' ἀντ' αὐτῶν ἐπιβάλλει: α) τήν ἀποσιώπισιν τῶν ἄλλων ἀπόψεων, β) τήν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἐλευθέρου διαλόγου καί γ) τήν χρησιμοποίησιν πράξεων βίας πρός ὑποστήριξιν γνωμῶν.

Πρός ἀπόδειξιν τῶν ἀνωτέρω σᾶς ἀναφέρω μερικά διδακτικά παραδείγματα:

1. Ὅταν ἐπρόκειτο νά ὁμιλήσω, ἐπί διαφόρων θεμάτων οἱ κύριοι δημοκράται, δέν προσήρχοντο διά νά μέ ἀντιμετωπίσουν, ἀλλά δημοσίως ἐκάλουν εἰς πράξεις βίας, διά νά μήν ὁμιλήσω. Μοῦ ἔκλειναν δηλαδή τό στόμα, πρᾶγμα πού φυσικά δέν εἶναι λογικόν, ἀλλά ἡ δημοκρατία τό ἐφαρμόζει.

2. Ὅταν ἐπρόκειτο νά συνομιλήσω μέ ἄλλους στήν Νομική Σχολή οἱ «φοιτηταί» ἔσπασαν τά πάντα, διά νά μή γίνῃ διάλογος, διά νά μήν ἀκουσθοῦν αἱ γνῶμαι μου. Ἰδιαιτέρως στή Νομική Σχολή διδάσκονται τήν βασικήν ἀρχήν τῆς δικαιοσύνης, κατά τήν ὁποίαν *«μηδενί δίκην δικάσῃς, πρίν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς»*. Ἡ ἀκρόασις ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν στά νομικά εἶναι ἐπιβαλλομένη. Κι' ὁ εἰδεχθέστερος κακοῦργος ἔχει δικαίωμα νά ἀκουσθῆ, πλήν ἐμοῦ! Αὐτή ἡ δημοκρατική συμπεριφορά τῆς βιαίας ἀπαγορεύσεως τοῦ διαλόγου δέν εἶναι λογική. Ἄν οἱ δημοκράται νομίζουν, ὅτι ἔχουν δίκαιον ἄς ἀντικρούσουν τάς ἀπόψεις μου, κι' ὄχι βιαίως νά μέ ἐμποδίζουν νά τάς διατυπώνω. Αὐτό φυσικά δέν εἶναι λογική, ἀλλά ἡ δημοκρατία τό ἐφαρμόζει.

3. Ὅταν μοῦ παρεχώρουν αἰθούσας διά νά κάνω διάλεξιν πολιτικήν ἤ ἄλλην, μετά ἀπό πιέσεις ἀνεκάλουν τήν παραχώρησιν. Δηλαδή μοῦ ἐπέβαλαν τήν σιωπήν. Τό νά μή σέ ἀφήσουν νά ἐκφράσῃς τήν γνώμην σου φυσικά δέν εἶναι λογικόν, ἀλλά ἡ δημοκρατία τό ἐφαρμόζει.

4. Ἡ δημοκρατική ἀντιλογική συμπεριφορά φθάνει στήν ἀποκορύφωσίν της, ὅταν δημοσίως διάφοροι ἰσχυρίζονται, ὅτι κακῶς δίδεται βῆμα ὁμιλίας στούς ἀντιπάλους των. Μόνον ἡ ἰδική τους ἄποψις, πρέπει νά ἐκφέρεται. Κάθε ἄλλη γνώμη πρέπει νά ἀποσιωπᾶται. Τό νά μή διατυπώνουν γνώμην ὅσοι δέν συμφωνοῦν μαζί των φυσικά δέν εἶναι λογικόν, ἀλλά ἡ δημοκρατία τό ἐφαρμόζει.

Ἐκτός αὐτοῦ ἡ ἀποσιώπησίς μου συμβαίνει καί στήν τηλεόρασι, ὅπου ὀλίγον πρίν ἀπό τήν ἐκπομπήν μοῦ ἀνεκοίνωναν νά φύγω, διότι κάποιοι δέν μέ θέλουν...

19. Ο ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΠΙΣΤΕΥΩ ΟΤΙ ΣΑΣ ΕΔΩΣΑ ΓΕΝΙΚΗ ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ, ἡ ὁποία δέν εἶναι μόνον ἡ ἐπιστήμη τοῦ ὀρθῶς διανοεῖσθαι, ἀλλά καί ἡ τέχνη τῆς μετά λόγου σκέψεως.

Ὅταν βλέπετε στήν τηλεόρασιν τούς κατά κανόνα ἀμορφώτους τηλεπαρουσιαστάς νά συνομιλοῦν, μέ τούς ἐξ ἴσου ἀμορφώτους πολιτικάντηδες ἤ αὐτοί μεταξύ των θά διαπιστώνετε τά ἑκούσια λογικά σφάλματα (σοφίσματα) πού κάνουν καί τά λογικά ἅλματα, πού ὁδηγοῦν είς ποικίλα λάθη.

Χειρότερα ἀκόμη συμβαίνουν στό κοινοβούλιον. Ἐκεῖ μέσα αἱ ἀγορεύσεις τῶν βουλευτῶν εἶναι

ὑπερπλήρεις λογικῶν σφαλμάτων, ἀπό ἀμάθεια ἤ σκοπιμότητα. Χρησιμοποιοῦν κατ' ἐσφαλμένον τρόπον τάς ἐννοίας καί τούς συλλογισμούς, ἐκφράζουν λάθος κρίσεις καί κακοποιοῦν τήν λογικήν.

Τά ἴδια σχεδόν διαπράττουν καί οἱ ἀρθρογραφοῦντες δημοσιογράφοι, τῶν ὁποίων τά δημοσιεύματα στεροῦνται λογικῆς δομῆς καί δέν τηροῦν τάς λογικάς ἀρχάς, τούς κανόνας κ.τ.λ.

Μέ ἄλλα λόγια σήμερον στόν δημόσιον βίον τῆς χώρας παρατηρεῖται ἔλλειψις λογικῆς μέ συνέπεια οἱ συνομιλοῦντες νά καταλήγουν εἰς ὀξύτητας, ὁ εἷς νά μή πείθη τόν ἄλλον καί νά παρουσιάζουν θέαμα διαπληκτιζομένων κι ὄχι διαλεγομένων ἀνθρώπων.

Γενικῶς οἱ ἀγαπητοί Ἕλληνες πρέπει πρῶτον νά μάθουν νά συνομιλοῦν καί δεύτερον νά συνομιλοῦν λογικῶς. Δέν προβλέπω κάτι τέτοιο.

Παραδέχομαι ὅτι οἱ πολιτικοί λόγοι περιέχουν συνθήματα καί ὑποσχέσεις. Δέν εἶναι κακόν. Ἀλλά εἶναι κακόν οἱ πολιτικοί λόγοι νά περιέχουν μόνον συνθήματα καί μόνον ὑποσχέσεις, πρᾶγμα τό ὁποῖον δυστυχῶς συμβαίνει στήν Ἑλλάδα. Ἀνέρχονται οἱ πολιτικάντηδες στούς ἐξώστας καί πρό τῶν πληθῶν, μέ τήν ὁμιλίαν των παραβιάζουν ὅλην τήν λογικήν, βαναύσως καί σκοπίμως.

Ὅποιος χρησιμοποιεῖ τήν ἐπιστήμην τοῦ ὀρθῶς διανοεῖσθαι, τήν λογικήν δηλαδή καί παρακολουθεῖ πολιτικάς ὁμιλίας μένει ἄναυδος καί διερωτᾶται: ποῖος ἔδωσε τό δικαίωμα στούς πολιτικάντηδες νά ὁμιλοῦν ἔτσι παραλόγως, ἔτσι ἀντιλογικῶς καί νά παρασύρουν τά πλήθη νά τούς ζητωκραυγάζουν. Οὐδείς τούς ἔδωσε αὐτό τό δικαίωμα. Τό ἐπῆραν μόνοι τους, ὑπό τήν ἀνοχήν τῶν ἀλόγων μαζῶν, τάς ὁποίας παραπλανοῦν.

Τήν 16ην Φεβρουαρίου 2004 ὁ Ἀρχηγός τοῦ ΠΑΣΟΚ Γ. Παπανδρέου ὡμίλησε στό Ἡράκλειον Κρήτης καί εἶπεν στόν λαόν ὅτι: «μαζί θά κυβερνήσουμε» κι' ἀπό κάτω τό πλῆθος ἐκραύγαζε «Νάτος - Νάτος, ὁ πρωθυπουργός».

Ἐάν ὁ κ. Παπανδρέου ἐκέρδιζε τάς ἐκλογάς τί θά ἀπήντα στούς Κρῆτας, πού θά τόν ἐπεσκέπτοντο καί θά τοῦ ἐζήτουν νά κυβερνήσουν μαζί; Αὐτά φυσικά δέν γίνονται, ἀλλά λέγονται, ἐν γνώσει ὅτι δέν γίνονται. Ὅταν ὑποστοῦν τόν λογικόν ἔλεγχον θά διαπιστωθῆ, ὅτι εἶναι δημαγωγικαί κενολογίαι, πού τόσον συνηθίζουν οἱ πολιτικάντηδες ἀσχέτως παρατάξεως. Μέ λύπην μου, ἀλλά χάριν τῆς ἀληθείας, θά δηλώσω, ὅτι τό ΚΚΕ δέν δημαγωγεῖ, κατ' αὐτόν τόν τρόπο.

Ὡς ἐπαγγελματίας δικηγόρος προσπαθῶ πά-

ντοτε νά ἀκολουθῶ τούς ὁρισμούς τῆς λογικῆς. Γράφω δικόγραφα καί ἀγορεύω στά δικαστήρια βάσει τῆς λογικῆς. Ἐκτός ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων οὐδείς μοῦ δίδει σημασίαν.

Ὡς πολιτικός ὁσάκις ἐνεφανίσθην μέ ἄλλους στήν τηλεόρασιν δέν κατώρθωσα νά ὁμιλήσω λογικῶς. Μέ διέκοπτον, μέ τά γνωστά «ὁλοκληρῶστε...», «τελειώνετε...» καί δέν ἐπετύγχανα νά θεμελιώσω λογικῶς τήν γνώμην μου, νά διατυπώσω ἕναν συλλογισμόν.

Ὡς συγγραφεύς είς ὅλα τά βιβλία μου χρησιμοποιῶ τήν λογικήν. Τοὐλάχιστον στήν συγγραφή τῶν βιβλίων μου δέν ἐπενέβαιναν οἱ διάφοροι αὐνάνες, διά νά μοῦ στερήσουν τό δικαίωμα τοῦ «ὀρθῶς διανοεῖσθαι» τῆς λογικῆς δηλαδή. Ἔτσι αἰσθάνομαι τήν ἱκανοποίησιν, ὅτι ἡ πνευματική μου ἐργασία δέν ἀφίσταται τῆς λογικῆς.

Ἀπό τόν δημόσιον βίον βλέπομεν καθημερινῶς καί τό διαπιστώνομεν, ὅτι ἐχάθη ἡ ἠθική, ἐχάθησαν τά ἐθνικά ἰδεώδη, ἐχάθη ἡ λογική. Ὅλα αὐτά μέ μαθηματικήν ἀκρίβειαν θά ὁδηγήσουν στό χειρότερον, ἐκτός καί ἄν εὑρεθῆ ὁ ἄξιος Ἡγέτης νά σταματήση τήν θανατηφόρον παρακμήν. Εἴθε.

Ἐν τέλει νά σημειώσω τήν σχέσιν λογικῆς καί γλώσσης.

Ἡ ὀρθή σκέψις ἐκδηλοῦται, διά τῶν λέξεων (γλῶσσα) πάντοτε καί ὁπωσδήποτε κατά λογικόν τρόπον. Ἡ παράλογος σκέψις εἶναι ἐκτός πραγματικότητος, ἐξωπραγματική, διότι τό λογικόν εἶναι πραγματικόν. Ἄρα διά νά γίνεται κατανοητή ἡ πραγματικότης ἀπαιτεῖται ἡ χρῆσις τῆς λογικῆς. Ἀσφαλῶς ὑπάρχει τό αἴσθημα, τό ὁποῖον καλύπτει τόν χῶρον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά καί τό αἴσθημα ὡς πνευματικόν γεγονός ἐξηγεῖται λογικῶς. Τά πάντα ἐξηγοῦνται λογικῶς (δηλ. ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεώς των ἤ τῆς ἀνυπαρξίας των ἤ ἔστω τοῦ ἀμφιβόλου των ἐλλείψει ἀποδεικτικῶν στοιχείων) ἀκόμη καί ἡ μεταφυσική π.χ. ὁ Θεός μπορεῖ νά εἶναι ὑπερφυσικός, ὑπερβατικός, ἀλλ᾽ ὄχι ὑπερλογικός. Κατά ταῦτα τό Σύμπαν ἀποτελεῖ λογικόν σύνολον.

Τό ὀρθῶς διανοεῖσθαι ἐπιτυγχάνεται, διά τῆς λογικῆς, ἡ ὁποία ὡς ἐπιστήμη ἐξελίσσεται, αναπτύσσεται, ἐμπλουτίζεται κ.τ.λ. ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει, εἰς ὅλας τάς ἐπιστήμας. Ἐδῶ πάντως θά παρατηρήσω, ὅτι τοὐλάχιστον στήν λογικήν οἱ ξένοι οὐδέν προσέθεσαν καί δέν θά κουράζομαι νά ἐπαναλαμβάνω, ὅτι οἱ Ἀρχαιοέλληνες τά εἶπαν

ὅλα τά σχετικά, μέ τήν λογικήν καί τά ἐξήντλησαν ὅλα.

Ὅσον δέ ἀφορᾶ τέλος στό γλωσσικόν στοιχεῖον θά πρέπει νά ἐπισημάνω, ὅτι ἡ Ἑλληνική γλῶσσα ἐκφράζει τήν ποιοτικῶς ὑπερτέραν Ἑλληνική σκέψιν, μέ ἀναγκαῖον ἐπακόλουθον ἡ γλῶσσα μας νά ἀποδεικνύεται πρώτη. Δι' αὐτό προσφυῶς ὁ Κικέρων τήν ἀνεκήρυξε γλῶσσαν τῶν Θεῶν (*«Περί ρήτορος»*) εἰπών, ὅτι ἄν οἱ Θεοί συνωμίλουν θά ἐχρησιμοποίουν τήν Ἑλληνικήν γλῶσσαν.

Ἡ Ἑλληνική σκέψις θεωρεῖται ὑπερτέρα ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος. Διότι εἶναι ἡ Ἑλληνική σκέψις, ἡ ὁποία προσέφερε στόν ἄνθρωπον τάς ἀνεγνωρισμένας ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ π.χ. φιλοσοφία, ἐπιστῆμαι, λογοτεχνία, θέατρον, ἀθλητισμός κ.τ.λ. Μόνον Ἑλληνικαί βιβλιοθῆκαι ἀνευρέθησαν, ὅπου μέσα των ἐφυλάσσοντο λογοτεχνικά ἔργα, φιλοσοφικά καί ἐπιστημοναί γνώσεις. Τέτοιαι βιβλιοθῆκαι δέν ἀνευρέθησαν **οὔτε μία**, εἰς ἄλλους ἀρχαίους λαούς, οὔτε ἀνεφέρθησαν εἰς συγγραφεῖς, ὅτι ὑπῆρξαν. Ἐπί πλέον καί ὡς πρός τήν ὀρθήν σκέψιν, διά τούς ἄλλους λαούς δέν διεπιστώθη κάποια ἐνασχόλησίς των. **Ὅλοι των ἠγνόουν τήν λογικήν**. Κι' ὄχι μόνον στήν Ἀρχαίαν

ἐποχήν ἤ στά ἔτη τοῦ Μεσαίωνος, ἀλλ' ἀκόμη καί τώρα θά ἦτο γελοῖον νά προεκάλει τήν προσοχήν τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου ἡ τουρκική σκέψις, ἡ βουλγαρική σκέψις, ἡ νεγρική σκέψις κ.τ.λ.

Ἡ σημασία τῆς γλώσσης, διά τήν ἐκδήλωσιν τῆς σκέψεως εἶναι προφανής. Ἡ σκέψις ἐξωτερικεύεται μέ τήν γλῶσσαν. Μία ἀνεπτυγμένη σκέψις χρειάζεται ἀνεπτυγμένη γλῶσσα, διά νά ἀποδοθῆ. Ἡ ἀνάπτυξις εἶναι ποσοτική καί ποιοτική. Ἀπαιτοῦνται δηλαδή πολλαί λέξεις, ὥστε νά δηλώνουν τά ὄντα καί λέξεις ἱκαναί νά ἀποδίδουν διανοήματα, πού ὑπάρχουν στόν νοητόν κόσμον. Θά ἐλέγαμε ἀνενδοίαστως, διά τάς σχέσεις γλώσσης καί σκέψεως, ὅτι δίχως σκέψι δέν ὑπάρχει γλῶσσα, ἀλλά καί δίχως γλῶσσα δέν μπορεῖ νά ὑλοποιηθῆ ἡ σκέψις. Κατά συνέπειαν δυνάμεθα νά διαπιστώσωμεν τήν ἑνότητα γλώσσης καί σκέψεως, ἀφοῦ μεταξύ των ἔχουν σταθερό δεσμό ἀλληλοεξαρτήσεως.

Περαιτέρω χωρίς νά φύγωμεν ἀπό τό θέμα μας πρέπει νά σημειώσωμεν, ὅτι ἡ Ἑλληνική γλῶσσα (καί κατά τήν ἄποψίν μας μόνον ἡ Ἑλληνική) εἶναι γλῶσσα ὀρθολογική. Ἐάν π.χ. ἐξετάσετε τήν ἀγγλικήν γλῶσσαν θά ἐξακριβώσετε,

ὅτι γλωσσολογικῶς δέν εἶναι γλῶσσα, ἀλλά γλωσσικόν μόρφωμα, διότι δέν ἔχει γένη (ἀρσ. θηλ. οὐδ.) στερεῖται καταλήξεων, κλίσεων, πτώσεων, διακατέχεται, ἀπό ἐμπειρισμόν στήν γραφήν δηλ. γράφει Ἄλφα (A) τό λέγει Ἔϊ, καί τό προφέρει Ὄου, καί πολλά ἄλλα, τά ὁποία δεικνύουν ἀτελῆ γλῶσσαν, πού ἐπικρατεῖ διεθνῶς ὄχι λόγῳ τῆς ἀξίας της, ἀλλά διότι ἐπιβάλλεται, ἀπό τήν Ἀμερικήν.

20. ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΝ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΤΕΡΑΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΝ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΠΑραθέτω ἕνα σύντομο λεξιλόγιο ὅρων, πού χρησιμοποιοῦνται στήν ἔκφρασιν τῆς σκέψεως.

Ἐντός τοῦ κειμένου παρατίθενται, κατά τήν ἀνάλυσιν τῶν ζητημάτων κι᾽ ἄλλοι ὅροι.

Αἴτημα

Αἴτημα ὀνομάζεται κάθε πρότασις, τῆς ὁποίας ἡ ἀλήθεια δέν ἀποδεικνύεται ἀφ᾽ ἑαυτῆς. Μέ ἄλλας λέξεις στό αἴτημα ἡ ἀλήθειά του δέν εἶναι ἀμέσως καταφανής, ὥστε νά γίνεται ἀναμφιβόλως ἀποδεκτή. Ἡ ἀλήθεια τοῦ αἰτήματος χρειάζεται ἀπόδει-

ξιν ἀντιθέτως, πρός τήν ἀλήθειαν τοῦ ἀξιώματος, πού εἶναι αὐταπόδεκτος.

Αἰτία - Αἰτιατόν - Αἰτιότης

Αἰτία ἤ αἴτιον ὀνομάζεται τό γεγονός, ἐκ τοῦ ὁποίου ὑποχρεωτικῶς γεννᾶται ἕνα ἄλλο γεγονός, τό ὁποῖον ὀνομάζεται αἰτιατόν, δηλαδή ἀποτέλεσμα. Ἐκ τῆς αἰτίας προέρχεται ἡ αἰτιότης, πού σημαίνει τήν ὑπάρχουσαν σχέσιν μεταξύ αἰτίου καί αἰτιατοῦ.

Ἀκολουθία

Ἀκολουθία ὀνομάζεται ἡ κρίσις, ἡ ὁποία ὑποχρεωτικῶς προέρχεται ἐξ ἄλλης κρίσεως, πού καλεῖται λόγος (ὁ ὁποῖος δέν ἀποτελεῖ πάντοτε τήν πραγματική αἰτίαν). Ἑπομένως ἡ ἀκολουθία εἶναι μία κρίσις, τήν ἐγκυρότητα τῆς ὁποίας βασίζομεν εἰς ἄλλην ἤ ἄλλας κρίσεις, πού ἄν εἶναι ἀληθεῖς, εἶναι ἀληθής καί ἡ ἀκολουθία π.χ. ἡ αὔξησις τῆς θερμότητος τοῦ ὕδατος ἔχει ὡς ἀκολουθίαν τήν ἐξάτμισίν του.

Ἀλληγορία

Ἡ ἀλληγορία (ἄλλος+ἀγορεύω) εἶναι τρόπος ἐκφράσεως, κατά τόν ὁποῖον ἄλλα λέγει κάποιος καί ἄλλα ἐννοεῖ. Στήν ἀλληγορίαν αἱ διά τοῦ λό-

γου ἐκφερόμεναι ἔννοιαι εἶναι πραγματικῶς διάφοροι τῶν ἐκφραζομένων φαινομενικῶς π.χ. κλασσικόν παράδειγμα ἀλληγοριῶν ἔχομεν στούς περιφήμους μύθους τοῦ Αἰσώπου, στάς λαϊκάς παροιμίας κ.τ.λ.

Ἀμφιβολία

Ἀμφιβολία ὀνομάζεται τό διανοητικό γεγονός, κατά τό ὁποῖον ἡ σκέψις ταλαντεύεται, μεταξύ καταφάσεως καί ἀρνήσεως ἑνός συμπεράσματος. Διαφέρει ἀπό τήν ἀμφισβήτησι, διότι αὐτή σημαίνει ἀπόρριψιν, ἑνός συμπεράσματος.

Ἀνάγκη

Ἀνάγκη καλεῖται «τό μή ἐνδέχεται ἄλλως» (Ἀριστοτέλης) ἤ κατ' ἄλλην ἔκφρασιν «τό μή ἄλλως δύναται γενέσθαι» δηλαδή ὁτιδήποτε συμβαίνει ὑπόκειται στήν ἀρχήν τῆς ἀναγκαιότητος, κατά τήν ὁποίαν ἡ σχέσις αἰτίου καί αἰτιατοῦ (ἀποτελέσματος) εἶναι ἀναπόφευκτος. Οἱ Ἀρχαιοέλληνες διετύπωσαν ὅλα ὅσα σημαίνει ἡ ἀνάγκη. Ὁ Δημόκριτος (Ἀριστοτέλης: «περί ζώων γενέσεως» 789, Β, 2) «πάντα ἀνάγκη εἰς ἀνάγκην οἷς χρῆται ἡ φύσις». Ὁ Πλάτων («Τίμαιος» 48 Ε) θεωρεῖ τήν ἀνάγκην ὡς δημιουργόν τῶν ὄντων μαζί μέ τόν νοῦν,

πού συνενοῦται μέ τήν ἀνάγκην: «ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις ἐξ ἀνάγκης τε καί νοῦ συστάσεως ἐγεννήθη».

Ἐκτός τῶν ἐπιστημόνων καί τῶν φιλοσόφων ἐπεκράτει στήν Ἀρχαιότητα ἡ ἀντίληψις, ὅτι ἡ ἀνάγκη κυριαρχεῖ ἐπί πάντων. Σχετικῶς εἶναι γνωστή ἡ ρῆσις: «Ἀνάγκα καί Θεοί πείθονται» δηλ. στήν Ἀνάγκην ὑπακούουν καί οἱ Θεοί. Ὁ Σιμωνίδης ἀπεφάνθη, ὅτι τήν Ἀνάγκην, οὔτε οἱ Θεοί μποροῦν νά πολεμήσουν: «Ἀνάγκα δ' οὐδέ Θεοί μάχονται» ἐνῷ πρῶτοι οἱ Ὀρφικοί ἀνεκήρυξαν τήν Ἀνάγκην εἰς Θεότητα (μήτηρ τῆς Εἱμαρμένης καί σύζυγος τοῦ Δημιουργοῦ). Ἐν πάσῃ περιπτώσει στήν λογικήν οἱ Στωϊκοί (Διογένης Λαέρτιος: «Βίοι φιλοσόφων» Ζ, 75) ἐθεώρουν καί ὀρθῶς ὅτι: «λογικῶς ἀναγκαῖον» εἶναι ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου τό ἀντίθετον εἶναι ψευδές. Ἔτσι διετυπώθη ἡ λεγομένη <u>ἀναγκαία ἀλήθεια</u> ἤ ἀναγκαῖον συμπέρασμα, πού εἶναι πρότασις τῆς ὁποίας ἡ ἀντίθετος εἶναι ψευδής καί ἡ <u>τελολογική ἀνάγκη</u>, πού ὁρίζει ἕνα μέσον δι' ἕνα σκοπόν.

Ἐπί τῆς ἀνάγκης βασίζεται τό σύστημα τῆς αἰτιοκρατίας (ἤ δόγμα ἀνάγκης) πού ἐγκαθίδρυσε τήν ὑποταγήν τῶν πάντων, εἰς συγκεκριμένας αἰτίας ἀναγκαστικῶς. Τά ἀποτελέσματα παράγονται ὑποχρεωτικῶς ἀπό αἴτια.

Ὁ πρῶτος πού διετύπωσε αὐτά εἶναι ὁ Λεύκιππος, ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι οὐδέν γίνεται τυχαίως, ἀλλ' ὅλα δημιουργοῦνται ἀπό μίαν αἰτίαν (ἀπό κάποιον λόγον) καί ἀπό τήν ἀνάγκην: «Οὐδέν χρῆμα μάτην γίνεται, ἀλλά πάντα ἐκ λόγου τε καί ὑπ' ἀνάγκης» («Προσωκρατικοί» Β2Δ).

Ἀναλογισμός

Ἀναλογισμός λέγεται ὁ στοχασμός, ὁ διαλογισμός, ἐκ τοῦ ἀναλογίζομαι πού σημαίνει σκέπτομαι, στοχάζομαι.

Ἀναίρεσις

Ἡ ἀνατροπή ἑνός ἐπιχειρήματος ὀνομάζεται ἀναίρεσις. Κατά ταῦτα τό ἐπίρρημα ἀναιρετικῶς σημαίνει ἀρνητικῶς.

Ἀναλόγισμα

Ἀναλόγισμα εἶναι τό συμπέρασμα, πού συνάγεται ἐκ τῆς παραβολῆς (συγκρίσεως) τινός πρός ἕτερον.

Ἀνθυπόστασις

Ἀνθυπόστασις ὀνομάζεται τό κρίνειν καί συμπε-

ραίνειν ὄχι βάσει τῆς ἰδίας ὑποστάσεως, ἀλλ' ἐξ ἀντικειμένου. Ἀντίθετος τῆς ἀνθυποστάσεως εἶναι ἡ ἐνδιάθεσις (ἐνδιάθετος λόγος) ἡ ὁποία βασίζεται στόν ἐν διανοίᾳ (ἐνδόμυχος) εὑρισκόμενον λόγον. Ἡ ἀνθυπόστασις, μέ μίαν λέξιν σημαίνει ἀντικειμενικότης.

Ἀντιδιαστολή

Ἀντιδιαστολή εἶναι ἡ συναγωγή ἐννοίας ἐκ τῆς ἀντιθέτου της, δηλαδή ὅταν κάποιος ἰσχυρίζεται μίαν ἄποψιν, ἡ ὁποία ἰσχύει δι' ὅσα ἀναφέρει συμπεραίνομεν ἐξ ἀντιδιαστολῆς, ὅτι ἡ ἄποψίς του δέν ἰσχύει, δι' ὅσα δέν ἀναφέρει. Ἐν χρήσει συνήθως εἶναι τό λεγόμενον «ἐξ ἀντιδιαστολῆς ἐπιχείρημα» π.χ. ἀπαγορευομένης τῆς εἰσόδου ἀνηλίκων εἰς νυκτερινά κέντρα συνάγεται ἐξ ἀντιδιαστολῆς, ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος στούς ἐνηλίκους ἤ ἀλλοιώτικα ὁτιδήποτε ἰσχυριζόμεθα διά κάτι, δέν ἰσχύει δι' ἄλλο πού ἀπεσιωπήσαμεν. Τό ἀντίθετον συμβαίνει στήν ἀναλογίαν.

Ἀντικείμενον - Ἀντικειμενικότης

Ἀντικείμενον καλεῖται τό πραγματικόν περιεχόμενον τῶν παραστάσεων. Κατά ταῦτα ἀντικειμενικότης σημαίνει πραγματικότης. Τό ἐξ ἀντικειμένου εἶναι τό ἀληθές.

Ἀντιλεγόμενον

Ἀντιλεγόμενον καλεῖται, κάθε τι τοῦ ὁποίου ἀμφισβητεῖται ἡ ἀλήθεια.

Ἀντίληψις

Ἀντίληψις ὀνομάζεται ἡ γνῶσις τῶν ὑπαρχόντων στήν συνείδησιν στοιχείων.

Ἀντιλογικός

Ἀντιλογικά ὀνομάζονται τά φιλοσοφικά συστήματα, τά ὁποία ἀρνοῦνται τήν ὑπεροχήν τῆς λογικῆς στήν λύσιν τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου π.χ. αἴσθημα, ἐνόρασις, φαντασία κ.τ.λ.

Ἀντινομία

Ἀντινομία καλεῖται στήν λογικήν τό φαινόμενον, κατά τό ὁποῖον ἀντιφατικαί προτάσεις δύνανται νά ὑποστηριχθοῦν ἰσοδυνάμως δι' ἐπιχειρημάτων. Ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης ἀναγνωρίζεται ὡς πρῶτος μελετητής τῆς ἀντινομίας, τήν ὁποίαν ἀνέλυσαν ἐκτενῶς οἱ Σκεπτικοί, οἱ Σοφισταί καί ἰδίως ὁ Πρωταγόρας, ὁ ὁποῖος ὡμίλησε, διά τούς «ἀντινο-

μούντας λόγους» πού σημαίνουν, ὅτι διά κάθε τι μποροῦν νά ὑποστηριχθοῦν δύο ἀλληλοσυγκρουόμεναι ἀπόψεις. Σχετικῶς οἱ Σκεπτικοί ἀνέπτυξαν τούς «ἰσοσθενεῖς λόγους» ἤ τήν ὀνομαζομένην ἰσοσθένειαν ἐκ τοῦ ἴσος+σθένος (δύναμις) πού εἶναι ἡ ἰδιότης τοῦ λόγου νά παρουσιάζη, ὡς ἐξ ἴσου ἀληθεῖς δύο ἀντιθέτους ἀπόψεις.

Ἀντιστοιχία

Ἀντιστοιχία σημαίνει τό νά ἵσταται κάτι (πρᾶγμα, γεγονός, ἔννοια κ.τ.λ.) ἀκριβῶς, ἀπέναντι ἄλλου. Στήν ἔννοιαν τῆς ἀντιστοιχίας βασίζεται ἡ λογική ἐξάρτησις, κατά τήν ὁποίαν εἰς ἕν συγκεκριμένον αἴτιον ὀφείλεται (ἀντιστοιχεῖ) ἕν συγκεκριμένον ἀποτέλεσμα.

Ἀντιστροφή

Ἀντιστροφή σημαίνει τήν μεταβολήν κρίσεων, ὥστε τό κατηγορούμενον νά γίνεται ὑποκείμενον καί τό ὑποκείμενον κατηγορούμενον. Ἰδιαιτέρως ἀντιστροφή, κατά συμβεβηκός ὀνομάζεται στήν λογικήν ἡ ἀντιστροφή, κατά τήν ὁποίαν τό ποσόν τῆς νέας κρίσεως διαφέρει τοῦ ποσοῦ τῆς ἀντιστρεφούσης π.χ. ὅλα τά δένδρα εἶναι φυτά - κάποια φυτά εἶναι δένδρα. Ἐδῶ τό ὑποκείμενον εἶναι μέ-

ρος τοῦ κατηγορουμένου ἤ κάποια φυτά εἶναι δένδρα - ὅλα τά δένδρα εἶναι φυτά. Ἐδῶ τό κατηγορούμενον εἶναι μέρος τοῦ ἀντικειμένου.

Ἀντίφασις ἤ ἀντιφατική ἀντίθεσις

Ἀντίφασις ἤ ἀντιφατική ἀντίθεσις καλεῖται ζεῦγος ἐννοιῶν ἤ κρίσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἶναι ἄρνησις τῆς ἄλλης, μέ ἀναγκαστικήν συνέπειαν, ὅταν τίθεται ἡ μία νά αἴρεται ἡ ἄλλη π.χ. ζῶν - νεκρός.

Ἀντίφρασις

Ἀντίφρασις λέγεται ἡ ἀλλαγή (μετάπτωσις) τῆς ἐννοίας τῆς ἰδίας λέξεως στήν ἀντίθετόν της ἔννοιαν. Στήν ἀντίφρασιν περιλαμβάνεται τό ρητορικόν σχῆμα τοῦ εὐφημισμοῦ.

Ἀξία, ἀξιολογία

Ἀξία λέγεται ὁτιδήποτε ἱκανοποιεῖ μίαν ἀνάγκην. Κατά μίαν διαίρεσιν αἱ ἀξίαι διακρίνονται εἰς λογικάς, ἠθικάς καί αἰσθητικάς. Κατά μίαν ἱεράρχησιν αἱ ἀξίαι κατατάσσονται εἰς μεταφυσικάς, ἠθικάς, αἰσθητικάς, λογικάς, οἰκονομικάς. Ἡ ἐπιστήμη ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀντικείμενον τάς ἀξίας ὀνομάζεται ἀξιολογία (ἀναλύει τάς ἀξίας, τάς ἐκτιμᾶ ποιο-

τικῶς, τάς ἀπαριθμεῖ κ.τ.λ.) καί ἀπεσπάσθη, ἀπό τήν γνωσιολογίαν, τῆς ὁποίας ἀπετέλει κλάδον.

Ἀπαγωγή εἰς ἄτοπον ἤ εἰς ἀδύνατον

Ἀπαγωγή εἰς ἄτοπον ἤ εἰς ἀδύνατον εἶναι ἡ ἀπόδειξις ἡ βεβαιοῦσα τήν ἀλήθειαν μιᾶς προτάσεως πλαγίως, δηλαδή διά τῆς ἀποδείξεως τοῦ ψευδοῦς τῆς ἀντιθέτου τῆς προτάσεως. Κατά τήν ἀπαγωγικήν ἀπόδειξιν ἀποδεικνύομεν τήν ὀρθότητα μιᾶς προτάσεως, διά τῆς ἀποδείξεως τοῦ λάθους τῶν ἀντιφατικῶν, πρός ἐκείνην προτάσεων. Ἡ ἀποδεικτική αὐτή μέθοδος χρησιμοποιεῖται κυρίως στά μαθηματικά.

Διά νά ἀποδείξωμεν τήν ἀλήθειαν ἑνός γεγονότος, μιᾶς ἰδέας, μιᾶς καταστάσεως κ.τ.λ. δεχόμεθα ὡς ἀληθῆ τά ἀντίθετά των. Κατόπιν ἀποδεικνύομεν, ὅτι αὐτά εἶναι ψευδῆ καί ἀναγκαστικῶς συνάγομεν, ὅτι τό γεγονός, ἡ ἰδέα, ἡ κατάστασις κ.τ.λ. πού διετυπώσαμεν εἶναι ὀρθή π.χ. διά νά ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ Σελήνη δέν κατοικεῖται, ὑποθέτομεν ὡς ἀληθές τό ἀντίθετον καί λέγομεν, ὅτι ἡ Σελήνη κατοικεῖται. Αἱ συνέπειαι τῆς ὑποθέσεώς μας εἶναι ἀντίθετοι, πρός τήν ἀλήθειαν, διότι στήν Σελήνη δέν ὑπάρχει ὀξυγόνον ἀπαραίτητον διά τήν διαβίωσιν. Ἐφ' ὅσον λοιπόν αἱ συνέπειαι τῆς

ὑποθέσεως, πού ἐλάβομεν ὡς ἀληθῆ εἶναι ψευδεῖς συμπεραίνεται, ὅτι ἡ ἀντίθετος ἄποψις (ἡ Σελήνη κατοικεῖται) δέν ἀληθεύει, (εἶναι ἄτοπος) ἄρα ἀναγκαστικῶς εἶναι ἀληθής ἡ ἀντίθετος ἄποψις, ὅτι δηλαδή ἡ Σελήνη δέν κατοικεῖται.

Ἀπόλυτον

Ἀπόλυτον εἶναι τό μή ἔχον οὐδεμίαν σχέσιν, πρός ὁποιοδήποτε ἄλλο.

Ἀποφορά

Ἀποφορά καλεῖται στήν λογικήν ὁ ἀποκλεισμός τοῦ ἑτέρου, καθώς ὁρίζει ὁ Ἀριστοτέλης («Μεταφυσικά» 1046 β, 15): «ἡ γάρ στέρησις ἡ πρώτη τό ἐνάντιον, αὕτη δ' ἀποφορά θατέρου».

Ἄρα

Τό ἄρα εἶναι σύνδεσμος συμπερασματικός πού σημαίνει «κατ' ἀκολουθίαν τῶν λεχθέντων» ἤ «συμφώνως πρός τά προηγούμενα» ἤ «ἑπομένως» καί συνδέει τό σύνολον τῶν προτάσεων, πρός τό συναγόμενον συμπέρασμα.

Ἀρχή - Ἀξίωμα

Ἀρχή, ἄλλως ἀξίωμα, στήν λογικήν καλεῖται πᾶσα

αὐταπόδεικτος πρότασις, δηλαδή ἀρχή ἤ ἀξίωμα εἶναι μία πρότασις, πού δέν ἀποδεικνύεται, δι' ἄλλων προτάσεων καί θεωρεῖται ἀναμφίβολος. Αἱ λογικαί ἀρχαί ἤ τά λογικά ἀξιώματα εἶναι καταφανεῖς ἀλήθειαι, αἱ ὁποῖαι συλλαμβάνονται ὑπό τῆς νοήσεως καί ἐξ αὐτῶν μπορεῖ νά προέλθουν ὀρθαί κρίσεις.

Γνώμη

Γνώμη εἶναι ἡ ἄποψις πού ἔχει ὁ συγκεκριμένος ἄνθρωπος, διά συγκεκριμένον θέμα. Ἄν πρόκειται δι' ἄποψιν πού ἔχουν οἱ περισσότεροι ἤ ἡ κοινωνία, τότε αὐτή λέγεται κοινή γνώμη, ἡ ὁποία μπορεῖ νά σχηματίζεται πραγματικῶς π.χ. κατά τόν πόλεμον τοῦ 1940, ὅπου ἡ Ἑλληνική ἐθνική κοινωνία ἦτο ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν ἤ φαινομενικῶς διαμορφουμένη ἀπό τά Μέσα Μαζικῆς Ἐπικοινωνίας καί ἰδίως ἀπό τήν τηλεόρασιν. Ἡ πραγματική κοινή γνώμη εἶναι ἀληθής, ἐνῷ ἡ φαινομενική ψευδής.

Γνῶσις (ἐκ τοῦ γιγνώσκειν)

Γνῶσις εἶναι ἡ κατανόησις τοῦ ὁτιδήποτε πού πραγματοποιεῖται: α) ἀπό μαρτυρίας ἤ ἐμπειρίαν (ἱστορική γνῶσις), β) ἀπό ἔρευνα ἀριθμῶν ἤ σχημάτων (μαθηματική γνῶσις), γ) ἀπό λογικούς συλλογισμούς (φιλοσοφική γνῶσις) καί δ) ἀπό τά αἰσθήματα (αἰσθηματική γνῶσις). Ἡ γνῶσις ἀποτελεῖ τήν πνευματικήν βάσιν τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς τεχνολογίας καί τῆς ἠθικῆς.

Διαλεκτική

Διαλεκτική ὀνομάζεται ἡ πορεία τῆς σκέψεως, πρός κατανόησιν τῶν ὄντων. Αὐτή ἡ πορεία συνήθως γίνεται, διά τῆς μεθόδου τῶν ἐρωταποκρίσεων, τήν ὁποίαν ἠκολούθει ὁ Σωκράτης. Ἐκεῖνος πού ἐγνώριζε νά ἐρωτᾷ καί νά ἀπαντᾷ τόν ἀπεκάλουν διαλεκτικόν: «τόν δ' ἐρωτᾶν καί ἀποκρίνεσθαι ἐπιστάμενον ἄλλο τι σύ καλεῖς ἤ διαλεκτικόν» (Πλάτων: «Κρατύλος» (390 C). Ἐπίσης διά τῆς διαλεκτικῆς μεταβαίνομεν ἀπό τό γενικόν, στό μερικόν καί ἀντιστρόφως (Πλάτων: «Σοφιστής» 253 C) καί συγκεκριμένως ἀπό τάς γενικωτέρας ἐννοίας καταλήγομεν, στό ἀτομικόν, τό ὁποῖον δέν ὑφίσταται περαιτέρω διαίρεσιν. Κατά τήν διαλεκτικήν ἐπιβάλλεται ἡ ἐξέτασις ὁποιουδήποτε θέματος νά πραγματοποιῆται βάσει τῆς λογικῆς (ἀρχαί, κανόνες κ.τ.λ.). Ἱδρυτής τῆς διαλεκτικῆς θεωρεῖται ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης.

Διαλληλία ἤ διάλληλος κύκλος

Ἡ Διαλληλία ἤ διάλληλυς κύκλος εἶναι ἐσφαλμένος τρόπος ἀποδείξεως, διότι προϋποθέτει τό ἀποδεικτέον (αὐτό πού πρέπει νά ἀποδειχθῆ) ὡς δεδομένον. Ἑπομένως ἡ διαλληλία ἀποτελεῖ ἐλαττωματικόν τρόπον ἀποδείξεως. Ὀνομάζεται διαλληλία, διότι ἀποδεικνύει «δι' ἀλλήλων» π.χ. ἡ ἀσπιρίνη εἶναι παυσίπονον, διότι σταματᾶ τόν πόνον. Ἡ ἀσπιρίνη σταματᾶ τόν πόνον, διότι εἶναι παυσίπονον. Στό ἀνωτέρω παράδειγμα ἡ ἀσπιρίνη, διά νά σταματᾶ τόν πόνον ἐννοεῖται, ὅτι ἔχει παυσίπονον ἰδιότητα, πού πρέπει νά ἀποδειχθῆ. Στήν διαλληλίαν ὅμως δέν ἐξηγῆται, λογικῶς τό σταμάτημα τοῦ πόνου, ἀλλ' ἐκφέρεται παραδεδεγμένον, μέ διαφορετικάς λέξεις.

Οἱ δύο ὅροι τῆς διαλληλίας εἶναι ἀλληλοαντικαταστάσιμοι, δηλαδή μποροῦν ἀμφότεροι νά ἐκληφθοῦν ὡς προτάσεις καί ὡς συμπέρασμα π.χ. ἡ ἀσπιρίνη σταματᾶ τόν πόνον, διότι εἶναι παυσίπονον καί ἡ ἀσπιρίνη εἶναι παυσίπονον διότι σταματᾶ τόν πόνον. Ὁ τρόπος αὐτός συλλογισμοῦ καλεῖται «φαῦλος κύκλος».

Διάλογος

Ἡ ἐνέργεια τοῦ συνομιλεῖν μεταξύ δύο τοὐλάχιστον προσώπων. Κατά τοῦτον ἐκ περιτροπῆς οἱ μετέχοντες ἐκφέρουν τήν ἄποψίν των, τήν στοιχειοθετοῦν ἤ ἐπιχειρηματολογοῦν ὑπέρ αὐτῆς.

Διφορούμενος συλλογισμός

Διφορούμενος εἶναι ἐκεῖνος ὁ συλλογισμός τοῦ ὁποίου ὁ μέσος ὅρος ἔχει δύο σημασίας.

Δόξα, Δοξασία, Δόκησις

Ἡ δόξα, δοξασία, δόκησις (ἐκ τοῦ δοκέω) εἶναι γνώμη ἀπολύτως ὑποκειμενική, δίχως ἀντικειμενικόν κῦρος, καθόσον δέν ἔχει ἀποδειχθῆ ἡ ἀλήθεία της. Ἡ δόξα, δοξασία, δόκησις ὡς γνώμη περί ἑνός πράγματος μπορεῖ νά εἶναι ἀληθής ἤ ψευδής καί ἐσχηματίσθη οὐχί διά λογικῆς μεθόδου.

Εἶδος - Εἰδοποιός διαφορά

Εἶδος ὀνομάζεται κάθε ἔννοια, πού περιλαμβάνεται στό πλάτος ἄλλης ἐννοίας, ἡ ὁποία καλεῖται γένος καί ἀπό τήν ὁποίαν διαφέρει μέ τήν προσθήκην νέου γνωρίσματος π.χ. πτηνόν, ἁρπακτικόν, ἱέραξ. Ἔτσι λοιπόν ἡ ἰδία ἔννοια εἶναι εἶδος ὡς πρός τήν ὑπερκειμένην καί γένος ὡς πρός τήν ὑποκειμένην. Συγκεκριμένως στό παράδειγμά μας ἡ ἔννοια

ἁρπακτικόν εἶναι εἶδος ὡς πρός τήν ἔννοιαν πτηνόν καί γένος ὡς πρός τήν ἔννοιαν ἱέραξ.

Τό νέον γνώρισμα (ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν) μέ τό ὁποῖον ἕν εἶδος ξεχωρίζει ἀπό τά ἄλλα εἴδη τοῦ ἰδίου γένους (πτηνόν - ἁρπακτικόν) καλεῖται εἰδοποιός διαφορά πού ἐνδέχεται νά ἀποτελέσῃ τήν βάσιν δημιουργίας γένους ἐξ οὗ σχηματίζεται ἄλλον εἶδος (πτηνόν - ἁρπακτικόν - ἱέραξ).

Εἰκασία

Εἰκασία (ἐκ τοῦ εἰκάζειν = ἐκφράζω δι' εἰκόνων π.χ. εἰκαστικαί τέχναι ἤτοι ζωγραφική, γλυπτική, ἀρχιτεκτονική καί συμπεραίνω) καλεῖται ἡ συμπερασματική γνώμη, ἡ ὁποία κατόπιν μπορεῖ νά ἀποδειχθῇ ἀληθής ἤ ψευδής.

Ἐκφορά

Ἐκφορά (ἔξω φέρειν) καλεῖται ἐπί ἐννοιῶν ἡ ἐξωτερίκευσις των, διά λέξεων προφορικῶς ἤ γραπτῶς. Κατ' ἐπέκτασιν ἐκφορά σημαίνει γνωστοποίησιν, κοινοποίησιν, ἀναφοράν διανοημάτων.

Ἔνδειξις

Ἡ ἔνδειξις εἶναι ἐλεγκτικόν στοιχεῖον, ἐκ τοῦ

ὁποίου δυνατόν νά ἀποδειχθῇ κάτι ὡς ἀληθές. Ἐπομένως ἡ ἔνδειξις δέν ἰσοδυναμεῖ μέ ἀπόδειξιν.

Ἐνδεχόμενον

Ἐνδεχόμενον λέγεται κάθε τι, πού ὑπάρχει ὡς εἶναι ὄχι ἀναγκαστικῶς, ἀλλά εἶναι δυνατόν νά μήν ὑπάρχῃ καθόλου ἤ νά ὑπάρχῃ διαφορετικῶς. Τό ἐνδεχόμενον ἀντιτίθεται στό ἀναγκαῖον.

Ἔνδοξα (τά)

Τά ἔνδοξα (οὐδέτερον στόν πληθυντικόν οὐσιαστικοποιηθέντος ἐπιθέτου) ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπό τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς ὅρος τῆς λογικῆς καί σημαίνουν πιθανούς λόγους, πού γενόμενοι κοινῶς δεκτοί κάνουν παραδεκτήν μίαν κρίσιν. Συνήθης ἡ ἔκφρασις «ἐνδόξως συλλογίζεσθαι» δηλαδή συλλογισμός συμφώνως, πρός τήν κοινήν ἀντίληψιν (δοξασίαν) τῶν ἀνθρώπων («τά δοκοῦντα πᾶσιν»). Ἐδῶ τό ἐνδόξως ἀντιτίθεται, πρός τό ἀληθῶς.

Ἐνδοφασία

Ἡ ἐνδοφασία εἶναι ἐσωτερική ὁμιλία, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται ὑπό τοῦ ἀτόμου ἐντός τοῦ ἑαυτοῦ του, ἄνευ ἐξωτερικῆς ἐκδηλώσεως (προφορικός λόγος, χειρονομίαι κ.τ.λ.). Ἡ ἐνδοφασία πού

κινεῖ τήν σκέψιν σιωπηρῶς, βασίζεται, ἐπί τῆς μνήμης (ἀναπόλησις παραστάσεων) καί ἐπί τῆς φαντασίας (φανταστικαί εἰκόνες) καί ἐάν χρησιμοποιῆ τήν λογικήν, ὁδηγεῖ εἰς ὀρθάς θέσεις.

Ἐνόρασις

Ἡ ἐνόρασις εἶναι γνῶσις πού ἀποκτᾶται δι' ἀμέσου ἐπικοινωνίας μέ τήν πραγματικότητα, τήν ἀλήθεια δηλαδή, δίχως τήν μεσολάβησιν τῆς διανοίας ἤ τῶν αἰσθήσεων.

Ἐπιφορά

Ἤδη ἀπό τήν ἐποχήν τῶν Στωϊκῶν τό συμπέρασμα τοῦ συλλογισμοῦ καλεῖται ἐπιφορά, ἐκ τοῦ ἐπιφέρω, πού σημαίνει φέρω (προκαλῶ) ὡς ἀποτέλεσμα ἤ ἐπακόλουθον.

Ἑτεροίωσις

Ἑτεροίωσις στήν λογικήν εἶναι ἡ διαφορά μεταξύ ἐννοιῶν κατ' οὐσίαν (εἰδοποιός διαφορά) ἤ κατά συμβεβηκός (γεγονός).

Εὐφημισμός

Εὐφημισμός καλεῖται ἡ χρῆσις καλῶν λέξεων, διά τήν ἀναφοράν κακῶν πραγμάτων π.χ. ὁ φονεύς

τοῦ πατρός του ὀνομάζεται κατ' εὐφημισμόν φιλοπάτωρ, ὁ τρικυμιώδης ὠκεανός λέγεται κατ' εὐφημισμόν Εἰρηνικός κ.τ.λ.

Θεωρία

Θεωρία καλεῖται ἡ παρατήρησις ἡ γενομένη διά τῆς νοήσεως. Κατ' ἄλλην ἔκφρασιν θεωρία εἶναι ἡ διά τοῦ πνεύματος κατανόησις τοῦ παντός.

Ἰδέα, Ἰδεατόν, Ἰδεῶδες

Ἰδέα, κατά τόν Πλάτωνα («Εὐθύφρων») καλεῖται ἡ οὐσία τῶν ἀντικειμένων. Πρίν ἀπό τόν Πλάτωνα ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἀναξαγόρας κ.ἄ. ἀπεκάλουν ἰδέας, τά ἄτομα ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ὁ κόσμος. Οἱ ἱστορικοί Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης κ.ἄ. ὠνόμαζον ἰδέα τόν τρόπον, διά τοῦ ὁποίου πραγματοποιεῖται κάτι. Κατά τούς Ἱπποκρατικούς ἰδέα ἐσήμαινε τήν μορφήν τῶν ἀντικειμένων. Ὑπάρχουν καί ἄλλαι ἀπόψεις περί ἰδέας π.χ. τῶν Πυθαγορείων, τῶν Στωϊκῶν, τοῦ Πλωτίνου κ.τ.λ. Συμφώνως πρός τήν λογικήν ἰδέα θεωρεῖται πᾶν τό συλλαμβανόμενον, διά τοῦ νοός. Ὁτιδήποτε τέλος ἀντιστοιχεῖ πρός συγκεκριμένην ἰδέαν καλεῖται ἰδεατόν καί ὁτιδήποτε ἀποτελεῖ ὑπέρτατον ὑποδειγματικόν πρότυπον ὀνομάζεται ἰδεῶδες.

Ἰσοσθένεια

ὅρα «ἀντινομία»

Κριτική

Κριτική εἶναι ἡ ἱκανότης τοῦ ἀνθρώπου νά ἐρευνᾶ ὀρθῶς τό ὁτιδήποτε. Ἡ ὀρθή κρίσις λέγεται κριτική, τήν ὁποίαν μπορεῖ νά ἀσκήση κάποιος ἐπί παντός θέματος π.χ. κριτική ἔργων τέχνης, κριτική φιλοσοφικῶν ἀπόψεων, κριτική ἐμφανίσεως κ.τ.λ. Φυσικά προϋποθέσεις ἀσκήσεως ὀρθῆς κριτικῆς εἶναι ἡ ἀντικειμενικότης.

Κυριολεξία

Κυριολεξία ὀνομάζεται ἡ χρῆσις τῶν λέξεων, μέ τήν κυρίαν αὐτῶν σημασίαν. Ἀντίθετον τῆς κυριολεξίας εἶναι ἡ <u>μεταφορά</u>. Κατ' ἄλλην διατύπωσιν κυριολεξία εἶναι ἡ χρῆσις τῶν λέξεων μέ τήν ἀκριβῆ των σημασίαν. Ρηματικός τύπος: κυριολεκτῶ.

Λέξις

Λέξις ὀνομάζεται ὁ φθόγγος ἤ τό σύνολον τῶν φθόγγων, πού δηλώνουν κάποιαν ἔννοιαν.

Λογικόν

Λογικόν ὀνομάζεται ἡ ὀρθή σκέψις, πού διαφοροποιεῖται ἤ ἀντιτίθεται στό ἠθικόν καί στό φυσικόν.

Λογικότης

Λογικότης εἶναι ἡ ἰδιότης τοῦ λογικοῦ ἤ ἄλλως τό γνώρισμα τοῦ λογικοῦ τοῦ συμφώνου δηλαδή, πρός τήν ὀρθήν σκέψιν.

Λόγος

Λόγος λέγεται ἡ ἀνωτέρα πνευματική δύναμις, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχεται ἡ ὀρθή σκέψις.

Λογότροπος

Ὁ λογότροπος εἶναι σύντομος τύπος συλλογισμοῦ, διά τοῦ ὁποίου ἀποφεύγεται ἡ ἐπανάληψις προτάσεων γενομένου δεκτοῦ, ὅτι ἄν ὑπάρχη τό πρῶτον συνάγεται τό δεύτερον π.χ. ἄν ζῆ ὁ ἄνθρωπος (πρῶτον), ἀναπνέει (δεύτερον).

Μεταφορά

Μεταφορά εἶναι ἡ τροπική χρῆσις λέξεων, κατά τήν ὁποίαν αἱ λέξεις δέν λαμβάνονται μέ τήν κυριολεκτικήν σημασίαν, ἀλλ' ἐκφέρονται κατά παρομοίωσιν εἰς ἄλλην ἔννοιαν π.χ. ἔχει σιδηρᾶ θέλη-

σιν ἤ ἀδαμάντινον χαρακτῆρα κ.τ.λ. ὅπου αἱ λέξεις σιδηροῦς, ἀδαμάντινος κ.τ.λ. δέν νοοῦνται κυριολεκτικῶς, ἀλλά κατά μεταφοράν (μεταφορικῶς) πρός ὑπογράμμισιν τῶν ἐννοιῶν τῆς θελήσεως καί τοῦ χαρακτῆρος.

Μορφή

Μορφή καλεῖται ἡ ὄψις (ἐξωτερική ἐμφάνισις) τῶν ὑλικῶν ὄντων.

Ὁμωνυμία

Ὁμωνυμία (ὅμοιον ὄνομα) σημαίνει ὁμοιότητα προφορᾶς (ἐκφώνησις) δύο ἤ περισσοτέρων ὀνομάτων, πού ὅμως ἔχουν διαφορετικήν σημασίαν, ὡς πρός τήν ἔννοιαν π.χ. κλίνω-κλείνω ἤ θύρα-θήρα-Θήρα.

Ὀρθολογισμός

Ὀρθολογισμός ὀνομάζεται ἡ θεωρία ἡ ὁποία διδάσκει, ὅτι ἡ βεβαία γνῶσις ἀποκτᾶται διά τῆς λογικῆς σκέψεως καί δέχεται, ὅτι τό πραγματικόν εἶναι λογικόν. Θεμελιωτής τοῦ ὀρθολογισμοῦ εἶναι ὁ Παρμενίδης, ὁ ὁποῖος στό ἔργον του «περί φύσεως» ὑπεστήριξε, ὅτι ἡ κρίσις τῶν ἀμφισβητουμένων ζητημάτων πρέπει νά γίνεται διά τῆς λογικῆς

(λόγος): «κρῖναι δέ λόγῳ πολύδηριν ἔλεγχον». Τήν ἀξιοπιστίαν τῆς λογικῆς παραδέχεται ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Πλάτων, οἱ Πυθαγόρειοι κ.τ.λ.

Παλιλλογία

Ἡ παλιλλογία εἶναι εἶδος τοῦ πλεονασμοῦ κατά τήν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνεται τό ἤδη λεχθέν, μέ ἰδίας ἤ ἄλλας λέξεις π.χ. σᾶς λέγω καί ἐπαναλαμβάνω ὅτι κ.τ.λ.

Παραλογισμός

Παραλογισμός ὀνομάζεται ὁ ψευδώνυμος συλλογισμός, ἐκεῖνος δηλαδή ὁ ὁποῖος γίνεται κατά παράβασιν τῶν συλλογιστικῶν καί ἀποδεικτικῶν κανόνων.

Παραλληλία

Παραλληλία ἔχομεν, ὅταν δύο ἤ περισσότεραι ἔννοιαι συγγενεύουν κατά περιεχόμενον.

Παραλληλισμός

Παραλληλισμός εἶναι ἡ ἀντιπαράθεσις τῶν ἐννοιῶν δύο ἤ περισσοτέρων λέξεων, μέ σκοπόν τήν εὕρεσιν τῶν ὁμοιοτήτων ἤ τῶν διαφορῶν των.

Παράστασις

Παράστασις καλεῖται ἡ νοητή εἰκών, ἡ προερχομένη ἐξ αἰσθήσεως ἤ ἀντιλήψεως π.χ. βλέπομεν ἕναν ἵππον καί διατηροῦμεν δι' ἀναπλάσεως τήν νοητήν εἰκόνα του, ἐνῶ πλέον δέν τόν βλέπομεν.

Παράταξις

Παράταξις ὀνομάζεται ὁ γραμματικός τρόπος, διά τοῦ ὁποίου ἐκδηλοῦται ἡ ἐσωτερική ἑνότης τῶν νοημάτων διαφόρων προτάσεων. Συνήθως ἡ παράταξις γίνεται, διά συνδέσμων διαζευκτικῶν, συμπλεκτικῶν, ἀντιθετικῶν κ.τ.λ. πού συνδέουν τάς προτάσεις π.χ. θά ἔλθη ὁ ἐχθρός καί θά τόν ἀντιμετωπίσωμεν καί θά τόν νικήσωμεν ἤ ἐσύ μέν ζητεῖς χρήματα, ἐγώ δέ δέν σοῦ δίδω.

Εἶναι δυνατή ἡ παράλειψις τῶν συνδέσμων, καθ' ὅσον ἐννοοῦνται π.χ. θά ἔλθη ὁ ἐχθρός, θά τόν ἀντιμετωπίσωμεν, θά τόν νικήσωμεν ἤ ἐσύ ζητεῖς χρήματα, ἐγώ δέν σοῦ δίδω.

Παράφρασις

Παράφρασις καλεῖται ἡ δι' ἄλλων λέξεων ἔκφρασις τῆς ἰδίας ἐννοίας. Συνήθως ἡ παράφρασις χρησιμοποιεῖται στόν λόγον, διά νά ἐξηγήση καλλίτε-

ρον τήν ἔννοιαν τήν ὁποίαν λέγει (φράζει). Οὐσ. παραφράστης, ρ. παραφράζω.

Παρέμβλημα

Παρέμβλημα ὀνομάζεται, ἡ τοποθέτησις μεταξύ τῶν λέξεων τοῦ λόγου ξένης (ἀλλοτρίας) λέξεως ἤ φράσεως π.χ. παρενθέσεις ἐντός ἑνός κειμένου κάποιας ρήσεως, πού δέν ἀνήκει στόν συγγραφέα τοῦ κειμένου.

Παρέμφασις

Παρέμφασις εἶναι ἡ κυριολεκτική ἔννοια μιᾶς λέξεως. Ἡ παρέμφασις εἶναι κοινῶς γνωστή στούς τύπους τῶν ρημάτων, πού λέγονται παρεμφατικοί (ὁριστική, ὑποτακτική, εὐκτική, προστακτική) διότι δηλώνουν πρόσωπον, ἀριθμόν καί ἔγκλισιν, ἐν ἀντιθέσει πρός τόν τύπον τοῦ ρήματος, πού λέγεται ἀπαρέμφατον, διότι αὐτό δέν δηλώνει πρόσωπον ἀριθμόν καί ἔγκλισιν.

Παρωνυμία

Παρωνυμία λέγεται ἡ ἐξ ἑνός ὀνόματος παραγωγή ἄλλου, διά μεταβολῆς αὐτοῦ π.χ. Κωνσταντῖνος - Κωνσταντῆς.

Περιττολογία

Περιττολογία καλεῖται ἡ ἐκφορά ἀχρήστων λέξεων, πού δέν ἀπαιτοῦνται διά τόν σχηματισμόν μιᾶς γνώμης π.χ. τό ποδήλατον εἶναι δίκυκλον μέ δύο τροχούς.

Περίφρασις

Περίφρασις καλεῖται ἡ ἔκφρασις, διά περισσοτέρων λέξεων ἐκείνου, τό ὁποῖον δύναται νά δηλωθῆ μέ μίαν λέξιν (μονολεκτικῶς) ἤ μέ ὀλιγωτέρας π.χ. ὁ Α ἐμορφώθη ἀπό μόνος του - ὁ Α εἶναι αὐτοδίδακτος.

Πίστις

Κάθε ἄποψις, πού ὑποστηρίζει κάποιος καί αὐτή εἶναι ἀνεπίδεκτος ἀποδείξεως λέγεται πίστις. Ἀντιθέτως πρός τήν γνώμην, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τῆς λογικῆς ἀναζητήσεως μεταξύ ὀρθοῦ καί ἐσφαλμένου δηλ. μεταξύ ἀληθείας καί ψεύδους, ἡ πίστις δέν προέρχεται ἐκ τῆς λογικῆς ἐξετάσεως τοῦ ὀρθοῦ ἤ τοῦ ἐσφαλμένου, ἀλλά ἡ πίστις δέχεται κάτι ἄνευ λογικῆς ἐξετάσεως, συνεπῶς ἄνευ συζητήσεως ἀντιτιθεμένων ἀπόψεων.

Πλεονασμός

Ὁ πλεονασμός εἶναι σχῆμα λόγου, διά τοῦ ὁποίου μία ἔννοια ἐκφέρεται μέ περισσοτέρας λέξεις, ἀπό τάς ἀναγκαίας π.χ. οἱ θρησκευόμενοι πιστεύουν στόν Θεό καί δέχονται τήν ὕπαρξιν ἑνός ὑπερτάτου ὄντος.

Πραγματικότης - Πραγματοκρατία

Πραγματικότης καλεῖται τό ἀντικειμενικῶς ὑπάρχον, ἐν ἀντιθέσει πρός τό <u>φαινόμενον</u> καί τήν <u>ὑπόθεσιν</u>. Κατά τήν Σχολήν τῆς πραγματοκρατίας ὁ ἐξωτερικός κόσμος ὑφίσταται ἀνεξαρτήτως ἀπό τήν συνείδησίν μας καί εἶναι ὅπως μᾶς τό παρουσιάζουν αἱ αἰσθήσεις μας. Μέ ἄλλας λέξεις ἡ πραγματοκρατία ἀναγνωρίζει μίαν αὐτοτελῆ πραγματικότητα (πνευματική καί ὑλική), πού προέρχεται ἀπό τά πράγματα κι' ὄχι ἀπό τήν σκέψιν μας. Πάντως ἡ λογική δέχεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιῶν τήν κριτικήν του δύναμιν μπορεῖ νά ἐπισημάνη τά ἀντικειμενικά γνωρίσματα τῶν πραγμάτων, ἐν ἀντιθέσει πρός τά γνωρίσματα πού ὑποκειμενικῶς (ἐλαττωματικῶς ἄρα) μᾶς τά παρουσιάζουν αἱ αἰσθήσεις.

Προκείμεναι ἤ προτάσεις

Προκείμεναι (ἄλλως προτάσεις) καλοῦνται αἱ δύο κρίσεις τοῦ συλλογισμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτει τό συμπέρασμα. Ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη κρίσις λέγεται μείζων πρότασις καί ἡ δευτέρα ἐλάσσων πρότασις.

Πρόφασις

Πρόφασις καλεῖται ἡ μή πραγματική αἰτία π.χ. οἱ Ἀγγλογάλλοι κηρύσσουν τόν πόλεμον κατά τῆς Γερμανίας, διά νά μή καταστῆ αὐτή κυρίαρχος τῆς Εὐρώπης (πραγματική αἰτία) καί διακηρύσσουν, ὅτι ἐκήρυξαν τόν πόλεμον, διότι εἶχαν ἐγγυηθῆ τήν ἀνεξαρτησίαν τῆς Πολωνίας (πρόφασις). Ἐάν πράγματι οἱ Ἀγγλογάλλοι, ἐνδιεφέροντο, διά τήν ἐγγυηθεῖσαν ὑπό αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν τῆς Πολωνίας θά ἐκήρυτταν τόν πόλεμον καί κατά τῆς Ρωσίας, πού μαζί μέ τήν Γερμανίαν ἐπετέθησαν κατά τῆς Πολωνίας καί τήν διένειμαν μεταξύ των.

Πρωθύστερον ἤ ὑστερολογία

Πρωθύστερον ἤ ὑστερολογία καλεῖται τό συντακτικόν σχῆμα τοῦ λόγου (γραπτοῦ ἤ προφορικοῦ) κατά τό ὁποῖον προτάσσεται, δηλαδή ἐκφέρεται ὡς πρῶτον ἐκεῖνο, πού λογικῶς ἤ φυσικῶς εἶναι δεύτερον (ὕστερον) π.χ. πρῶτον ὁμιλεῖ κάποιος καί μετά ἀκούει ὁ ἄλλος. Ἔτσι εἶναι ἡ φυσική σειρά. Ἐάν λοιπόν λεχθῆ ὅτι, ἐσύ ἀκοῦς καί ἐγώ ὁμιλῶ ἔχομεν πρωθύστερον σχῆμα λόγου.

Σημασία, σημαντική

Σημασία καλεῖται ἡ ἔννοια, πού περιέχεται εἰς μίαν λέξιν. Ἡ ἐπιστημονική μελέτη τῆς σημασίας τῶν λέξεων ὀνομάζεται σημαντική ἤ σημασιολογία.

Συγκρητισμός

Συγκρητισμός σημαίνει τήν ἕνωσιν εἰς ἕν σύνολον ἀντιθέτων ἐννοιῶν ἤ κρίσεων. Ὁ ὅρος προέρχεται ἀπό τούς Ἀρχαίους Κρῆτας, οἱ ὁποῖοι πρός ἀντιμετώπισιν κοινοῦ ἐχθροῦ ἡνοῦντο, μολονότι αἱ πόλεις των ἦσαν ἀντίπαλοι.

Σύγκρισις

Γενικῶς σύγκρισις καλεῖται ἡ παραβολή ἐννοιῶν ἤ κρίσεων πρός ἄλλας δι᾽ ἐξέτασιν τῶν μεταξύ των σχέσεων. Λογικῶς σύγκρισις εἶναι εἶδος ὁρισμοῦ, κατά τόν ὁποῖον μία ἔννοια προσδιορίζεται παραβαλλομένη πρός ἄλλας γνωστάς ἐννοίας π.χ. ἡ Μπαρντό εἶναι ἡ Ἀφροδίτη τῆς ἐποχῆς της ἤ εἶναι ὕπουλος, ὅπως τό φίδι κ.τ.λ.

Συμβεβηκός

Συμβεβηκός (οὐσιαστικοποιημένη μετοχή παρακειμένου τοῦ ρήματος συμβαίνω) σημαίνει ὁτιδήποτε ἔλαβε χώραν, δηλ. τό γεγονός.

Συμβολική ἤ μαθηματική λογική, Συμβολισμός

Συμβολική ἤ μαθηματική λογική ὀνομάζεται ἐκείνη ἡ λογική, ἡ ὁποία ἐκφέρει τάς σχέσεις τῶν κρίσεων καί τῶν ἐννοιῶν διά συμβόλων π.χ. ἐξισώσεις κ.τ.λ. Ἐκ παραλλήλου ἡ ἔκφρασις ἐννοιῶν διά συμβόλων λέγεται συμβολισμός π.χ. τό σύμβολον τοῦ Σταυροῦ ἐκφράζει τόν Χριστιανισμόν κ.τ.λ.

Συμπέρασμα ἤ Συμπερασμός

Συμπέρασμα ἤ συμπερασμός εἶναι ἡ κρίσις, ἡ ὁποία ἀναγκαστικῶς συνάγεται ἐκ τῶν προτάσεων τοῦ συλλογισμοῦ (Ἀριστοτέλης: «Ἀναλυτικά πρότερα» Α, 8, 30 α, 5). Στήν νεωτέρα γλῶσσα χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος συμπερασμός, πού ἀκριβολογικῶς σημαίνει κρίσιν ἐξ ἑνός δεδομένου, καθ' ὑποκειμενικήν γνώμην.

Συνάφεια

Συνάφεια λέγεται ἡ ἄμεσος ἐπαφή ἤ σχέσις μεταξύ ἐννοιῶν ἤ κρίσεων.

Συνείδησις

Ἀπό στενῆς λογικῆς ἀπόψεως συνείδησις (ἐκ τοῦ συνειδέναι = γνωρίζω) καλεῖται ἡ ἄμεσος ἀντίληψις ἐννοιῶν καί κρίσεων. Ἄλλως ἡ πνευματική αὐτογνωσία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπό πλευρᾶς σαφηνείας τά ἐλάχιστα ἀντιληπτά στοιχεῖα συνιστοῦν τό ὑποσυνείδητο καί ὅσα ὑπῆρξαν στήν συνείδησιν, ἀλλ' ἔπαυσαν νά ὑπάρχουν ὑπάγονται στό ἀσυνείδητον.

Συνειρμός

Συνειρμός (ἐκ τοῦ συνείρω = συνδέω) ὀνομάζεται ἡ λογική συνάρτησις (ἀλληλουχία) τῶν κρίσεων, σκέψεων ἤ λέξεων, πού καταλήγουν εἰς κάποιο συμπέρασμα.

Σύνταξις

Σύνταξις καλεῖται ἡ βάσει συγκεκριμένων νόμων καί κανόνων παράθεσις (γραπτῶς ἤ προφορικῶς) τῶν λέξεων, πρός σχηματισμόν λόγου. Ἡ λογική προσέχει τήν ὀρθήν σύνταξιν, πρός ἀποφυγήν λογικῶν σφαλμάτων ἐξ ἐλαττωματικῆς συντάξεως, πού δέν ἀποκλείεται νά γίνεται σκοπίμως.

Συνωνυμία

Συνωνυμία ὀνομάζεται τό γλωσσικόν φαινόμενον

κατά τό όποῖον διαφορετικαί λέξεις ἔχουν τήν ἰδίαν σημασίαν (ταυτόσημοι λέξεις) π.χ. βούλομαι, θέλω. Ἡ ἰδία ἔννοια δυνατόν νά περιέχεται εἰς δύο διαφορετικάς λέξεις π.χ. δίχως-χωρίς, διά πολλούς λόγους, ὅπως σχηματισμός νεωτέρας λέξεως πρός ἀκριβεστέραν ἀπόδοσιν ἐννοίας, πού ἐξέφραζε ἄλλη λέξις, ἐκ τῆς σημασιολογικῆς μετατοπίσεως τῶν λέξεων, πού ἀποδίδουν κάποιαν ἔννοιαν, ἡ ὁποία ἤδη ἀπεδίδετο μέ ἄλλην λέξιν κ.τ.λ. Στήν λογικήν προσέχομεν μήπως ὑπάρχει συνωνυμία πρός ἀποφυγήν ταυτολογίας.

Σύστημα, συστηματική

Σύστημα καλεῖται σύνολον ἀντιλήψεων, αἱ ὁποῖαι συνδέονται στενῶς μεταξύ των, ἀσχέτως τοῦ ἐάν ἔχουν ἐπαληθευθῆ. Κατ' ἐπέκτασιν συστηματική ὀνομάζεται ἡ βάσει τῆς λογικῆς, σύνθεσις, εἰς ἕν ὅλον τῶν πραγματοποιηθεισῶν γνώσεων, εἰς κάποιαν ἐπιστήμην.

Σχέσις

Σχέσις ὀνομάζεται ἡ σύνδεσις κάποιου, ἀπό κάτι ἄλλο. Αἱ σχέσεις διακρίνονται εἰς σταθεράς, ἤ ἀναγκαίας ἤ καθολικάς, πού ἀποτελοῦν νόμον (ἰσχύουν δηλαδή ἀναγκαστικῶς καί πάντοτε) διά

τά σχετιζόμενα καί εἰς σχέσεις κατά συμβεβηκός, πού εἶναι παροδικαί, τυχαῖαι, ἀπρόβλεπτοι καί δέν γίνονται ἀναγκαστικῶς.

Σχῆμα ἤ συλλογιστικόν σχῆμα

Σχῆμα καλεῖται ἡ μορφή, πού παίρνουν οἱ κατηγορικοί συλλογισμοί (τό συμπέρασμα προκύπτει ἐκ κατηγορικῶν κρίσεων) κατ' ἀναλογίαν πρός τήν θέσιν τοῦ μέσου ὅρου των. Συγκεκριμένως ἔχομεν τέσσερα σχήματα, ἤτοι: α) μέσος ὅρος εἶναι Υ τῆς μείζονος καί τῆς ἐλάσσονος προτάσεως, β) ὁ μέσος ὅρος εἶναι Κ καί στάς δύο προτάσεις, γ) ὁ μέσος ὅρος εἶναι Υ καί στάς δύο προτάσεις καί δ) ὁ μέσος ὅρος εἶναι Κ στόν μείζονα καί Υ στήν ἐλάσσονα πρότασιν.

Ταυτολογία ἤ διπλότης

Ταυτολογία ἤ διπλότης λέγεται ἡ ἐπανάληψις τῶν ἰδίων ἐννοιῶν, μέ ἄλλας λέξεις ἤ καί μέ τάς αὐτάς. Στήν λογικήν ἡ ταυτολογία εἶναι ἐλαττωματικός τρόπος ἀποδείξεως. Ἡ ταυτολογία ὡς σχῆμα λόγου εἶναι σύνηθες στήν ποίησιν, ἰδιαιτέρως στά δημοτικά τραγούδια π.χ. «κι' ἄλλος ἀπτός, τόνε ρωτᾶ κι' ἄλλος ἀπτός τοῦ λέγει...».

Τεκμήριον

Ὁτιδήποτε συμβάλλει στήν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας καλεῖται τεκμήριον, ἐκ τοῦ τεκμαίρομαι, πού σημαίνει συμπεραίνω.

Ὑπερβαταί ἔννοιαι

Ὑπερβαταί ὀνομάζονται αἱ καθολικώταται ἔννοιαι, αἱ ὁποῖαι ἰσχύουν διά τά πάντα, δίχως αἱ ἴδιαι νά ἀποτελοῦν εἴδη ἤ γένη π.χ. εἶναι, ἑνότης κ.ἄ. Ἀντίθετον τοῦ ὑπερβατοῦ εἶναι τό ἔμμονον πού σημαίνει, ὅτι τό ὁτιδήποτε ὑπάρχει εἰς κάποιαν ἔννοιαν καί ἀδυνατεῖ νά ἐξέλθη αὐτῆς.

Ὑπερβατική λογική ἤ μεταφυσική λογική

Ὑπερβατική λογική ἤ μεταφυσική λογική ὀνομάζεται ἐκείνη ἡ λογική πού ἀναγνωρίζει τήν ἐνόρασιν ὡς τρόπον ἀνευρέσεως τῆς ἀληθείας. Ἡ ὑπερβατική λογική ἀποδέχεται «ἀληθείας καθ' ἑαυτάς» γενόμενας ἀντιληπτάς, δι' ἀμέσου πνευματικῆς ἐπικοινωνίας μετά τῆς πραγματικότητος.

Ὑπόθεσις

Ὑπόθεσις εἶναι τό ὡς ἀληθές ἤ πιθανόν λαμβανόμενον, διά νά ἀποτελέση βάσιν λογικοῦ ἐπιχειρήματος, πρός συναγωγήν συμπεράσματος.

Ἡ ὑπόθεσις χρησιμοποιεῖται στούς συλλογισμούς (ὑποθετικοί συλλογισμοί) στούς ὁποίους τό συμπέρασμα συνάγεται ἀπό προτάσεις, πού ἡ μία τοὐλάχιστον εἶναι ὑποθετική. Ὡσαύτως ἡ ὑπόθεσις χρησιμοποιεῖται καί στά κρίσεις (ὑποθετικαί κρίσεις) στάς ὁποίας τό κατηγορούμενον ἀναφέρεται στό ὑποκείμενον ὑποθετικῶς.

Ὑποκείμενον, ὑποκειμενικότης

Ὑποκείμενον ὀνομάζεται τό νοοῦν ἄτομο, πού ἔχει τήν ἱκανότητα νά ἀντιλαμβάνεται τάς παραστάσεις. Ὑποκειμενικότης εἶναι ἡ κρίσις καί τό συμπέρασμα συμφώνως, πρός τήν προσωπικήν ἀντίληψιν τοῦ ἀτόμου.

Ὑπόληψις

Ὑπόληψις σημαίνει κατανόησις, ἀντίληψις τοῦ ὁτιδήποτε. Ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ ὑπολαμβάνω, πού ἔχει πάρα πολλάς ἐννοίας, ἀλλά στήν λογικήν ἰσοδυναμεῖ μέ τό ἐννοῶ.

Ὑπόνοια

Ὑπόνοια σημαίνει τήν ἄποψιν, ἡ ὁποία δημιουργεῖται βάσει ἐνδείξεων κι' ὄχι ἀποδείξεων.

Ὑπονοούμενον

Τό ὑπονοούμενον εἶναι ἔμμεσος τρόπος ἐκφράσεως, διά τοῦ ὁποίου ἐννοεῖται κάτι συγκεκαλυμμένως κι' ὄχι ρητῶς.

Φαινόμενον, φαινομενοκρατία

Φαινόμενον καλεῖται ὁτιδήποτε ὑποπίπτει στάς αἰσθήσεις μας. Εἶναι δηλαδή ὑποκείμενον τῆς ἐμπειρίας μας. Πρέπει νά προσέξωμεν, ὅτι αἱ ἰδιότητες τῶν σωμάτων, αἱ φυσικαί δυνάμεις, ἡ αἰτιότης, τό νοούμενον κ.τ.λ. δέν εἶναι φαινόμενα π.χ. ἡ βαρύτης δέν εἶναι φαινόμενον, ἐνῶ εἶναι φαινόμενον ἡ πτῶσις ἑνός πράγματος, πού τό βλέπομεν νά πίπτη. Τό φαινόμενον εἶναι πάντοτε αἰσθητόν. Δι' αὐτό ὁ Παρμενίδης κι' ὁ 'Αριστοτέλης ἐθέωρουν τό φαινόμενον ἀβέβαιον. Κατά τήν Σχολήν τῆς Φαινομενοκρατίας ἡ νόησίς μας γνωρίζει μόνον τά φαινόμενα τῶν πραγμάτων καί ὄχι τήν οὐσία των. Δηλαδή δυνάμεθα νά γνωρίσωμεν τά φαινόμενα πού προέρχονται ἀπό τά πράγματα (ἐκδηλώσεις των αἰσθηταί) ἀλλά δέν δυνάμεθα νά γνωρίσωμεν τά πράγματα «αὐτά καθ' ἑαυτά» (τήν οὐσίαν των). Ἑπομένως κάθε τί, πού φαίνεται στόν νοῦν λέγεται φαινόμενον, κατ' ἀντίθεσιν πρός τό πραγματικῶς ὑπάρχον.

21. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΙΛΙΑΝΟΣ: «Ποικίλη ἱστορία».
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: «Τοπικά», «'Αναλυτικά Πρότερα», «'Αναλυτικά Ὕστερα», «Μετά τά φυσικά», «Πολιτικά», «Περί σοφιστικῶν ἐλέγχων».
ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ: «Βίοι φιλοσόφων».
ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ: «'Εκάβη»
ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ: «'Αποσπάσματα»
ΗΡΟΔΟΤΟΣ: «Ἱστορία»
ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ: «Ἱστορία»
ΛΕ ΜΠΟΝ: «Ἡ ψυχολογία τῶν ὄχλων».
ΞΕΝΟΦΩΝ: «'Αθηναίων Πολιτεία», «'Απομνημονεύματα», «Συμπόσιον».
ΟΜΗΡΟΣ: «'Ιλιάς»
ΠΛΑΤΩΝ: «Εὐθύδημος», «Τίμαιος», «Νόμοι».
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ: «'Αλέξανδρος».
ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ: «Χρυσᾶ Ἔπη».
ΣΕΞΤΟΣ Ο ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ: «Πρός Λογικούς».